

FRAMTIDENS BOENDE PÅ NORRBOTTENS LANDSBYGD
en undersökning av bylivet längs Råne älv

av Lisa Löden

LUNDS
UNIVERSITET

LULEÅ KOMMUN

Framtidens boende på Norrbottens landsbygd | Future living environments in Norbotten's countryside
AAHM01 | Examensarbete i Arkitektur | Degree project in Architecture
Lunds Tekniska Högskola | 2023

Författare: Lisa Löden
Examinator: Tomas Tägil
Handledare: Ida Sandström
Extern handledare: Jenny Lindberg (Luleå kommun)

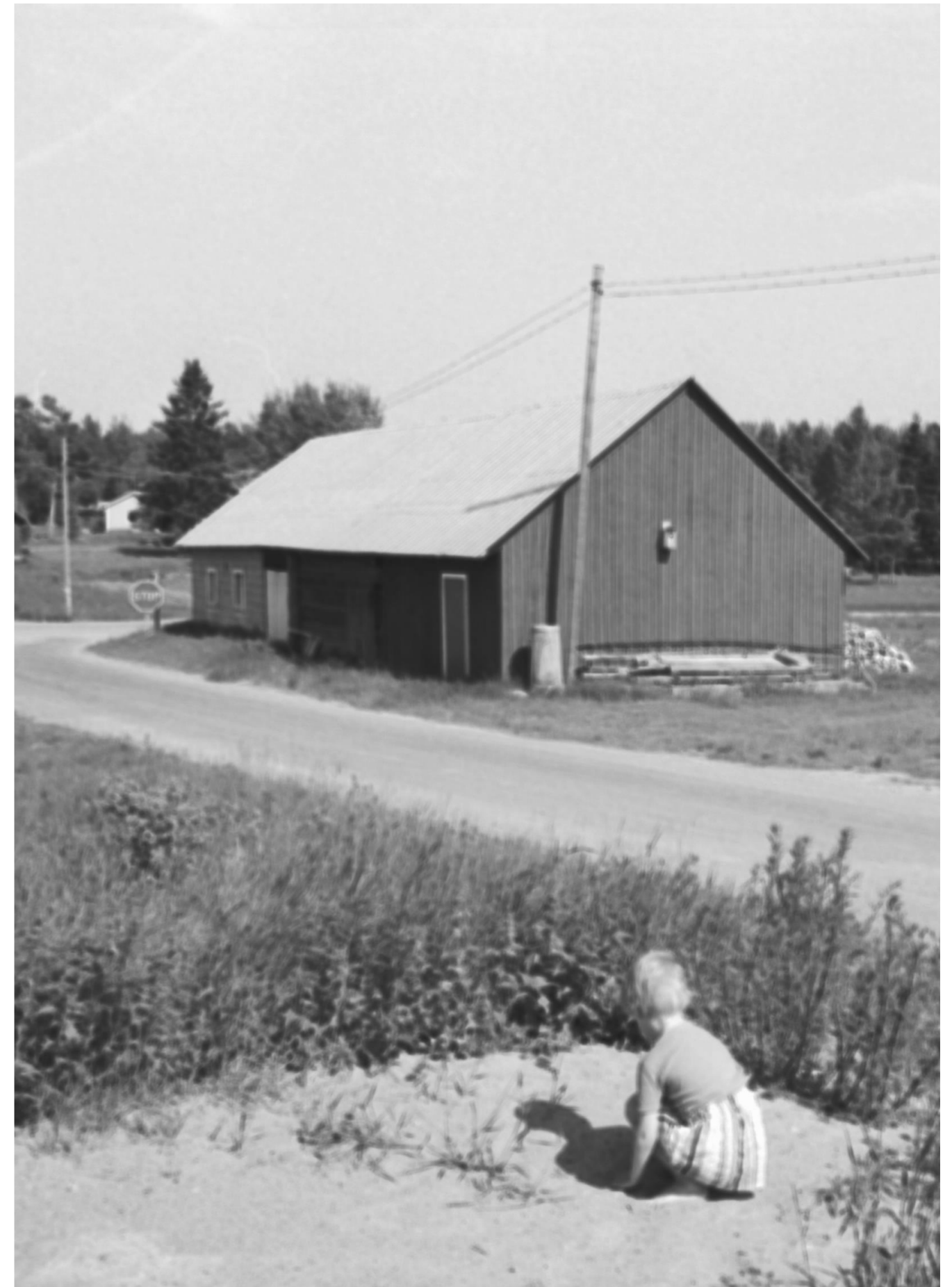
ABSTRACT

Due to the ongoing green industrial investments, the housing shortage in the northern parts of Sweden is expected to increase in the coming years. Luleå municipality is an example where a large housing shortage is already visible, not least outside urban areas where the financial incentives for new construction are often lacking. At the same time, there are resources and local commitment in the countryside that are often missing in an urban context. Lower land prices and weaker market forces combined with strong non-profit initiatives open up the opportunity to test new ideas.

This project aims to discuss the role of housing in the countryside, as well as to investigate construction beyond larger, profit-making actors. The project focuses on the villages along the Råne river valley in Luleå municipality's northern planning area, which are specifically singled out by the master plan for rural development in coastal locations. The thesis takes its starting point in the visions that local economic associations have for the area, and analyzes them in relation to the municipal planning documents.

Through a mapping of the villages along the Råne river valley, analyzes of the perceived need for housing and good reference projects, the thesis searches for strategies to create living living environments in a sparsely populated context. The project finally ends up in a design proposal, as a more concrete example of what new rural living environments could look like. The design proposal is based on the old school in the village of Böle, and reasons around how strategic, municipal land acquisitions could form the starting point for village development over a longer period of time.

Fastighet i byn Böle år 1977 (Luleå kommuns historiska bildarkiv).

SAMMANFATTNING

I samband med den pågående gröna samhällsomställningen förväntas bostadsbristen i Sveriges norra delar bli allt större under kommande år. Luleå kommun är ett exempel där man redan idag märker av en stor brist på bostäder, inte minst utanför tätort där de ekonomiska incitamenten för nybyggnation ofta saknas. Samtidigt finns resurser och engagemang på landsbygden som ofta saknas i en stadskontext. Lägre markpriser och svagare marknadskrafter i kombination med starka ideella initiativ öppnar upp för möjligheten att testa nya idéer.

Detta examensarbete syftar till att diskutera boendets roll på landsbygden, samt att undersöka byggande bortom större, vinstdrivande aktörer. Arbetet riktar in sig på byarna längs Råne älvdal i Luleå kommuns norra planeringsområde, vilket av översiktsplanen särskilt pekas ut för landsbygdsutveckling i strandnära lägen. Examensarbetet tar sin utgångspunkt i de visioner som lokala ekonomiska föreningar har för bygden, och analyserar dem i förhållande till kommunens planeringsdokument samt ödehusinventering.

Genom en kartläggning av byarna längs Råne älvdal, analyser av det upplevda bostads- och lokalbehovet samt goda referensprojekt, söker examensarbetet efter strategier för att skapa levande boendemiljöer i en glesbygdskontext. Examensarbetet landar slutligen i ett gestaltungsförslag, som ett mer konkret exempel på hur nya boendemiljöer skulle kunna se ut. Gestaltungsförslaget utgår från den gamla skolan i byn Böle, och resonerar kring hur strategiska, kommunala markförvärv skulle kunna utgöra startskottet för en byutveckling över längre tid.

Foto från ett platsbesök i Fembyarna under januari månad.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	4	FÖRDJUPNING : BYN BÖLE	56
Abstract	4	Varför Böle? Kravlista för val av plats	57
Sammanfattning	6	Böle då och nu	58
Innehållsförteckning	8	Val av site: Böle bygdegård och dess omgivning	62
Övergripande mål och frågeställningar	10	Platsanalys	66
Metod och process	11	Program	68
Avgränsning	12		
		SKISSPROCESS	70
BAKGRUND: OM LANDSBYGDENS BOENDEMILJÖER	14	En fjärde årsring?	71
Introduktion	15	Volym- och strukturstudier	72
Vem bor på landet: trender och anledningar till flytt	16	Fasadstudier	78
Synen på landsbygden: rådande planeringsideal	18		
Landsbygdens byggaktörer: bottom-up och top-down	22	GESTALTNINGSFÖRSLAG	80
Reflektion: bostadens roll på landsbygden	24	Inledning	81
		Utveckling över tid	84
FÖRUSTÄTTNINGAR: FEMBYARNA I RÅNE ÄLVDAL	26	Inzoomning 1: Böle bygdegård	88
Norrbottens förutsättningar: de gröna industrisatsningarna	27	Inzoomning 2: Bostadsklunga	100
Luleå kommuns förutsättningar: bostadsbrist och ojämn geografi	28		
Råne älvdals förutsättningar: glesbygd på pendlingsavstånd	30	DISKUSSION	114
Kommunala planeringsförutsättningar	34	Framtidens boende på Norrbottens landsbygd: ett litet inlägg i ett ännu outforskat ämne	115
Fembyarnas ekonomiska förening: visioner och mål	36		
		KÄLLOR	118
ANALYS OCH PLATSBESÖK	38		
Fembyarna genom mina ögon: en analys av befintligt byggnadsskick	39	BILAGA I	122
Fembyarna genom lokala berättelser: en analys av upplevt bostads- och lokalbehov	44	Referens katalog	
Reflektion: min vision för framtidens boende i Fembyarna	48		
REFERENSER OCH STRATEGIER	50		
Beskrivning av referens katalog	51		
Lärdomar från referensprojekt	52		
Strategier	54		

ÖVERGRIPANDE MÅL OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Målet med arbetet är att öka kunskap och förståelse kring boendets roll för en levande landsbygd, samt att undersöka om/hur alternativa boendeformer kan bidra till att kompensera för och/eller ändra glesbygdens förutsättningar.

Examensarbetet är tänkt att svara på följande frågor:

- Vilka förutsättningar finns, samt vilka investeringar krävs för en levande boendemiljö i det undersökta landsbygdsområdet?
- Hur kan alternativa boendeformer kompensera för vissa av dessa investeringar?
- Vad behöver boendet bidra med i en landsbygdscontext jämfört med i staden, (till exempel kompensera för längre avstånd/avsaknad av service), och hur kan detta ta sig uttryck gestaltningsmässigt?

METOD OCH PROCESS

Examensarbetet inleds med en nulägesbeskrivning av generella trender kopplade till boende på landsbygden, samt en beskrivning av landsbygdens byggtörer och förutsättningar för byggnation. Avsnittet beskriver även samtida ideal och syner på planering i en glesbygdskontext, och diskuterar arkitektens roll i förhållande till dessa. Eftersom det saknas mer kvalitativa studier kring ämnet, avslutas rapportens bakgrundsdel med en reflektion kring framtidens boendemiljöer på landsbygden.

För att studera dessa frågor närmare har jag valt att analysera det som av Luleå kommun definieras som Landsbygdsområde Norr, där jag särskilt riktar in mig på området längs Råne älvdals södra delar (även kallat Fembyarna). Analysen grundar sig i den lokalekonomiska analys som Fembyarnas ekonomiska förening har genomfört, Luleå kommuns ödehusinventering, intervjuer samt platsbesök. Syftet med analysen har varit att tolka och kartlägga dokumenten rumsligt, för att på så sätt få en uppfattning om områdets förutsättningar.

Utifrån invånarnas berättelser tillsammans med min kartläggning kunde jag identifiera ett upplevt lokal- och bostadsbehov, som har legat till grund för programmet i mitt gestaltningsförslag. Det föreslagna projektet är med andra ord ett exempel på hur en kombination av bostäder och andra funktioner kan fungera för att bidra till ett fungerande vardagsliv i ett område med svagare ekonomiska drivkrafter, samt hur kommunen kan återetablera sin närvaro i den framtida byutvecklingen.

AVGRÄNSNING

Den största utmaningen med projektet har varit att avgränsa den stora frågan om landsbygdsutveckling till ett konkret gestaltningsexempel. Landsbygdens förutsättningar påverkas såklart av större politiska och ekonomiska processer, som gestaltning och arkitektur inte ensamt kan lösa. Projektet ger med andra ord inga konkreta svar, utan är snarare ett sätt att kunna bidra till en diskussion om framtidens boendemiljöer på landsbygden.

Rent fysiskt, är projektet avgränsat till ett större intresseområde (Råne älvdal i Luleå kommun) och ett mindre projektområde (byn Böle). Jag har också valt att se på landsbygden utifrån ett vardagsperspektiv, snarare än att fokusera på exempelvis målpunkter för turism. Detta synsätt gör byarna mycket sårbara inför kommunala centraliseringsprocesser, vilket har varit intressant att diskutera.

I projektet har jag också valt att fokusera mer på att skapa en visionsbild och en konkret gestaltning, snarare än på exempelvis frågan om finansiering. Detta eftersom det idag finns en hel del litteratur om hur kommuner ekonomiskt kan stötta idéburna alternativ, men färre exempel på hur detta skulle kunna se ut rent gestaltningsmässigt.

Bostadshus i Böle år 1977 (Luleå kommuns historiska bildarkiv).

BAKGRUND: OM LANDSBYGDENS BOENDEMILJÖER

INLEDNING

Det urbana har länge varit samhällsplaneringens främsta utgångspunkt. I vår yrkesroll som arkitekter drillas vi i idén om det täta och stadsmässiga, medan landsbygden och städernas omland ofta beskrivs som stadens (mindre utvecklade?) motpol. "Hållbarhet" har inom planeringsdiskursen blivit synonymt med den "täta, gröna staden", trots att glesbygdens närhet till mark, oprogrammerade lokaler och produktionsytor sannolikt kommer att bli avgörande för framtidens gröna samhällsomställning. Rådande planeringsideal, globalisering och en ökad internationell konkurrens, har tillsammans skapat en samhällsutveckling med demografiska förutsättningar som snabbt har förändrats till landsbygdens nackdel. Resultatet är en geografisk orättvisa mellan stad och land, där privata byggaktörer lyser med sin frånvaro utanför städerna och där den kommunala närvaron har blivit allt mer centraliserad. I spåren av detta syns i många glesbygdsområden en åldrande befolkning, en låg variation av bostäder samt ett allt svagare serviceunderlag (Hagelberg et al, 2022: 12-14).

Parallellt med denna dystra nulägesbeskrivning syns dock även andra, motsatta trender. Landsbygdens utveckling har under senare år aktualiserats inom den svenska samhällsplaneringen, vilket har resulterat i ett antal statliga utredningar kring landsbygdsolitik, samt nationella och kommunala målsättningar för en mer geografiskt jämlik välfärd (Luleå kommun, 2023: 6). Generellt i Sverige syns också ett ökande intresse för att bosätta sig utanför centralort, inte minst som ett resultat av coronapandemin som tydligt satte fingret på den täta stadens sårbarhet. Fler eftersöker alternativ till stadens boendemiljöer, och för oss som arkitekter kommer förmågan att hantera mindre urbana geografier att bli allt viktigare. Hur kan vår yrkeskår använda landsbygdernas förutsättningar som en positiv katalysator för förändring? Detta avsnitt syftar till att ge en fördjupad bakgrund till rådande planeringsideal, en kartläggning av landsbygdens byggaktörer och generella trender kopplat till landsbygdsutveckling, samt avslutas med en framtidsspaning om arkitektens och boendets roll i en glesbygdscontext.

DEM BOR PÅ LANDET: TRENDER OCH ANLEDNINGAR TILL FLYTT

Redan före coronapandemin började forskningen ana mönster av en ökad utflyttning från våra storstadsområden. Dessa trender, tillsammans med pandemins möjliggörande av distansarbete, innebär att vi sannolikt kommer att se fler bosätta sig på landsbygden även under kommande år. Studier visar också att fler vill bo på landet än vad som faktiskt gör det idag (se exempelvis Åkerman, 2020 och Ulver, 2012). Vilka är det som väljer att bosätta sig på landsbygden, och vad hindrar dem som väljer att inte flytta? Att undersöka dessa trender och argument blir en viktig del i att kunna skapa goda framtida boendemiljöer som uppfyller landsortsbornas behov och önskemål.

I forskningen framkommer att majoriteten av inflyttade till landsbygden inte flyttar av anledningar som faktiskt har med "landet" att göra. Istället lockas man i första hand av sociala skäl (flytta närmare familj eller vänner) och i andra hand av arbetstillfällen. Vid en flytt sker alltså valet av region/sammanhang i första hand, medan valet av själva bostaden blir sekundärt. De grupper som tillslut väljer landsbygden som boplats, är individer som har störst nytta av så kallade "barnvaktareffekter" (d.v.s. människor/funktioner som kan underlätta familjelivet) samt individer med ett minskat behov av närhet till arbetsplats (vid exempelvis pension). Kvinnor, äldre och barnfamiljer är med andra ord överrepresenterade när det kommer till inflyttning till landsbygden, vilket också är grupper med ett stort behov av kommunal service (Ulver, 2012:4-5).

Samma forskning presenterar även ett antal vanliga argument för att inte ta steget till landsbygden. En viktig orsak är den ekonomiska osäkerheten som ett bostadsköp i glesbygden innebär. De låga marknadspriserna tillsammans med höga produktionskostnader innebär att den som väljer att bosätta sig på landsbygden utsätter sig för en betydande ekonomisk risk (Nordregio, 2020:6). Synen på bostaden skiljer sig därför mellan stad och land. I storstadsregionerna är bostadsköpare mer benägna att se bostaden som en strategisk placering och ekonomisk investering, medan landsortsborna primärt köper för att bo (Landshypotek, 2016). Med andra ord blir boendets förutsättningar för en god livskvalitet mycket viktiga på landsbygden, och det är också sannolikt att människor som flyttar ut på landet tänker sig att stanna länge på platsen. En flexibilitet i boendet som möjliggör förändring under olika livsskedan kan därför tänkas bli särskilt viktigt här.

Ett annat viktigt argument som hindrar människor från att flytta ut på landsbygden är rädslan för att bli isolerad:

“ Under efterkrigstiden innebar flytten till staden delvis en rädsla för isolation i den stora anonyma staden. Idag är det tvärtom. Idag bor den kritiska massan i städerna och livet på landet kan upplevas som utanförskap snarare än frihet. (...) D.v.s. den gemenskap som präglade bysamhällena förr återfinns nu i städerna även om den ser annorlunda ut. (Ulver, 2012:11)

Urbaniseringen har med andra ord till stor del ersatt den tillhörighet som tidigare präglade mindre byar. Rädslan för utanförskap och isolation från staden, där ens "egentliga" liv fortsätter, hindrar alltså den urbana medelklassen från ett liv på landsbygden. En byggd struktur som främjar social interaktion och känsla av samhörighet, kommer med andra ord bli viktigt för att hantera det upplevda, sociala risktagandet som en flytt utanför staden kan upplevas som.

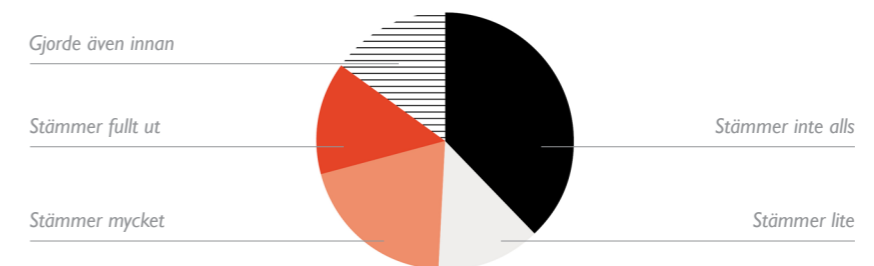
För att sammanfatta, framkommer följande argument i forskningen:

Skäl att flytta till landsbygden:

- Sociala skäl: närhet till vänner och familj (så kallade barnvaktareffekter)
- Ej längre behov av att vara nära en arbetsplats (tex när man går i pension)
- Längtan efter en alternativ livsstil

Skäl att inte flytta till landsbygden:

- Rädsla för isolering
- Ekonomiskt risktagande

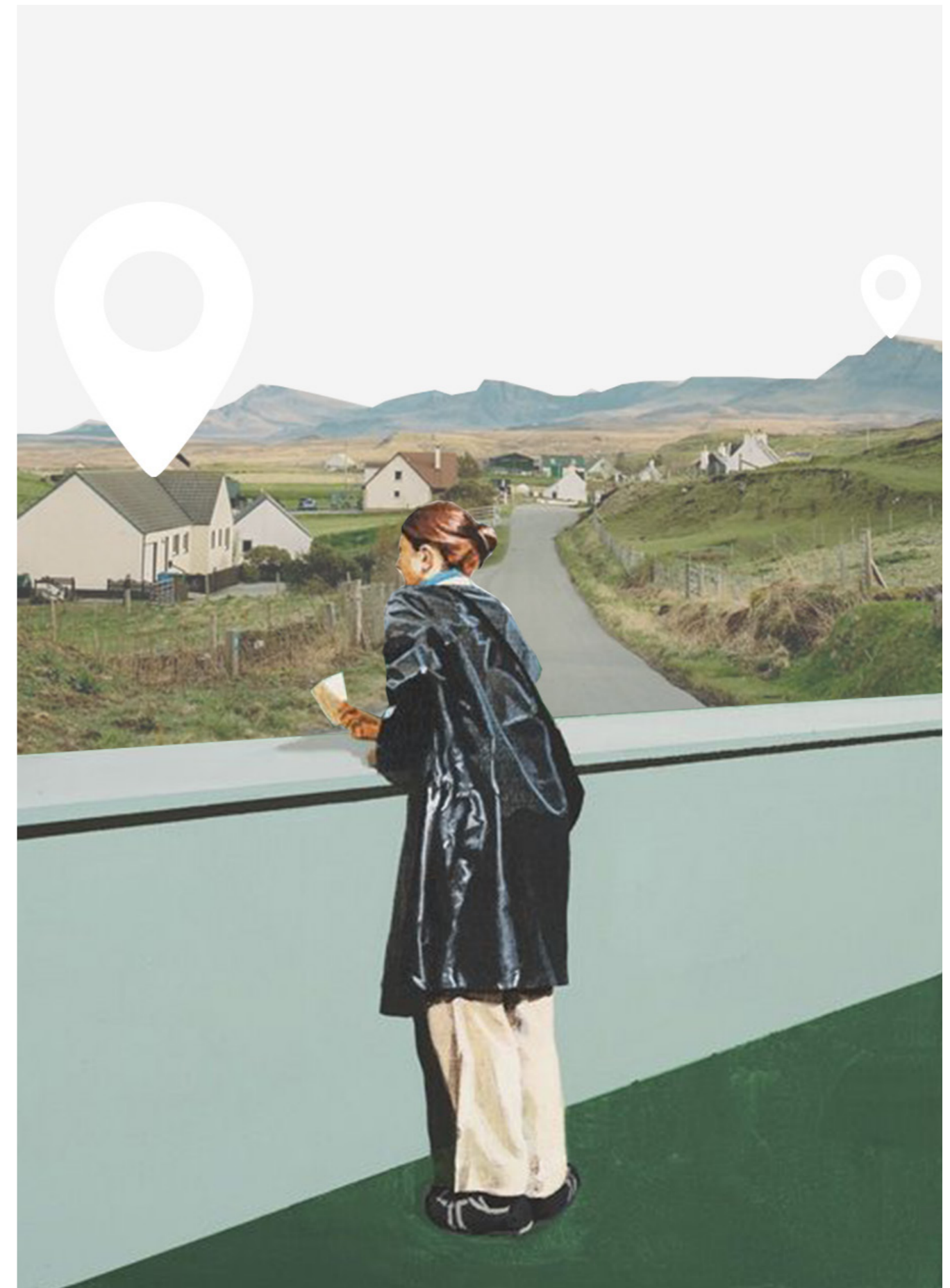
“Pandemin har gjort att jag i framtiden vill bo mer lantligt” - enkätsvar från undersökning av WSP (2020) visar på en ökat vilja att flytta till landsbygden i spåren av coronapandemin.

SYNEN PÅ LANDSBYGDEN: RÅDANDE PLANERINGSIDEAL

“ Det finns en förundran i det urbana samhället att landsbygden fortfarande finns kvar. Det är liksom oklart vad den ska vara bra för, förutom mat- och råvaruproduktion. Den är på många sätt ett passerat evolutionärt stadium. Människan gick på alla fyra, reste sig, vandrade ut ur skogen, uppfann plogen, förtätade sina boendemiljöer, skapade städer och startade juicebarer. Och människan såg att det var gott. (Tidholm, 2017:50)

Att strålkastarljuset på senare år har riktats mot landsbygden och dess potential syns både i den politiska debatten, samt i planerings- och arkitekturdiskussioner. Idén om en hållbar, fossilfri samhällsutveckling innebär ett ökande intresse för landsbygdens roll för lokal produktion och försörjning. Att landsbygdens resurser nu har hamnat i blickfånget för många, öppnar dock samtidigt upp för en konkurrens av nulägesbeskrivningar, intressen och visioner av hur planeringen här ska hanteras. Eftersom vi som arkitekter arbetar med att skapa framtidsvisioner, är det därför viktigt att känna till vilka normer och antaganden som kan ligga bakom våra samtida planeringsideal. Enligt planeringsarkitekten och forskaren Ida Nilsson framkommer tre parallella idéer om landsbygden i den samtida forskningsdiskussionen, som delvis överlappar och delvis motsäger varandra: den post-produktiva landsbygden, den urbaniserade landsbygden och den neo-produktiva landsbygden (Nilsson, 2020).

- Den post-produktiva landsbygden grundar sig i det starka ekonomiska stöd som historiskt sett har getts till jordbruket som ett sätt att stärka Europas ekonomier. För att hantera utmaningar kopplade till dagens globala konkurrens, söker den post-produktivistiska planeringsdiskursen efter nya, kunskapsintensiva näringar som kan öka landsbygdens ekonomiska tillväxt. Detta kan exempelvis innebära marknadsföring av platser för upplevelseturism, utveckling av fritidshusområden och/eller platsspecifik råvaruförädling. Istället för agrara näringar, handlar med andra ord den post-produktiva landsbygden om “den rurala idyllen” som idé. Detta resulterar i en kommersialisering av landsbygden, där platsens unika förutsättningar riskerar att likriktas till en enda, kommersiellt gångbar landsbygd (Ibid:63).

Kollage: synen på landsbygden som en kommersiell tursistdestination.

- Den urbaniserade landsbygden utgår från synsättet att landsbygden, på samma sätt som staden, är ett resultat av urbaniseringsprocesser. Landsbygden har med andra ord ingen funktion i sig själv, utan utvecklas och formas utifrån urbana behov. Detta syns exempelvis i de vanligaste parametrarna för att definiera begreppet landsbygd: det geografiska avståndet till närmaste tätort, eller avståndet mellan landsbygd och storstadsregioner. Utifrån detta blir närheten till urbana områden (och därmed dess attraktionskraft för besökare) det främsta incitamentet för landsbygdsutveckling. Detta riskerar att bidra till en ojämn geografisk utveckling, där den urbana normen gör centrum till måttstock för hur samhällsplanering ska se ut (Ibid:64).
- Den neo-produktiva landsbygden beskriver rurala områden som en resursbank, vilken är avgörande för vår gröna samhällsomställning. Den geografiskt perifera landsbygden blir genom detta intressant utifrån sina rika naturresurser, och landsbygden kan (än en gång) ses som en plats för produktion. På detta sätt riskerar dock teknokratiska lösningar och jakten på nya resurser att underblåsa människors känslomässiga anknytningar till platsen eller till landskapet.
- Inom den neo-produktiva planeringsdiskursen ryms också synen på landsbygden som en alternativ, självförsörjande plats att leva på. Med avstamp i samma utgångspunkt om de stundande klimatförändringarna, handlar dock dessa idéer snarare om att ta avstånd från konsumtionssamhället än att hitta nya, tekniska lösningar. I denna diskurs ses staden som synonym med industrialisering och oljeberoende, och landsbygden blir en motpol för att på riktigt kunna ställa om till en hållbar livsstil (Ibid:65).

Utifrån dessa olika synsätt, normer och beskrivningar uppstår olika sätt att hantera landsbygdens utveckling, vilket kommer att speglas i vilka platser och resurser vi väljer att investera i när vi planerar. Idag i Sverige finns ingen officiell landsbygdsplanering, utan utvecklingen hanteras oftast lokalt genom den kommunala översiktsplaneringen. Att strålkastarljuset nu riktas mot landsbygdsfrågan, öppnar upp för frågor om hur och med vilka verktyg denna planering ska gå till. En samhällsutveckling som sker på byarnas och bybornas villkor snarare än på industrins och marknadens, kommer sannolikt att vara en nyckelfråga för en demokratisk samhällsplanering. Vad finns det för möjligheter till goda boendemiljöer bortom större, vinstdrivande byggaktörer?

Kollage: synen på landsbygden som den rena, alternativa motpolen till den smutsiga, industrialiserade staden.

LANDSBYGDENS BYGGAKTÖRER: BOTTOM-UP OCH TOP-DOWN

Det urbana synsättet på planering och utveckling innebär stora utmaningar för att bygga mindre urbant. En betydande svårighet med att skapa attraktiva boendemiljöer på landsbygden är att de svaga ekonomiska incitamenten begränsar möjligheten till finansiering. Sedan 2011 omfattas den svenska allmännyttan av bostadspolitiska regler som innebär att kommunala bostadsbolag ska styras affärsmässigt, och därmed styra sitt bostadsbyggande efter störst ekonomisk lönsamhet snarare än efter lämplighet eller behov (Åkerman, 2020:11). Detta innebär särskilda svårigheter i många rurala områden, där marknadsvärdet ofta är betydligt lägre än produktionskostnaden. Det finansiella glappet gör det svårt att få lån för traditionell bostadsutveckling på landsbygden, vilket betyder att både bostadsmarknaden och den mer generella utvecklingen på landsbygden riskerar att stagnera (Nordregio, 2020:2).

Med andra ord, kommer utvecklingen av Sveriges landsbygdsområden sannolikt behöva drivas av andra än privata, vinstdrivande aktörer. För att möjliggöra en levande landsbygd behöver således andra värden introduceras, som kanske snarare handlar om livskvalitet än om att tjäna pengar. Utanför staden blir därmed alternativa, idéburna byggprocesser ett viktigt alternativ till det marknadsdrivna bostadsbyggandet. I litteraturen finns ett ökande antal rapporter om idéburet byggande, bland annat regeringens utredning "Sänk tröskeln till en god bostad". Här definieras idéburet byggande som:

"En från stat och kommun fristående bostadsaktör som med annat ändamål än vinst planerar, bygger, förvaltar eller fördelar bostäder för definierade behov och målgrupper eller för eget nyttjande" (SOU, 2022:14)

Gemensamt för dessa typer av byggprocesser är alltså att en grupp människor frivilligt har valt att gå samman kring en viss idé, med till exempel sociala eller miljömässiga ändamål som främsta drivkraft. Det kan röra sig om stiftelser för förvaltar bostäder, eller olika former av byggemenskaper. Ur rapporten framgår att byggemenskaper kan vara ett sätt att bygga i en landsbygdscontext, där privata byggaktörer ofta lyser med sin frånvaro. Byggemenskaper gör byborna till byggherrar snarare än konsumenter, och ses som ett sätt att minska risktagandet för individen samtidigt som de boende får mer att säga till om i byggprocessen. På detta sätt kan alltså kommuner med svagare tillväxtmarknader använda sig av civila aktörer som ett strategiskt sätt att stimulera en god bostadsförsörjning (Ibid).

Samtidigt har kommunerna fortfarande bostadsförsörjningsansvar, vilket innebär att man på kommunal nivå har huvudansvaret för att skapa förutsättningar för att alla kommuninvånare ska leva i goda bostäder (Boverket, 2023). Kritik har därför lyfts mot idéburna byggprocesser, för risken att skjuta över det offentliga ansvaret på civilsamhället. Detta är problematiskt ur en rättvisaspekt, då mindre orter tvingas lägga ner många ideella timmar för att få samma grundläggande service som centralorten. Idéburna processer riskerar också att medföra ojämlikhet på en lokal nivå, om utvecklingsprocessen tillåts drivas av ett fåtal med starkt socialt kapital. Att planering bedrivs på lokal nivå betyder med andra ord inte nödvändigtvis att processen blir demokratisk och jämlik (Hagelberg et al, 2022:28-30).

Sammanfattningsvis handlar utmaningen med att bygga på landsbygden således mycket om att hitta balansen mellan planeringsprocesser som verkar top-down respektive bottom-up. Från kommunens sida behövs ett strukturellt, mer strategiskt grepp, medan det från civilsamhällets håll behövs utrymme för lokala engagemang och förändring över tid. Planerarens eller arkitektens roll blir att hitta förutsättningarna för en gestaltning som möjliggör detta. Nedan följer en diskussion och framtidspaning om hur framtidens boendemiljöer på landsbygden skulle kunna hantera vissa av dessa frågor.

REFLEKTION: BOSTADENS ROLL PÅ LANDSBYGDEN

Utifrån den forskning som finns tillgänglig, kan jag alltså dra slutsatsen att det är fler som vill bo på landsbygden än som faktiskt gör det idag, samt att ekonomiska och sociala faktorer är avgörande för att våga flytta. Om kommunen eller en specifik by vill öka inflyttningen, bör man alltså bygga på ett sätt som förhåller sig till dessa förutsättningar. Med andra ord är det sällan bara själva bostaden som är lösningen, utan en blandning av funktioner och faktorer som på flera sätt bidrar till att förenkla vardagslivet för de boende. Hur skulle detta kunna te sig rent gestaltningsmässigt?

Ett sätt att minska oron för social isolering, skulle kunna vara en byggd miljö med många delade funktioner, som ett slags "löfte" om gemensamma kontaktytor. De delade ytorna kan exempelvis vara kopplade direkt till boendet, eller vara utformade mer som bygemensamma platser. Generösa och flexibla utrymmen för gemensam matlagning, barnpassning/öppen förskola någon gång i veckan eller en digital lanthandel där de boende kan hämta ut beställda matkassar är exempel på sätt att skapa upplevda "barnvaktareffekter" även för den som inte flyttar nära familj/vänner.

Ett annat sätt att minska rädslan för social isolering eller ekonomisk förlust, skulle kunna vara nya typer av upplåtelseformer som exempelvis tillåter olika grader av permanens. Genom att få möjligheten att "testbo" några månader på orten innan man bestämmer sig för att flytta, kan steget mellan stad och landsbygd kännas mindre stort. Eftersom andelen fritidsboenden är högt på Norrbottens landsbygd, hade ett mer flytande synsätt på förhållandet bofast-turist varit intressant att undersöka ur ett inflyttningsperspektiv. Generellt sett tycks flexibilitet och möjligheten till alternativ vara viktiga frågor för att förstå landsbygdens bostadsförsörjningsbehov.

Ett nyckelbegrepp vid flytt tycks således vara trygghet, vare sig det rör sig om ekonomiska eller sociala faktorer. Kommunal närvaro är med stor sannolikhet viktig för att känna denna typ av trygghet kopplat till sitt boende, eftersom det handlar mycket om att få vardagslivet att gå ihop. Man vill se tecken på att kommunen ser en framtid i området, snarare än en avveckling. Finns det sätt att etablera kommunal närvaro i byar, utan att varje by exempelvis behöver ha en fullt utvecklad, kommunal service? Strategiska kommunala markförvärv, och lokaler med öppna och varierande funktioner som erbjuder förändring efter behov, skulle kunna vara ett sätt. Många av dessa lokaler finns dessutom redan i byarna, men står tomma i väntan på ekonomiska medel. Hur kan man med så små grepp som möjligt skapa något som kan ge mervärden för boende i området?

Dessa reflektioner återkommer jag till i samband med min analys av Fembyarna, där jag försöker föra en mer platsspecifik diskussion om landsbygdens boendemiljöer.

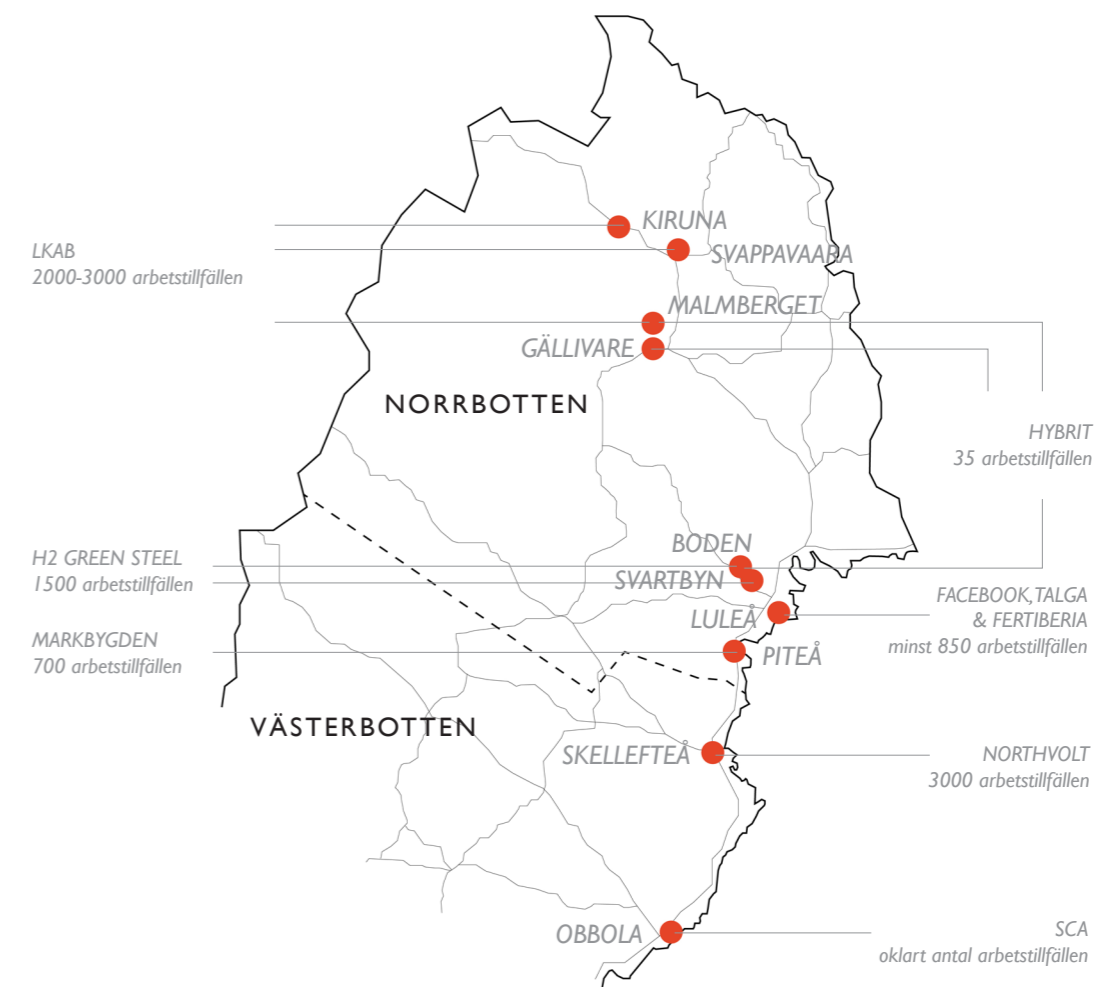
Garagebyggnad i Böle år 1977 (Luleå kommuns historiska bildarkiv).

FÖRUTSÄTTNINGAR: FEMBYARNA I RÅNE ÄLVDAL

NORRBOTTENS FÖRUTSÄTTNINGAR: DE GRÖNA INDUSTRIKÄNNINGARNA

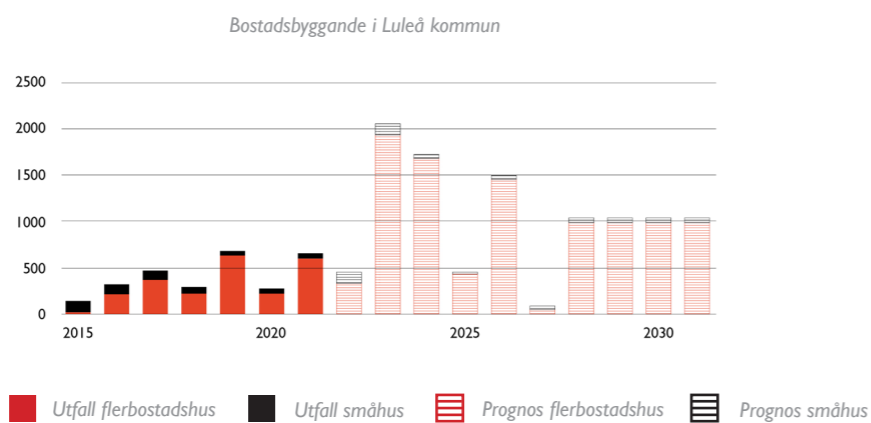
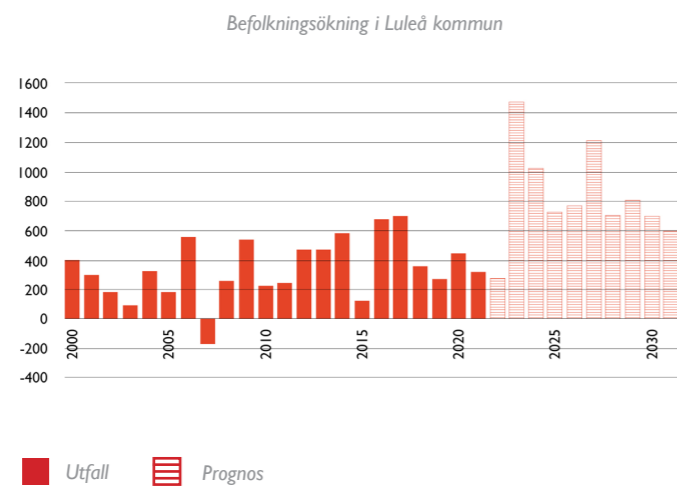
Norrbotten är en region som under längre tid har präglats av avfolkning och låg byggtakt. De gröna industrisatsningarna har dock på kort tid kastat om spelplanen för de norra delarna av Sverige, och på grund av stora företagstableringar förväntas befolkningen växa betydligt under kommande år. Detta innebär att trenden av låg inflyttning snabbt har ersatts av en regional tillväxt med bostadsbrist som följd (Luleå kommun, 2023: 4).

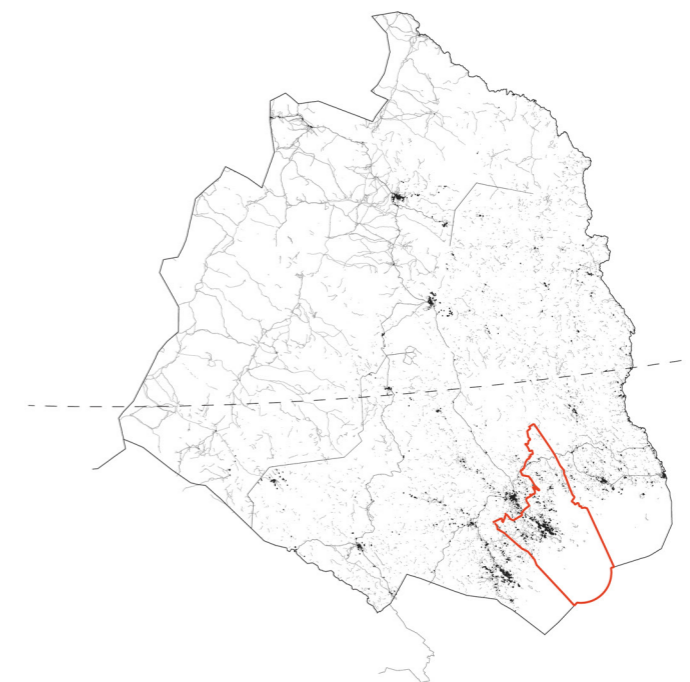
De närmaste årens industrisatsningar förväntas leda till ett stort antal nya arbetsplatser för Norr- och Västerbotten, vilket påverkar behovet av bostäder.

LULEÅ KOMMUNS FÖRUTSÄTTNINGAR: BOSTADSBRIST OCH OJÄMN GEOGRAFI

Luleå kommun är ett exempel där man redan idag märker av en stor brist på bostäder på grund av industrisatsningarna, och enligt prognosen räknar man med en ökad inflyttning på omkring 10 000 personer under den närmaste tioårsperioden. Behovet av nya bostäder inom kommunen spås därför öka dramatiskt under kommande år (Luleå kommun, 2022b).

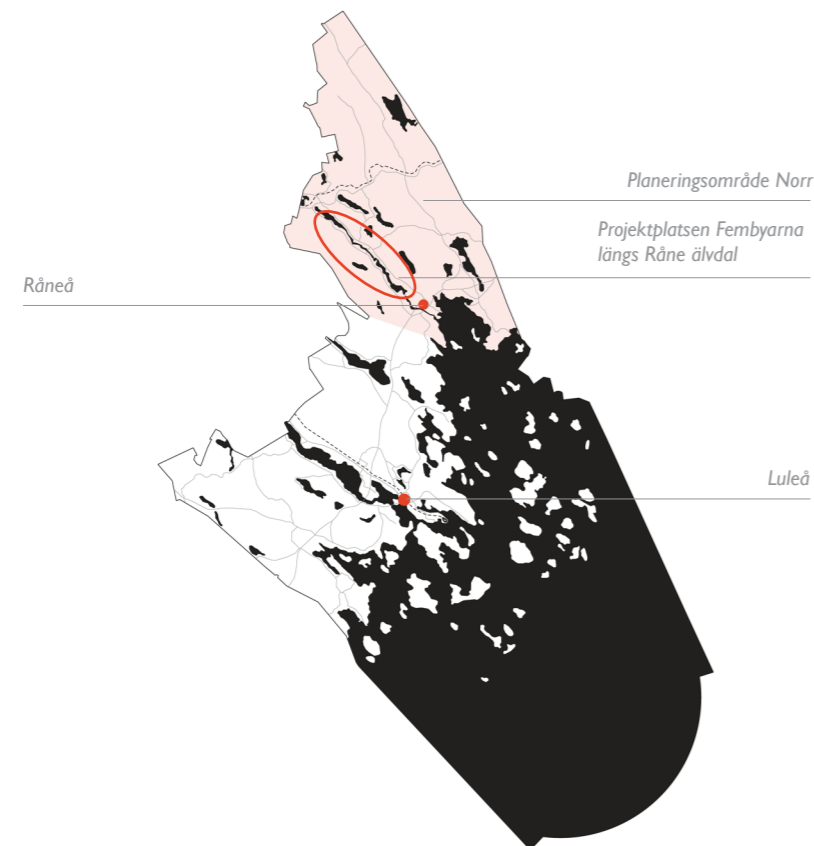
Samtidigt råder stora skillnader i geografiska förutsättningar mellan stad och landsbygd, både i Norrbotten i stort samt inom Luleå kommun. Luleå är en stor kommun till ytan, men den absoluta majoriteten av befolkningen (cirka 80%) bor i stadsområdet omkring Luleå tätort. En stor del av kommunen är med andra ord relativt gles befolkad, samtidigt som stadsområdet fortsätter att växa (Luleå kommun, 2023: 20). Denna ojämlika geografi skapar stora skillnader vad gäller planeringsmässiga förutsättningar för kommunens mer respektive mindre urbana områden, vilket har fått konsekvenser för landsbygden i form av stagnerande bostadspriser, låsta flyttkedjor och en gradvis centralisering av kommunal service. Resultatet är att många landsbygdsbor känner ett lågt förtroende inför kommunens planeringsinsatser, eftersom man helt enkelt inte känner sig delaktig i regionens tillväxt (Ibid: 8). En viktig pusselbit för att möta behovet av bostäder och en variation av livsmiljöer kommer därför sannolikt vara ett ökat byggande på Luleås landsbygder.

Karta över kommunerna i Norrbotten, där svarta respektive vita områden visar på den mycket ojämna koncentration av bebyggelse i ett regionalt perspektiv. Luleå kommun är markerat med rött.

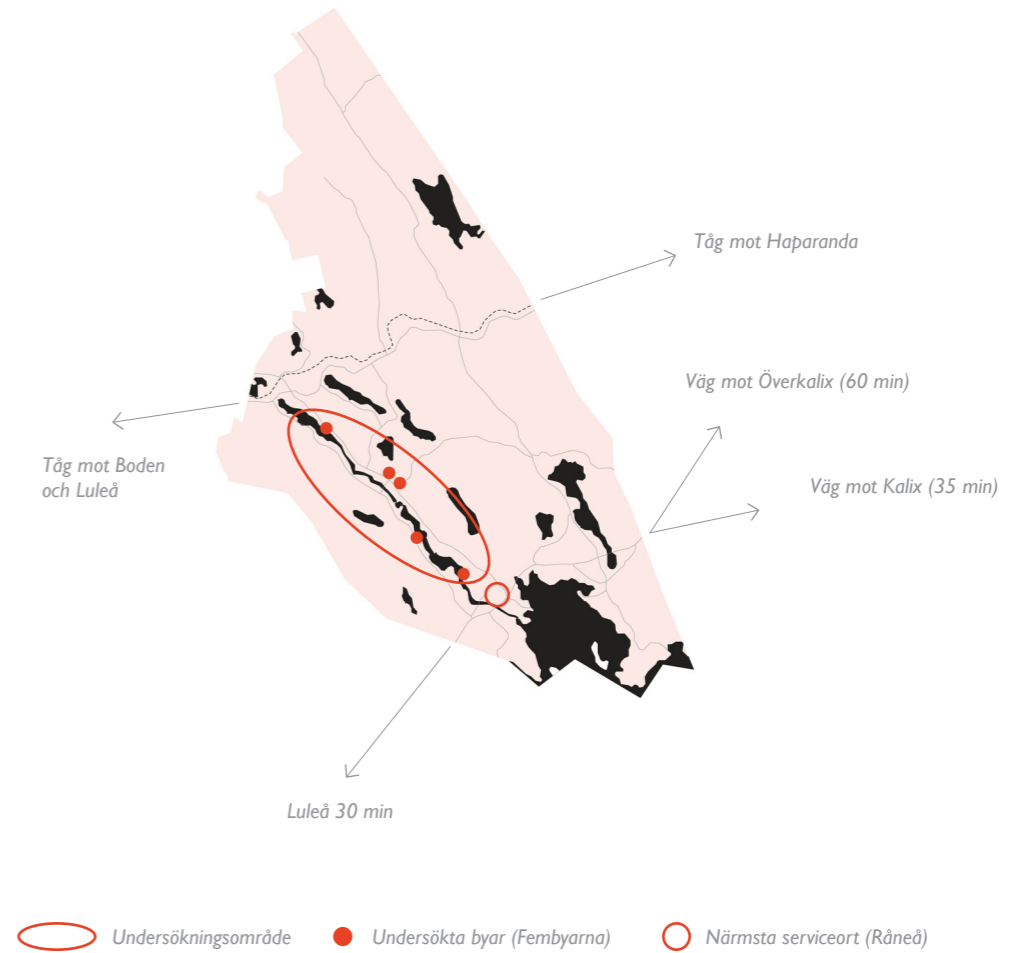
RÅNE ÄLVDALS FÖRUTSÄTTNINGAR: GLESBYGD PÅ PENDLINGSAVSTÅND

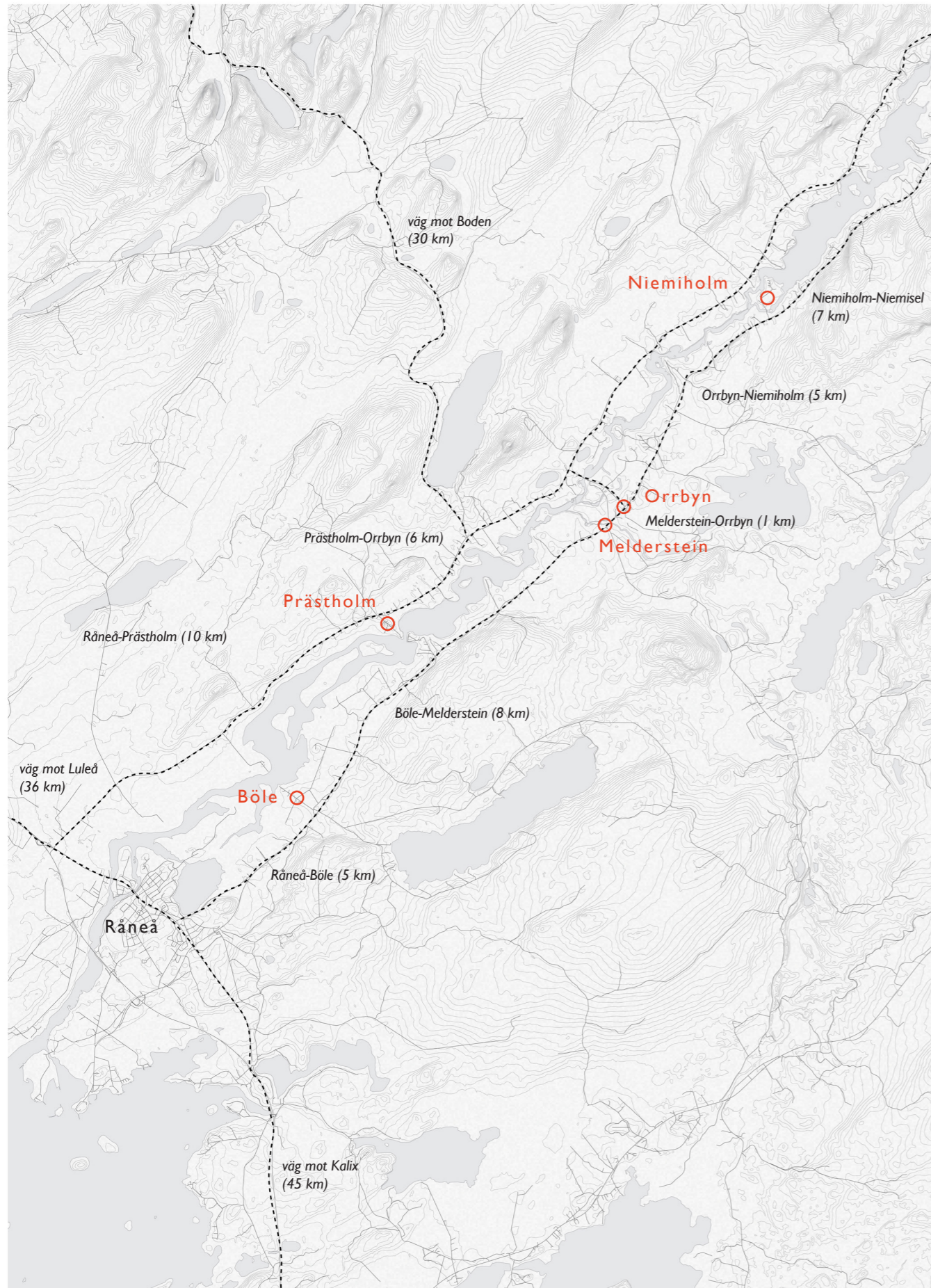
Luleå kommun delar planeringsmässigt upp sina landsbygdsområden i Norr, Mitt, Syd och Skärgård, där varje område har sina särskilda förutsättningar. Planeringsområde Norr ligger särskilt långt från centralorten, och har stora utmaningar utifrån sin geografiskt avlägsna placering. Området präglas av låga markpriser och en åldrande befolkning, och har en förväntad utflyttning på omkring 100 personer fram till år 2031 (Luleå kommun, 2023: 22-25).

Karta över Luleå kommun, med Planeringsområde Norr markerat i rosa.

Samtidigt som det norra planeringsområdet är perifert, finns det dock förutsättningar som möjliggör en ökad inflyttning över tid. Närheten till tätorten Råneå och dess serviceutbud samt omkring 40 min pendling till både Boden och Luleå är avgörande faktorer för att vardagslivet i byarna ska fungera, samt innebär en möjlighet att ta del av den förväntade inflyttningen kopplad till regionens industrisatsningar. Detta förutsätter dock att den gradvisa trenden av servicecentralisering avstannar, samt att bostadsutbudet på landsbygden breddas för att möjliggöra positiva flyttkedjor.

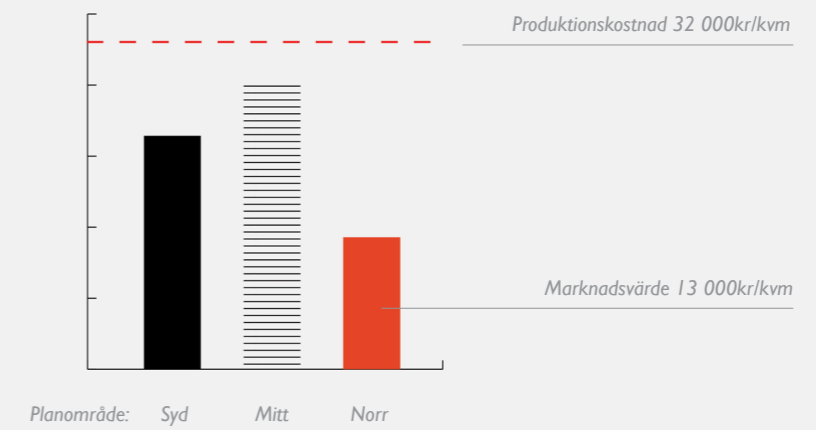

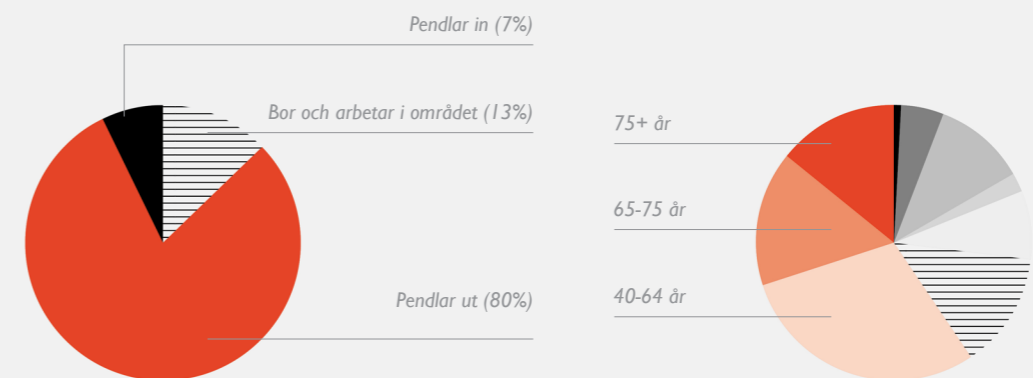
Karta över Råne älvdal med huvudvägar och avstånd markerade (1:80 000).

Utifrån detta perspektiv är bygden kring Råne älvdal en intressant plats att undersöka, eftersom de statistiska förutsättningarna på många sätt överensstämmer med andra glesbygdsområden i Sverige. Hur skapar man ett fungerande vardagsliv på platser med låga ekonomiska incitament, hög utpendling och en åldrande befolkningsstruktur?

I Planområde Norr är marknadsvärdet per byggd kvm mindre än hälften av produktionskostnaden

I Fembyarna arbetspendlar 80% av befolkningen dagligen ut från byarna

Samtliga orter längs Råne älvdal har en tydligt åldrande befolkningsstruktur

Statistik från Luleå kommuns förstudie om byggande på landsbygden (Luleå kommun, 2023).

KOMMUNALA PLANERINGSFÖRUTSÄTTNINGAR

På kommunal nivå finns en tydlig vilja att skapa attraktiva boendemiljöer på Luleås landsbygder. Hur kommunen ser på utvecklingen av landsbygden beskrivs (i olika skala och omfattning) genom:

- Program till Vision Luleå 2024 (kommunens översiktsplan)
- Luleå kommuns bostadsförsörjningsprogram
- Olika förstudier, exempelvis dokumenten "Byggnad på landsbygden" och "Kulturens plats i framtidens Luleå"
- Projektet "Växa tillsammans - ödehusinventering i Boden och Luleå"

Ur översiktsplanen framgår att "En positiv tillväxt och utveckling av landsbygden skapar förutsättningar för en långsiktigt hållbar utveckling av hela kommunen." (Luleå kommun, 2021a:40). Mer konkret innebär detta att kommunen vill värna om god service och kommunikationer, samt stötta nya innovativa lösningar som kan möjliggöra detta. Enligt översiktsplanens markanvändningsskarta, föreslås nybyggnation av fritidshus på vissa, utpekade strandnära lägen längs Råneälven. I övrigt tycks markanvändningen vara oförändrad (Luleå kommun, 2021a).

Bostadsfrågan på landsbygden hanteras av kommunens bostadsförsörjningsprogram, där ett av de fem bostadsförsörjningsmålen särskilt är att främja möjligheten att bo på landsbygden. För att möjliggöra kvalitativa bostadsmiljöer på landsbygden vill man bland annat bredda bostadsbeståndet genom att bygga fler hyresrätter, främja lokalt byggande samt stärka landsbygdens service och kommunikationer (Luleå kommun, 2022a).

Som ett komplement till ovanstående styrdokument, har kommunen genomfört två förstudier som (mer eller mindre) behandlar frågan om livsmiljöer på landsbygden. Förstudien "Byggnad på landsbygden" hanterar bostadsfrågan mer explicit, och syftar till att konkretisera åtgärder för att stimulera byggande av bostäder på Luleås landsbygder (Luleå kommun, 2022a:5). Dokumentet "Kulturens plats i framtidens Luleå" behandlar snarare kulturutvecklingen i kommunen i stort, med fokus på livet mellan husen och kulturen som en drivande kraft i samhällsutvecklingen. I dokumentet finns dock även en tydlig viljeinriktning gentemot kulturutveckling på landsbygden, och utanför centralort "bör det undersökas hur kommunens lokaler kan användas mer flexibelt av kulturaktörer på landsbygderna" (Luleå kommun, 2023:18).

Bostadsfrågan i Råne älvadal hanteras även i det mellankommunala projektet "Växa tillsammans". I projektet har Luleå och Bodens kommuner tillsammans gjort en inventering av obebodda fastigheter, vilket kring Råne- och Vitå äldalar har resulterat i en inventering av omkring 60 byar och 550 objekt (i varierande skick). I nästa steg ska en dialog föras mellan fastighetsägare, lantmäteriet, byggföretag och mäklare, med målet att sälja och/eller renovera cirka 10% av objekten (Vårt Luleå, 2022).

Utifrån både styrdokumentet och ödehusinventeringen, finns det alltså en kommunal vilja om att utveckla attraktiva boendemiljöer på landsbygden, och att man särskilt vill främja en kombination av blandade upplåtelseformer för boende, kultur och service. Det är också tydligt att det finns ett stort bestånd av outnyttjade fastigheter i området, som skulle kunna nyttjas för dessa ändamål.

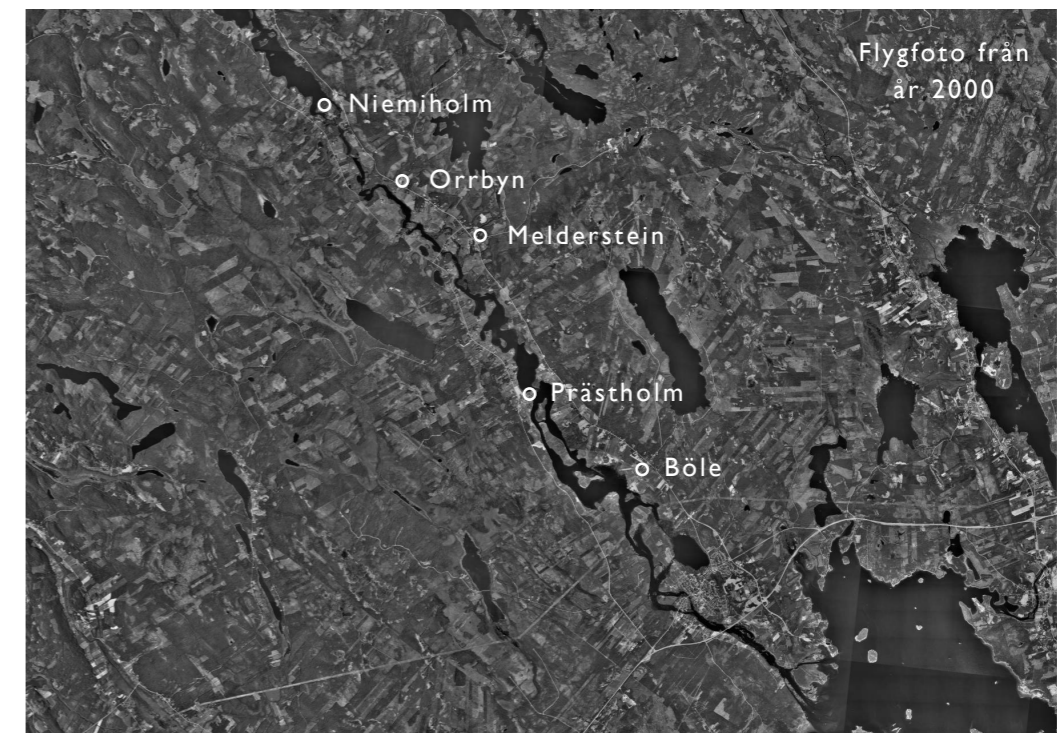
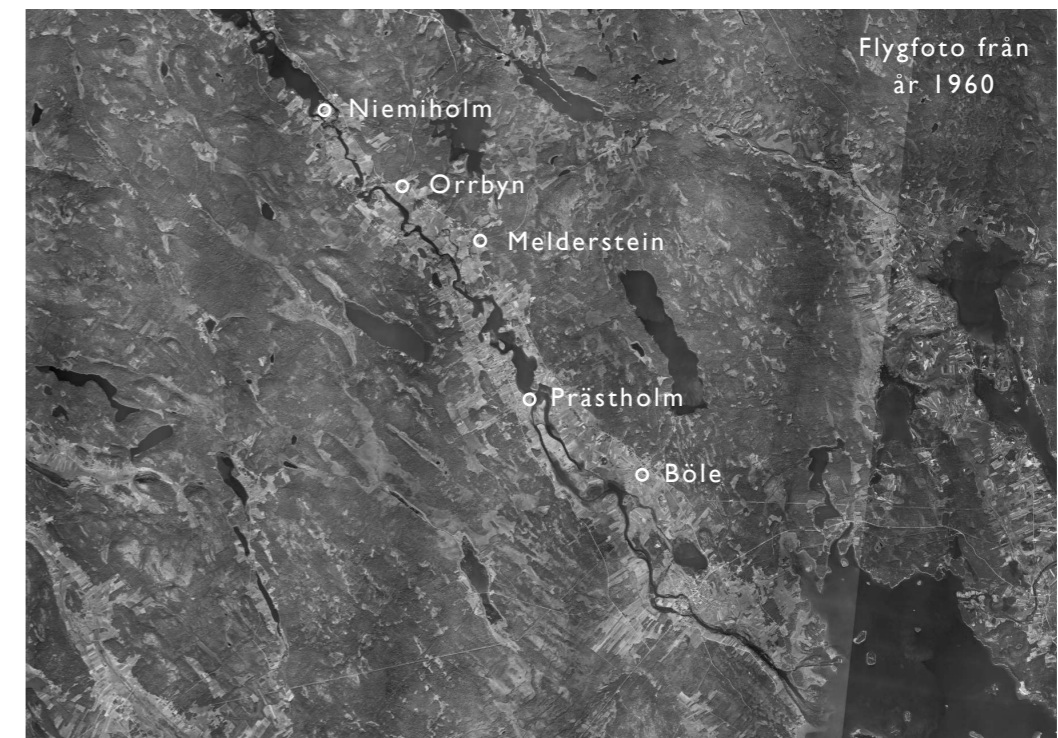
FEMBYARNAS EKONOMISKA FÖRENING: VISIONER OCH MÅL

På kommunal nivå syns viljan att bygga mer på Luleås landsbygder, men hur ser de mer lokala visionerna ut för området kring Råne älvdal? För att undersöka detta har jag riktat in mig på byarna längs Råne älvdals södra del. Byarna kallas Fembyarna, och utgörs av landsbygdsorterna Böle, Prästhalm, Melderstein, Orrbyn och Niemiholm. Tillsammans utgör byarna en ekonomisk förening med intresse att driva områdets utveckling och andra lokala frågor. Samarbetet började år 2016, efter att kommunen beslutat om att inte bygga ut fiber/bredband till byarna. Genom att bilda en ekonomisk förening, kunde byarna själva driva frågan och bygga ut sitt eget nät (Fembyarna, 2023). Sedan dess har Fembyarnas ekonomiska förening drivit lokala utvecklingsfrågor, och bland annat tagit fram en Bygdeutvecklingsplan med lokalekonomisk analys för att undersöka byarnas förutsättningar. Den lokalekonomiska analysen pekar på områdets potential och sätter utifrån detta upp ett antal målsättningar för framtidens Fembyar. För att sammanfatta kort, är Bygdeutvecklingsplanens mål att:

- Öka inflyttningen
- Möjliggöra ett mer blandat befolkningsunderlag
- Öka det lokala företagandet, med särskilt fokus på areella näringar
- Ökad turism och marknadsföring
- Göra mer tillsammans - öka antalet sociala aktiviteter inom och mellan byarna
- Kunskapsöverföring - kurser i exempelvis bakning, timring eller vävning
- Arbeta mot mer kommunal service i området, exempelvis en servicepunkt (Fembyarna, 2020)

Med andra ord finns ett tydligt lokalt engagemang i byarna och en utvecklingsplan som på många sätt går i linje med kommunens viljeinriktning. Både kommunala och lokala utvecklingsplaner stannar dock på det mer generella planet, vilket gör det intressant att fundera kring hur visionerna skulle kunna tolkas gestaltningsmässigt.

I kommande kapitel tittar jag närmare på de lokala förutsättningarna, och analyserar hur det befintliga bostads- och lokalutbudet skulle kunna kompletteras på ett sätt som överensstämmer med kommunala och lokala visioner om byarnas utveckling.

Ortofoton över Råne älvdal från år 1960 respektive år 2000. Bilderna visar på några av de planeringsförutsättningar som Fembyarna har att hantera: en tydlig trend av mindre jordbrukllägre sysselsättning inom byarna har lett till en successivt ökat utpendling samt en låg takt av nybyggnation. (Kartbild.com)

ANALYS OCH PLATSBESÖK

FEMBYARNA GENOM MINA ÖGON: EN ANALYS AV BEFINTLIGT BYGGNADSSKICK

I januari tar jag nattåget norrut mot Luleå för att spendera tio dagar med olika platsbesök i kommunen. Dagarna är så korta att solen hinner gå ner två gånger under resan från Malmö. Jag hyr en bil och kör runt längs Råne älvdal, med ett par längdskidor i bagageluckan så att jag också kan testa de lokala spåren. Byarna längs älvdalen ligger på bara några kilometers avstånd från varandra, och det går ganska fort att lära sig hitta. Bebyggelsen jag passerar bär spår från olika tidsåldrar: från järnbrukets glansdagar på 1700-talet och 1900-talets egnahemsrörelse, men också från de senare årens kommunala centraliseringspolitik som har resulterat i en betydande avfolkning.

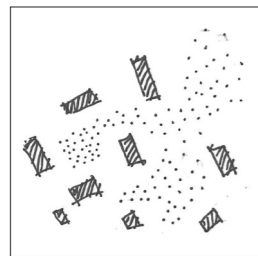
Under mina bilresor (och skidturer!) genom området kan jag kartlägga de befintliga mönster som finns i bebyggelsen, och undersöka vilka boendetyper som finns där idag.

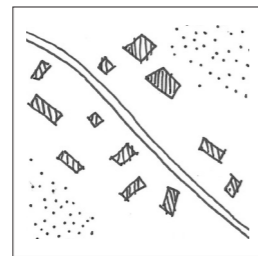
Skidtur i skymningen utanför Prästhalm; en av Fembyarna längs Råne älvdal.

BEBYGGELSEMÖNSTER

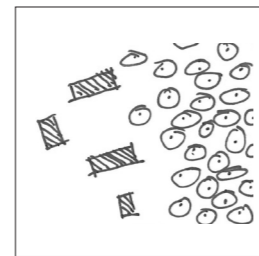
Byggnaderna kan, lite förenklat, delas upp i traditionell jordbruksbebyggelse från 1700-talet (Norrbottnensgårdar), och sekundärbebyggelse som har uppkommit under 1900-talet (olika typer av egna hem med tillhörande jordbruksmark, till exempel så kallade Per-Albintorp). Gemensamt för båda typerna av bebyggelse, är byggnadernas placering på tomten. Mellan tomterna saknas i allmänhet tydliga ägo- och gränser, och den gräsbeklädda gården övergår ofta utan tydliga gränser ut i åkern eller i nästa tomt. Själva byggnaderna är sällan anpassade efter anslutande vägar, och ligger i oregelbundna grupperingar. Medan de traditionella norrbottensgårdarna ofta ligger placerade på krön eller uddar, har den sekundära bebyggelsen i större utsträckning hamnat i flackare/lägre liggande partier. I utkanten av byarna ligger byggnader förknippade med de agrara näringarna, såsom timrade härbren eller ängslador (RAÅ, 2004: 85-87).

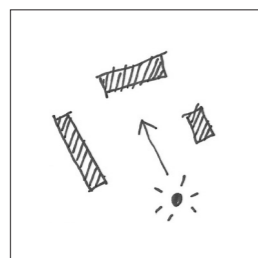
Tydliga ägo- och gränser saknas, oregelbundna grupperingar

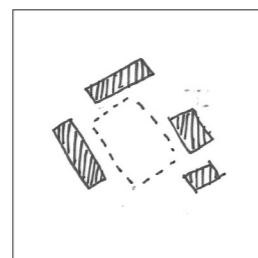
Tätt utmed vägar (5-10 m), med omkringliggande odlingslandskap

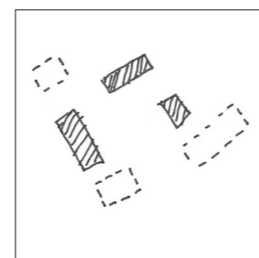
Ofta placering i skogsbryn

Gårdar mer öppna mot söder

Uppdelade i flera längor, som bildar rektangulär gårdsplan

Bebyggelse växte fram gradvis, efter bygdens ekonomiska medel

BYGGNADSTYPOLOGIER

Karaktärsdragen mellan den traditionella och den senare bebyggelsen skiljer sig en del från varandra. Jag tycker mig kunna kategorisera bebyggelsen i tre olika huvudkategorier/årsringar: Norrbottensgården, egna hem och ekonomibygnader (där de senare har tillkommit efter hand under samtliga tidsperioder). Till kategorin egna hem hör också samlingslokaler/bygdegårdar, som till stor del byggdes under samma tidsperiod.

DEN FÖRSTA ÅRSRINGEN: NORRBOTTENSGÅRDEN

- Växte fram successivt, efter bygdens ekonomiska medel
- Ofta enkel- eller parstugor, byggda i timmer. Boningshuset har ofta rödfärgad panel utanpå den timrade fasaden
- Byggnader i vanligtvis 1,5 våning, med oinredd vind
- Ofta uppdelade i flera längor som bildar en rektangulär gårdsplan
- Längorna är ofta runt 7-9 meter djupa, men varierar ganska mycket i längdled
- Gårdsplanen är vanligtvis vänd mot söder
- Uppförda på högpunkter i landskapet, på väl-dränerad, icke odlingsbar mark. Ofta i skogsbrynet och i anslutning till väg.
- Plåtbeklädda sadeltak (takvinkel omkring 120 grader)
- Uppförda i lokala material, såsom grund i sten och timrade väggar
- Formspråk som präglas av stolthet kring hantverket, och tillgång av material
- Fasader är trärena eller målade med röd slamfärg (Ibid)

DEN ANDRA ÅRSRINGEN: EGNAHEM SAMT BYGDEGÅRDAR/SAMLINGSLOKALER

Egna hem

- Ofta uppförd med statliga lån och efter typritningar, och har därför ofta inte vuxit fram lika successivt med olika tillbyggnader.
- Relativt kvadratiska hus i 1,5 våning med inredd vind
- Timrade bostadshus med ytterväggar klädda i stående träpanel, ofta målade i tex rött, vitt eller gult
- Plåtbeklätt tak med något brantare vinkel, antingen brutet tak eller sadeltak (Ibid)

Bygdegårdar/samlingslokaler

- Olika typer av samlingsplatser har såklart förekommit under alla tider, men under tidigt 1900-tal myntas "Bygdegård" som begrepp
- Vanligtvis uppförda i samma stil som egnahemmen (tidigt 1900-tal)
- Bygdegårdens syfte var att tjäna som samlingslokal för bygden, men kunde också härstamma från någon typ av folkrörelse (tex nykterhets- eller frikyrkorörelsen)
- I Fembyarna finns idag tre bygdegårdar: Böle, Prästholm och Orrbyn
- Byggnaderna har tillkommit för andra, offentliga syften (exempelvis tjänat som skolbyggnader), och vid senare tillfällen gjorts om till bygdegårdar
- Ett generellt problem med dessa byggnader, idag är att de ofta har ett behov av renovering och samtidigt drivs av en mindre lokal förening utan ekonomiska muskler. För bland annat den anledningen finns Bygdegårdarnas Riksförbund, som stöttar lokalt utvecklingsarbete (Bygdegårdarnas Riksförbund, 2018).

DEN TREDJE ÅRSRINGEN: EKONOMIBYGGNADER

Denna årsring kanske inte utgör en egen boendetypologi, men är det som har påverkat bystrukturen mest under senare år

- Har uppförts under många olika tider, och i olika utföranden
- Ingen enhetlig stil i sig: från traditionella härbren till dagens mer prefabricerade ladubyggnader

Utifrån mina observationer av byggnadstypologier, är det intressant att fundera kring hur en modern omtolkning av dessa skulle kunna se ut? Hur skulle en fjärde årsring av bostäder kunna gestaltas, och hur kan fenomenet med bygdegårdar och samlingsplatser integreras i en samtida kontext? Detta reflekterar jag kring i slutet av detta kapitel.

Den första
årsringen:
traditionella
norrbottningsgårdar
(1700-tal)

Den andra
årsringen:
egnahem...

... samt
bygdegårdar/
samlingslokaler
(1900-talets
första hälft)

Den tredje
årsringen:
mindre ekonomi-
byggnader
har tillkommit
successivt under
alla tider

Foton från Luleå kommuns historiska bildarkiv.

FEMBYARNA GENOM LOKALA BERÄTTELSE: EN ANALYS AV UPPLEVT BOSTADS- OCH LOKALBEHOV

Utöver mina egna observationer av bebyggelsemönster, får jag även möjlighet att prata med personer som på olika sätt är engagerade i Fembyarnas utveckling. En morgon plockar Jenny, min handledare på Luleå kommun, upp mig vid en bensinmack för att åka tillsammans till Meldersteins herrgård - Fembyarnas gamla järnbruk som idag används som konferenslokal.

På herrgården väntar personer som på olika sätt är engagerade i den lokala byutvecklingen: Marja-Leena som arbetar med ödehusinventeringen för Luleå kommun, Marianne som är ordförande i Fembyarnas ekonomiska förening och Katarina som driver verksamheten på herrgården. Syftet med mötet är att få en bättre inblick i vilka ämnen man driver lokalt, samt få möjlighet att ställa frågor kring hur man ser på landsbygdsutveckling från ett mer in-vånarmässigt perspektiv.

Samtalen kretsar kring vad bygden har varit och kan bli. En mångårig centraliseringspolitik med nedläggningar av offentlig service som följd, har fått människor att successivt lämna landsbygden. Jag får berättat för mig hur vardagslivet har blivit svårare att få ihop för de som bor i byarna. Befolkningen är generellt åldrande, och för den som är i större behov av service eller inte längre orkar med sitt hus finns få alternativ utöver att flytta. Även unga som kanske egentligen vill bo kvar tvingas flytta för att kunna läsa vidare efter grundskolan, eftersom den närmaste gymnasieskolan ligger 50 km bort i Luleå tätort dit det inte går någon skolskjuts. Matbutik, äldreboende och grundskola finns något närmare i Råneå, men bussarna går sällan. Bristen på busschaufförer gör också att turerna ibland ställs in helt.

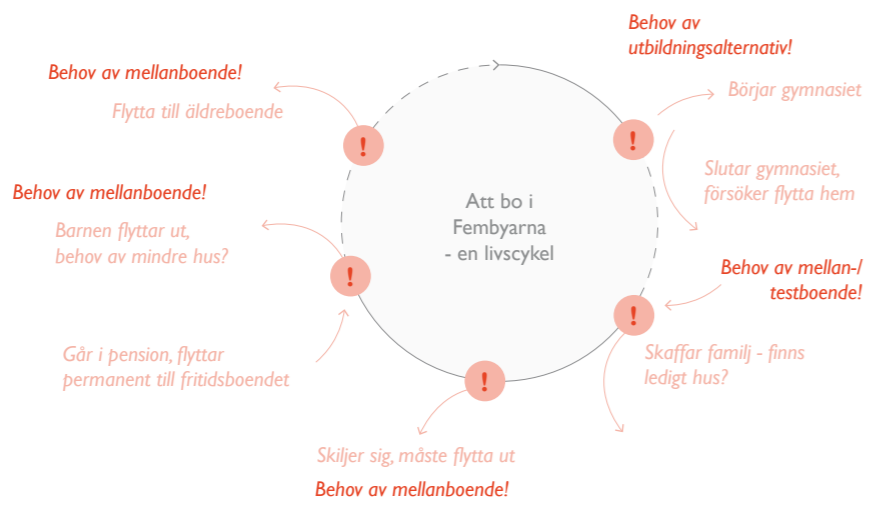
Samtidigt märker både Marianne och Marja-Leena att det finns ett ökande intresse för att bosätta sig i bygden. Investeringarna inom den gröna industrin har ökat efterfrågan på bostäder, och via ödehusinventeringen har det börjat komma in förfrågningar från studenter och unga familjer som önskar bosätta sig utanför centralorterna. De som hör av sig saknar dock ofta anknytning till bygden, och ser det som ett stort steg att flytta utan vare sig lokalkännedom eller socialt nätverk. Ur förfrågningarna framkommer därför ofta önskemål om att få hyra eller "testbo" i något av objekten. Man vill få möjlighet att testa på en alternativ livsstil innan man väljer att fullständigt investera i den.

Jag får också möjlighet att ställa frågor kring byarnas kultur- och föreningsliv. Inom Fembyarna finns tre bygdegårdar, i lite varierande skick och användning. Ofta saknas det pengar för att rusta upp, eller så ägs lokalerna av

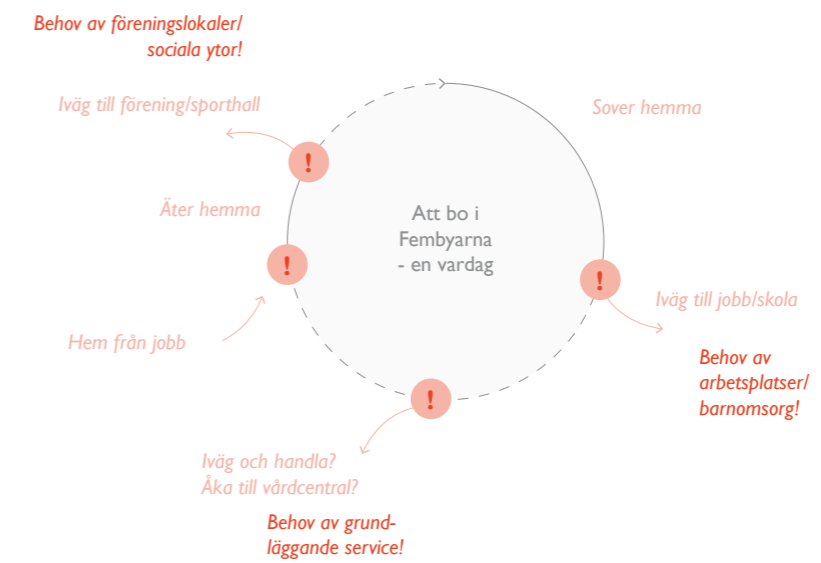
någon annan än byaföreningen. Det finns ett rikt föreningsliv, men en generell brist på permanenta samlingspunkter. Traditionellt sett har bagarstugan varit samlingspunkten i varje by, men dessa finns sällan kvar längre. Föreningar saknar mötesplatser, lokala konstnärer saknar utställningsytor och det finns inga skrivbords- eller arbetsplatser för den som har möjlighet att arbeta på distans. De boende i byarna spenderar med andra ord mycket tid i det egna hemmet, eftersom det inte finns särskilt många tydliga platser att mötas på och/eller använda tillsammans.

Efter samtalen sammanställer jag berättelserna om Fembyarna genom en analys av det upplevda behovet av lokaler och bostäder (se nästa uppslag). Cirklarna föreställer en livscykel respektive ett dygn i Fembyarna, och varje punkt på någon slags förändring i livssituation/aktivitet. Ur perspektivet av en livscykel, kan förändringarna exempelvis handla om att flytta hemifrån eller att barnen flyttat ut, vilket leder till ett förändrat behov av bostadsyta. Ur perspektivet av ett dygn, handlar de olika aktiviteterna om att exempelvis sova, arbeta eller utöva en fritidsaktivitet, vilket skapar olika behov av service och funktioner.

I Fembyarnas fall uppstår lösningar vid varje sådan här punkt, eftersom utbudet av upplåtelseformer och funktioner är väldigt smalt. Resultatet blir att människor tvingas flytta, eller åtminstone lämna byarna dagtid, för att få vardagslivet att gå ihop.

Tolkning: problem med inlåsnings effekter vid varje "flyttpunkt"

Tolkning: tomma byar dagtid, men till viss del också kvällstid pga brist på föreningslokaler

REFLEKTION: MIN VISION FÖR FRAMTIDENS BOENDE I FEMBYARNA

Under platsbesöken i Fembyarna blir det tydligt att många av frågorna som är viktiga för den lokala utvecklingen inte enbart kan hanteras av arkitektur och planering, utan snarare handlar om större politiska beslut på nationell, regional och kommunal nivå. Hur ska jag som arkitektstudent hantera dessa frågor, och på vilken nivå är det rimligt att ta projektet vidare? Jag landar i att försöka gå ner i skala för att särskilt rikta in mig på en särskild by eller plats, och rita ett förslag som på olika sätt svarar på min analys. På detta sätt kan jag presentera en konkret visionsbild - vilket jag tänker mig är en av arkitektyrkets främsta styrkor.

Något som också blir tydligt, är att frågan om boendemiljöer på landsbygden inte enbart kan hanteras med hjälp av bostäder. Det är snarare så att det redan finns fullt tillräckligt med bostäder - istället behövs sätt att få igång flyttkedjor samt mer blandade funktioner för att stärka vardagslivet. Mindre bostäder i kombination med olika typer av service, arbetsplatser, och föreningslokaler känns därför viktigt.

Det är dock viktigt att påpeka att analysen inte handlar om att allt ska finnas i varje by, byarna är helt enkelt för små för att själva försörja ett fullgott serviceutbud. Det handlar snarare om synen på landsbygden som en vardagsmiljö, snarare än som en flyktig tillflyktsort dit stadsborna åker på semester. I planeringen framstår landsbygden ofta som något temporärt, för exempelvis rekreation eller fritidsboende, istället för att planeras som en fast boplats. Det är denna syn - landsbygden som vardagsmiljö - som känns allra viktigast i mitt projekt.

Sammanfattningsvis, tror jag på tre huvudsakliga punkter som jag upplever som särskilt viktiga för att skapa goda boendemiljöer i framtidens Fembyar:

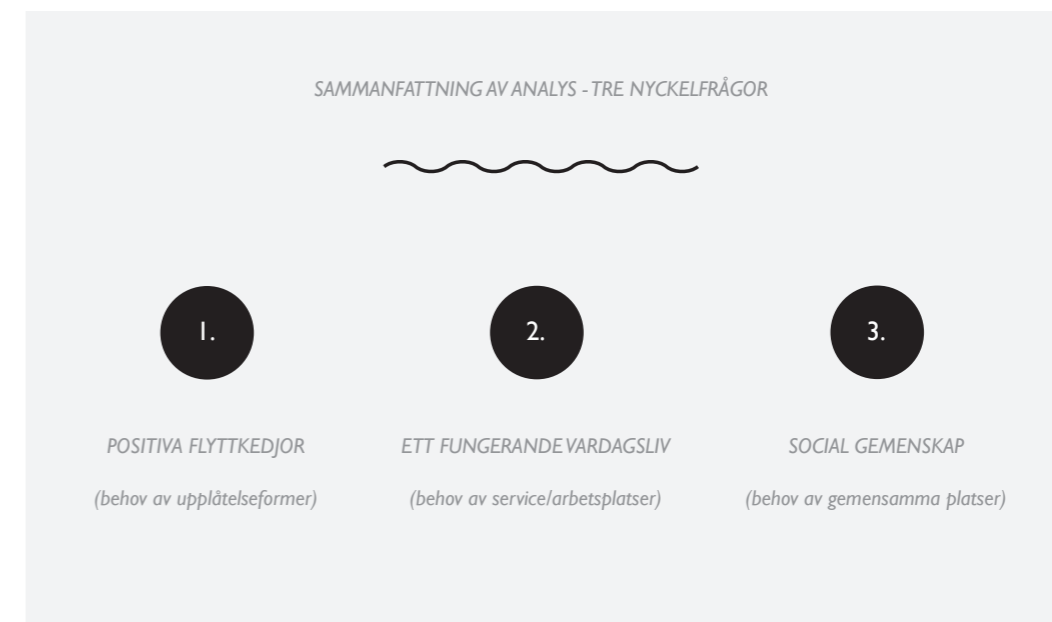
- **POSITIVA FLYTTKEDJOR.** För att möjliggöra detta krävs en större variation av upplåtelseformer och storlekar av boende
- **ETT FUNGERANDE VARDAGSLIV.** För att möjliggöra detta krävs ökad tillgång till service och arbetsplatser
- **SOCIAL GEMENSKAP.** För att möjliggöra detta krävs fler gemensamma platser och föreningslokaler

Under platsbesöken påtalas det låga förtroendet för kommunen, som ett resultat av senare års nedmonteringar av välfärden. En viktig punkt för att kunna arbeta med dessa nyckelfrågor kommer därför troligtvis vara för kommunen

att visa vägen i byutvecklingen, och samtidigt hitta en balans där de boende också får känna sig delaktiga.

I min visionsbild för framtidens Fembyar samarbetar därför kommunen med lokala aktörer för att få igång flyttkedjor samt skapa ett fungerande vardagsliv. För att detta ska ske, behöver samlingsplatser såsom bygdegårdar, service och arbetsplatser prioriteras lika högt som bostäder i skapandet av boendemiljöer. Befintliga lokaler och bostäder brukas i första hand - nybyggnation ses snarare som ett sätt att komplettera det befintliga.

Med utgångspunkt i detta, fortsätter jag projektet genom att leta mer konkreta exempel som svarar på denna visionsbild.

BESKRIVNING AV REFERENSKATALOG

Efter genomförda platsbesök sökte jag efter sätt att hantera dessa stora och komplexa frågor om landsbygdsutveckling, och började leta efter goda referenser att förhålla mig till. Jag upprättade en referenscatalog där jag gjorde en beskrivning av varje projekt, punktade upp vilka funktioner projektet innehöll och vilken skala det förhåller sig till. Vissa av projekten är genomförda, medan andra är i ett tidigare stadie och/eller mer visionära. Några projekt rör rena bostadsprojekt, några handlar om etablering av service på landsbygden och några är mer generella utvecklingsprojekt. Underst på varje projektsida finns en lista av vad jag gillade och tog med mig från varje projekt. I detta kapitel finns en sammanslagen lista, som är en slags "destillering" av de lärdomar jag har tagit med mig genom det fortsatta projektet. Själva referenscatalogen bifogas som bilaga I, i slutet av rapporten.

Projektbeskrivning	<p>SOMMARHUS NÄNNERBERGA</p> <p>Gårds härbren, eller föräldrabyggnader, finns övergripande på många platser i norra Sverige. Trots att byggnaderna varit användbara länge, är det sällsynta verk som tillåter så många olika typer av aktiviteter. Erik Persson (General Architect) har utvecklat ett nytt sätt att använda gårdens härbren på Blåcher utanför Borlänge, menar både det och flyttat till en ny plats i landsbygden.</p> <p>FUNKTIONER</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fritidsboende 		Referensfoton
Projektskala	<p>SKALA</p> <p>Region Kommun By Byggnad</p>		
Lärdomar	<p>VAD JAG TAR MED MIG FRÅN PROJEKTET</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sätt att skapa en gemensam byggnadsidé till en ny funktion • Utvecklande av gamla byggnader, "OD" • Kombination av horisontell, traditionell tävning och vertikal, modern relationer 		

Mall över hur referenscatalogen är uppbyggd (se bilaga).

LÄRDOMAR FRÅN REFERENSprojekt

Här är en sammanställning av lärdomarna från projektkatalogen, vilka jag tar med mig vidare genom projektet:

VIKTEN AV EN MOTOR/SAMLINGSPLATS: en fysisk lokal som kan förändras efter behov över tid, och som möjliggör samarbete mellan olika intressegrupper. Ett samlingsorgan (till exempel byaföreningen) är viktig för att fler nätverk ska kunna formas.

VIKTEN AV KULTUR SOM DRIVKRAFT: evenemang, projekt och kurser håller platser levande oavsett säsong, och hjälper också till att stärka det lokala näringslivet. Detta kan exempelvis handla om återkommande traditioner/händelser eller att erbjuda korttidsboenden på projektbasis.

VIKTEN AV PLANERING ÖVER- OCH UNDERIFRÅN: i lyckade projekt finns kommunen med som möjliggörare och finansiär, men lämnar också till lokalbefolkningen att själva styra var och hur utvecklingen ska ske. Detta kan till exempel handla om strategiska markförvärv där utvecklingen får ske gradvis, istället för att leverera färdiga planer. Med andra ord handlar det om en fin balans mellan kommunalt ansvar och civilsamhällets initiativtagande.

VIKTEN AV ATT KÄNNA ÄGANDESKAP: den byutvecklingen som verkar fungera bäst, är när det upplevda ansvaret sträcker sig längre än den egna tomtgränsen. Genom till exempel samfälligheter, får fler möjlighet att påverka utvecklingen av bygemensamma platser, och engagemanget blir också större.

VIKTEN AV ATT ANVÄNDA DET BEFINTLIGA: glappet mellan mark- och konstruktionskostnad innebär en särskilt stor anledning att använda det som redan är byggt. Genom mindre förändringar kan befintliga platser få nya funktioner, mer anpassade efter dagens behov

VIKTEN AV EN LOKALARKITEKTUR: genom att använda traditionella material och metoder, kan arkitekturen ge en skjuts åt lokala näringar och hantverk. Att hitta ett modernt sätt att förhålla sig till den traditionella arkitekturen, är därför viktigt att fundera kring vid nybyggnation.

På ön Træna i Nordnorge har man arbetat med olika typer av projektbaserade boenden för att locka inflyttare.

General architecture gav ett gammalt härbre nytt liv som bostad genom försiktig tillbyggnad.

I Stavsjö har det lokala utvecklingsbolaget tillsammans möjliggjort byggnation av billiga hyresrätter.

Fabel arkitektur står för ett fint exempel på hur traditionella byggmetoder och -material kan användas vid nybyggnation.

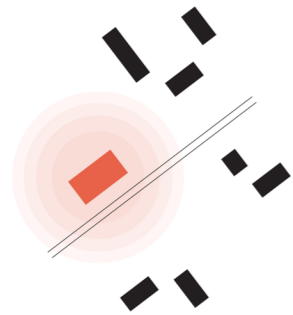
Hurdal økolandsby är ett konkret exempel på vad ett privat-offentligt samarbete har möjliggjort för landsbygdsutvecklingen.

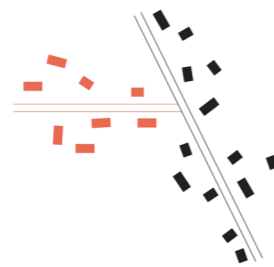
Egnahemsfabriken på Tjörn hanterar bostadsfrågan som en gemensam angelägenhet snarare än som ett individuellt problem.

STRATEGIER

Lärdomarna från referensprojekten har jag använt i mitt fortsatta skissarbete genom att destillera dem till mer konkreta strategier. Strategierna har sedan fått vägleda gestaltungsarbetet, både sett till val av plats, program och förslagets fysiska struktur. De fyra strategierna har jag definierat som följande:

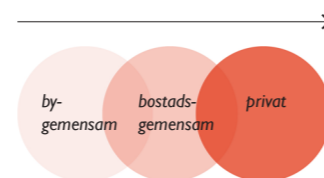
1. SOCIAL MOTOR!

2. VÄX I SAMMA MÖNSTER!

3. VARIATION!

4. ELASTICITET!

Lite mer fördjupat, innebär strategierna detta:

1. SOCIAL MOTOR!

- Det finns behov av en bygemensam lokal, som kan förändras efter tid och behov
- En sådan lokal är ett sätt för kommunen att etablera närvaro och service i byarna
- Den sociala motorn blir en tyngdpunkt att utgå från vid strategiska markförvärv

2. VÄX I SAMMA MÖNSTER!

- Byggnation bör följa platsens traditionella gårdsstruktur, där flera byggnadskroppar kan samlas runt gemensamma gårdar
- Ny bebyggelse växer fram längs med vägar, som den traditionellt har gjort
- Tätare kluster med byggnader längs väg lämnar fri odlingsmark runt omkring den tätare bystrukturen

3. VARIATION!

- Större blandning av storlek/upplåtelseform på boende behövs
- Möjliggör livsresor inom och mellan byarna
- Variation i permanens - samma typ av lägenhet kan exempelvis innebos av både bofasta eller testboende

4. ELASTICITET!

- Behov av en mer flytande gradient mellan det privata, bostadsgemensamma och bygemensamma
- Utöka ägandeskapet bortanför den egna bostaden genom delade och gemensamma ytor
- Möjliggör mer plats vid behov, till exempel gästbostad eller större, gemensamt kök, för att bygga in en ökad flexibilitet i byarna

FÖRDJUPNING: BYN BÖLE

VARFÖR BÖLE? KRAVLISTA FÖR VAL AV PLATS

Strategierna ledde mig till en kravlista för valet av plats. Eftersom de ekonomiska incitamenten för byggnation är svaga här, letade jag främst efter en plats där kommunen skulle kunna gå in och göra strategiska markförvärv, och där det redan idag finns en möjlig samlingsplats eller social motor. Min kravlista såg ut som följande:

- Bygdegård som katalysator/social motor
- Kommunalt markägande
- Tydlig befintlig bystruktur
- Tillgång till större serviceutbud på rimligt avstånd (Råneå)

Valet föll tillslut på byn Böle, som är den enda av byarna där det idag finns kommunägd mark. Byn har omkring 200 invånare, och har successivt blivit av med sin kommunala service. Böle liknar på många sätt andra byar i Luleå kommuns norra planeringsområde, och skulle kunna fungera som ett intressant exempel på hur de kommunala planeringsförutsättningarna kan appliceras på ett småskaligt, lokalt sätt.

○ Byarna längs Råne älvdal

BÖLE DÅ OCH NU

Byarna längs Råne älvdal växte ursprungligen fram kring järnmalmsbruket i Melderstein. Nybyggare erbjöds odlingamark och hus att bo i mot att de utförde arbete åt bruket (Fembyarna, 2023). Jordbruk har därför länge varit en viktig del av sysselsättningen i Böle, vilket tydligt syns på mängden odlings- och jordbruksmark på historiska kartor fram till mitten av 1900-talet.

Karta över Böle år 1960, med all sin jordbruksmark (1:5000)
(Lantmäteriet)

Bruksepoken i Melderstein varade fram till sent 1800-tal. Under 1900-talets början växte istället nya fabriker fram, varav den viktigaste för bygden blev skofabriksområdet på Holmen i Råneå. De flesta av Böles invånare var på ett eller annat sätt involverade i skotillverkningen, och fabriken glansdagar innebar att även andra, mindre verksamheter kunde etablera sig i bygden. I Luleå kommuns historiska bildarkiv syns en blandning av bostäder, lantbruk och mindre verksamheter i Böle under denna tid.

Lantbruk i Böle.

Fabriksområdet Holmen i Råneå, foto taget cirka år 1920.

Fabriken möjliggjorde fler verksamheter i bygden, här kombinerad brödförsäljning, verkstad och snickeri i Böle.

Under denna tid fanns också gott om samlingslokaler, tex traditionella bagarstugor (foton från Luleå kommuns historiska bildarkiv).

Sedan 1960-talet har dock stora förändringar skett i bygden. På markanvändningen syns ett tydligt skifte från tiden då byn präglades av lantbruk - gårdarna ligger fortfarande kvar på samma platser, medan marken omkring idag är obrukad och gräsbeklädd. Idag är således Böle främst en boendeort, där invånarna försörjer sig på annat sätt än genom jordbruk.

Karta över Böle idag. Sedan 60-talet har det skett små förändringar i byn sett till byggnation, men desto större förändringar sett till mängden jordbruksmark (1:5000). (Lantmäteriet)

När jag går runt i byn blir det också tydligt att servicen och samlingsplatserna som en gång fanns inte längre är kvar. Byborna måste istället pendla till närmsta serviceort (Råneå) för alla vardagliga ärenden. Det finns med andra ord gott om bostäder i form av småhus, men få platser att samlas eller mötas på. Vilka förutsättningar finns för att skapa någon ny slags mittpunkt i byn? Och hur kan befintliga bostäder kompletteras?

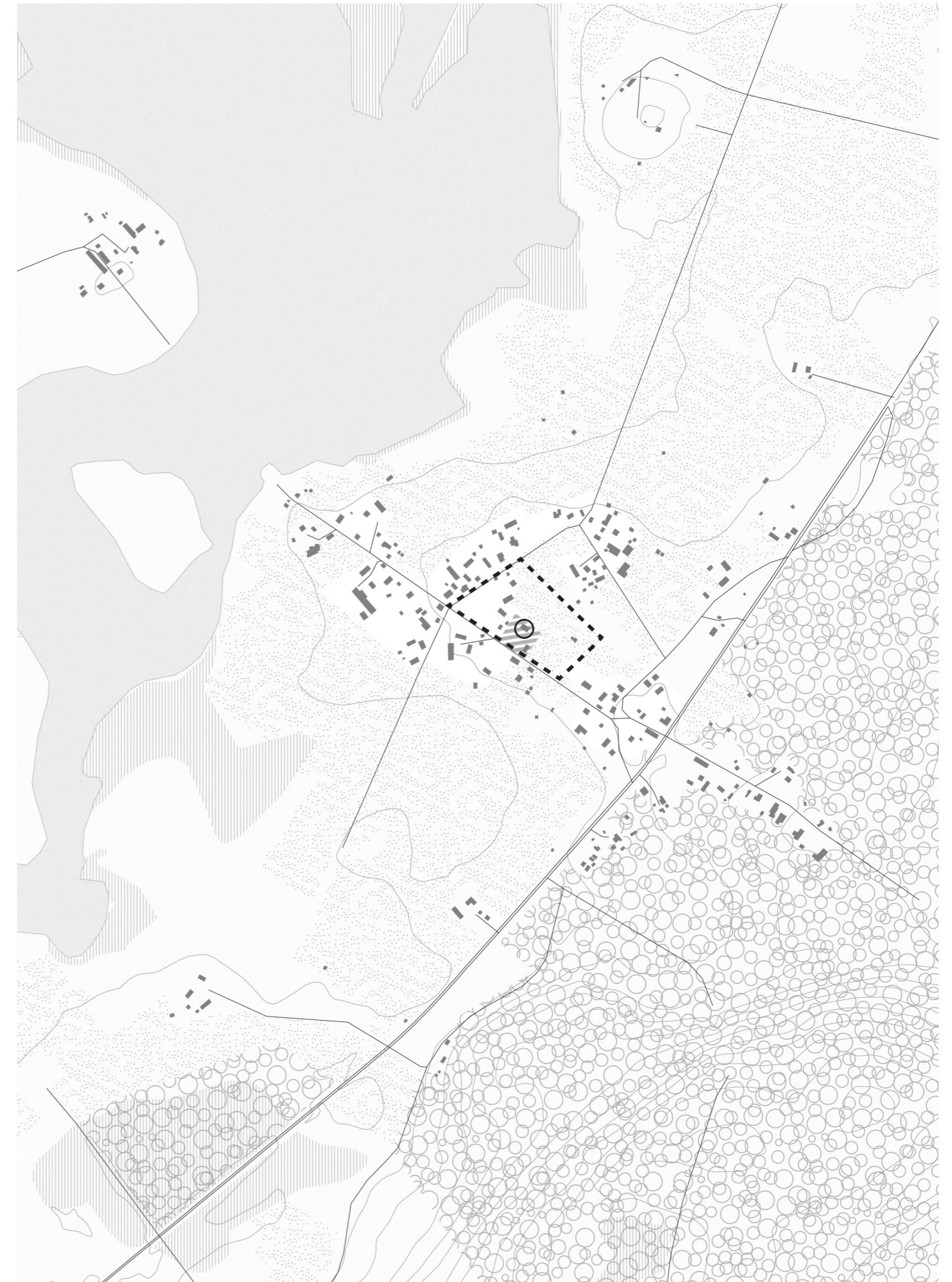
Foton från platsbesök i Böle. Bebyggelsen längs bygatan är till stor del oförändrad sedan tidigt 1900-tal, men idag består byn enbart av bostadshus.

VAL AV SITE: BÖLE BYGDEGÅRD OCH DESS OMGIVNING

En plats som fångar mitt intresse är en tomt mitt i byn, intill byavägen. Marken är kommunägd, och där ligger Böle gamla skola. Tomten har med andra ord historiskt fungerat som en samlingsplats i byn, vilket jag ser som goda förutsättningar för att inleda mitt skissarbete.

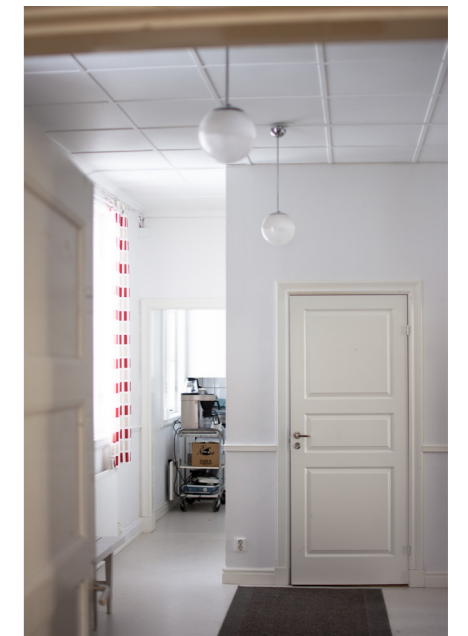
Skolan är numera nedlagd, men kommunen äger fortfarande byggnaden som i princip står kvar i sitt originalutförande med stora, generella rum som tidigare har använts för undervisning (se foton på nästa uppslag). Skolan är idag tänkt att fungera som bygdegård, men används inte särskilt mycket av byborna. Detta beror dels på att skolans utformning inte helt stämmer överens med lokalinvärnarnas behov, och dels på att byggnaden lite har "glömts bort" av kommunen vilket innebär att ingen upprustning har skett på länge.

Under mitt platsbesök på bygdegården framkommer spridda idéer kring hur lokalerna skulle kunna utvecklas, till exempel genom bättre rum för möten och sammankomster, möjlighet till arbetsplatser och/eller ett större kök som kan användas gemensamt av byborna.

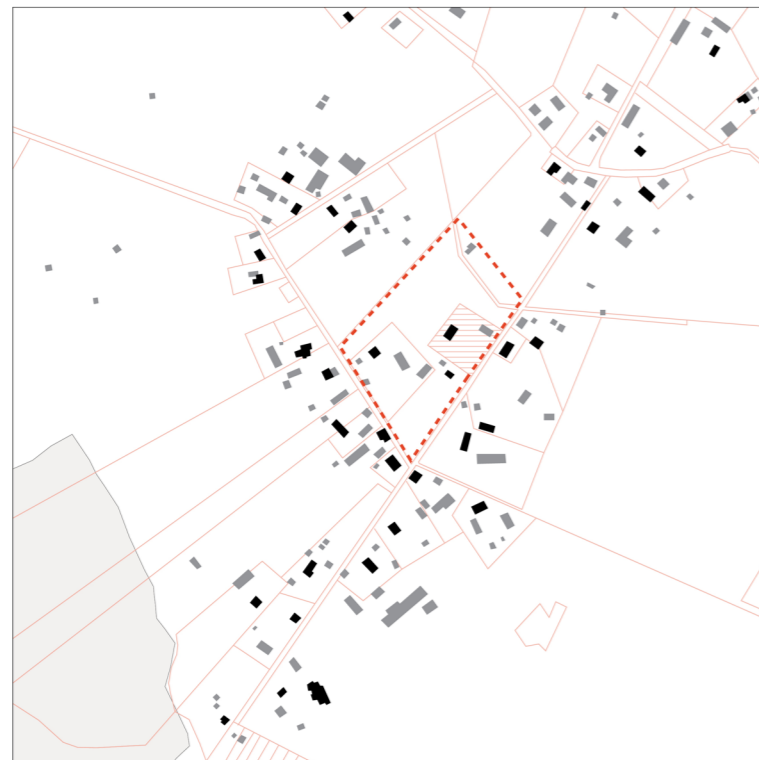
Skolan i Böle i sitt originalutförande (foton från Luleå kommuns historiska bildarkiv).

Foton från ett platsbesök vid skolan, som idag är bygdegård. Byggnaden är inte särskilt välanvänd, och många av rummen används mer som förvaring av möbler än för någon typ av verksamhet. Utöver den gamla skolbyggnaden, finns även en ekonomibygnad med vedförvaring på platsen (se foto uppe till höger).

PLATSANALYS

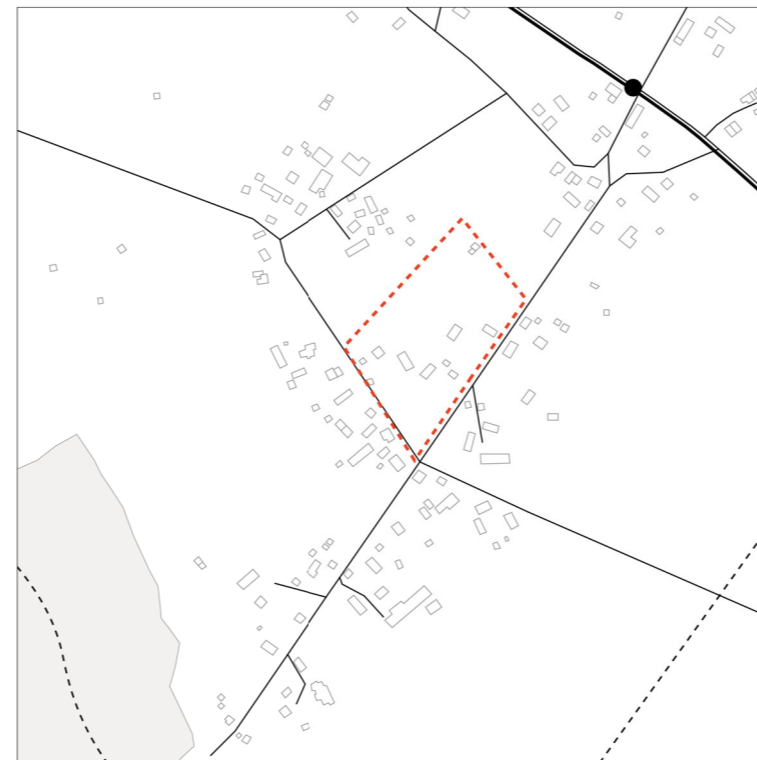
Jag närmar mig tomten genom en kartläggning av platsen i syfte att undersöka förutsättningarna. För att sammanfatta min platsanalys, innebär bygdegårdens placering mitt i byn att de flesta bybor passerar platsen dagligen. Precis i anslutning finns en samfällighet efter en gammal väg som skulle kunna användas igen, och där ny bebyggelse skulle kunna växa fram. Vinden kommer från nordväst, vilket ger goda chanser att skapa soliga, skyddade gårdar med bra utsikt om man placerar byggnaderna på ett bra sätt.

— Tomtgränser ■ Kommunalägd mark ■ Huvudbyggnad ■ Ekonomibyggnad

BEBYGGELSE OCH TOMTGRÄNSER

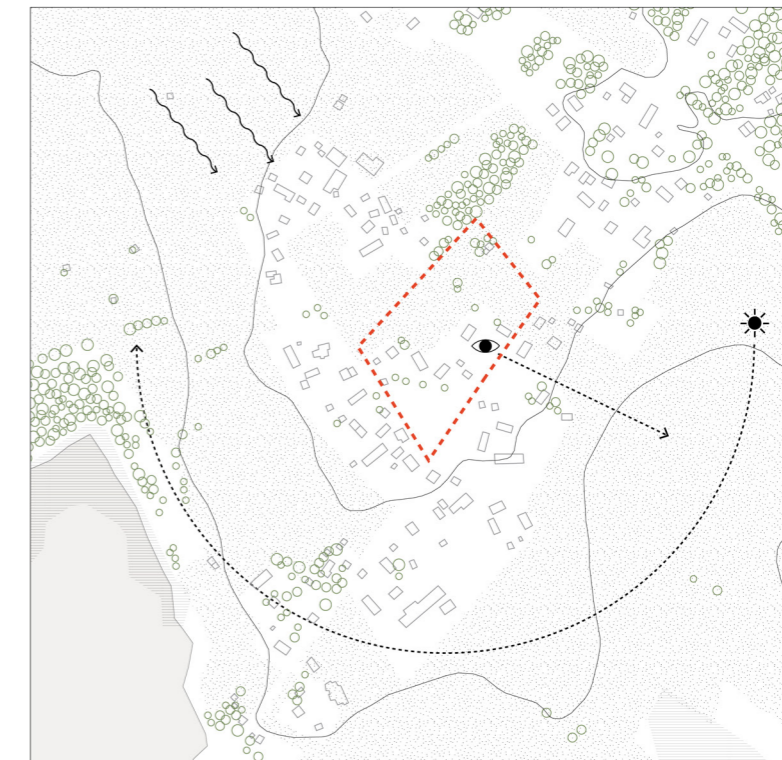
- Bebyggelsen ligger samlad längs vägsamfälligheter
- Många av tomterna är stora, och inkluderar odlingsmark och/eller fiskerätt
- Genom siten går en samfällighet för väg, även om där inte finns någon befintlig väg idag
- Runt bygdegården ligger den enda kommunala marken, inom en ganska liten tomt

— Större väg — Mindre väg - - Skoterled ● Busshållplats

KOMMUNIKATIONER

- Siten delas i mitten av huvudvägen
- Den mesta trafiken går utanför byn, där också bussen stannar
- Även älven blir en kommunikationsled på vintern, när vattnet fryser

■ Hedmark ■ Sankmark ○ Träd

VEGETATION OCH SIKTLINJER

- Siten sluttar gradvis ner mot odlingslandskapet i öst
- Inom siten finns både hedmark (f.d. odlingsmark) och en del större träd
- Vind- och solriktningen visar varför de flesta gårdarna är mer öppna mot sydöst
- Från gårdsplanen vid bygdegården, är goda solförhållanden samt utsikt över landskapet

PROGRAM

Med bygdegården som utgångspunkt, skriver jag ihop ett program över vad platsen skulle kunna innehålla, och skissar på en generell plan för tomtens utveckling. Programmet baseras på mina tidigare strategier: 1. Social motor, 2. Väx i samma mönster, 3. Variation och 4. Elasticitet. En tyngdpunkt skapas kring den gamla skolan, och bostadsklunkor bestående av mindre lägenheter kring gemensamma gårdar växer gradvis fram längs den befintliga vägsamfälligheten. I mitten skapas en bygemensam plats - eller allmänning - som tillåts vara oprogrammerad.

Denna generella plan blir sedan utgångspunkt för min skissprocess och gestaltungsförslag, som presenteras i kommande kapitel.

Lista över program:

SERVICEPUNKT

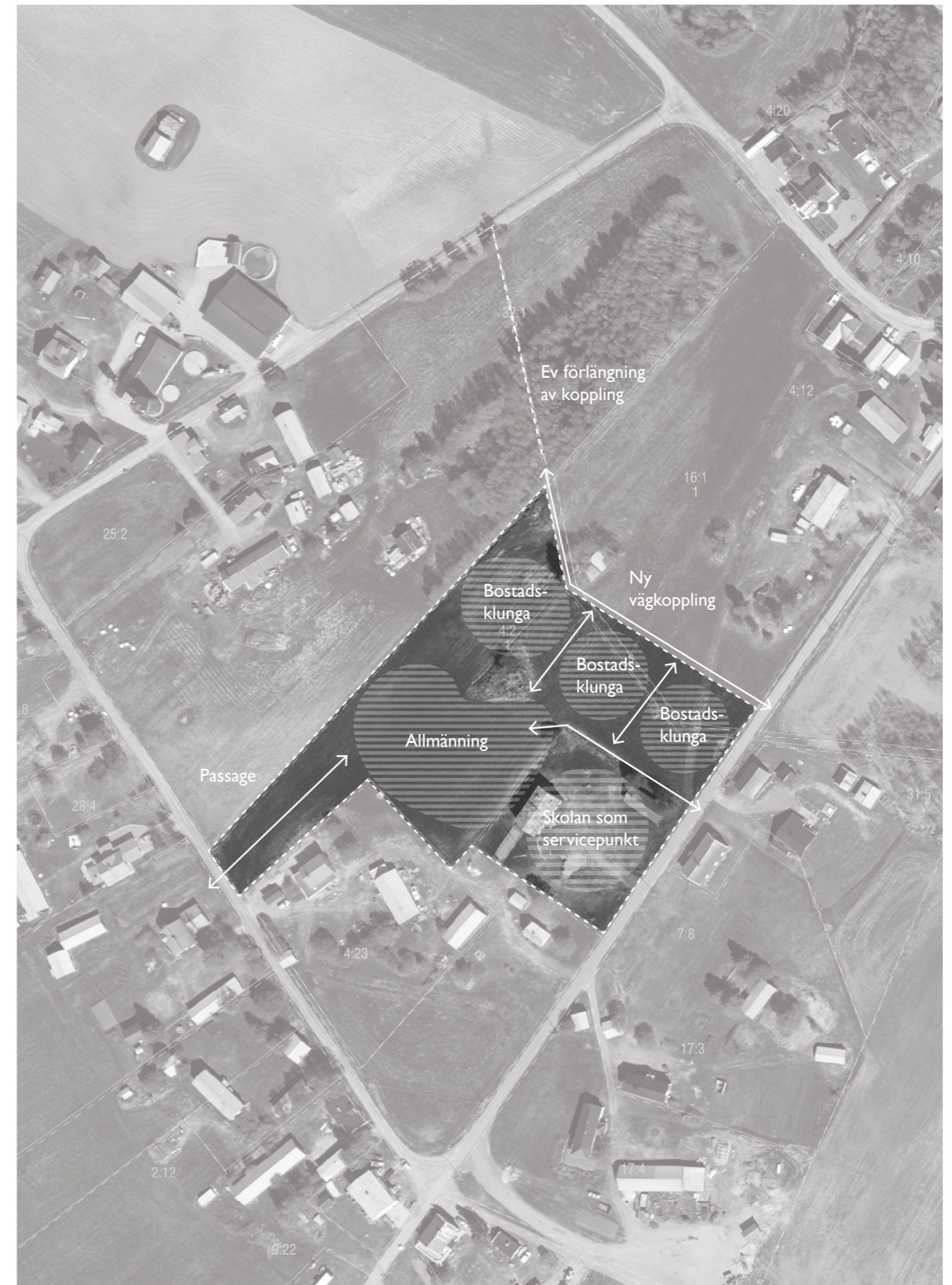
- Kommunens förlängda arm (tex projektlots, biblioteksfilial, turistinformation)
- Arbetsplatser
- Gemensamt kök med plats för café/evenemang
- Studio/föreningslokal
- Gemensam gård för evenemang
- Digitalt utlämningsställe för varor?

BOSTÄDER

- Lägenheter i 1-3 rum, som kompletterar det befintliga bostadsbeståndet
- Utrymmen som delas av de boende (tex tvättstuga, ett gemensamt kök och samlingsrum)
- Gemensam gårdsplan
- Möjlighet till mindre trädgård/odling
- Möjlighet till tillägg/förändring över tid

ALLMÄNNING

- Utomhusyta som kan användas för evenemang
- Gemensamt ägandeskap för byn
- Oprogrammerad men strategiskt placerad
- Eventuellt avskärmd från privata tomter med hjälp av växtlighet

Ortofoto med föreslaget program.

EN FJÄRDE ÅRSRING?

När jag har satt mitt program, börjar en undersökande skissprocess. Skissprocessen har grundat sig i frågan kring hur själva utformningen av nybyggnation kan anpassas till den befintliga, byggda miljön. Arbetet tar avstamp i mina tidigare analyser av bebyggelsemönster och boendetyper, och handlar om att skapa en lokal tolkning av samtida arkitektur. Om de traditionella Norrbottensgårdarna utgör den första årsringen, egnahemsrörelsen den andra och tillskottet av senare ekonomibygnader den tredje - hur kan en fjärde årsring se ut? En viktig typologi för Böle som by är också bygdegården - hur kan den tolkas i en modern kontext och vilka funktioner skulle den kunna innehålla?

GESTALTNINGSPRINCIPER

Det första jag gör är att sätta upp ett gäng grundpelare, eller gestaltungsprinciper, som känns särskilt viktiga att förhålla sig till. Principerna grundar sig på platsebesök och foton ur Luleå kommuns historiska bildarkiv, och definieras som följande:

Princip 1: Ladformen som grund

- Nybyggnation bör utgå från den traditionella gårdstypologin som finns på platsen idag
- Låg bebyggelse med sadeltak

Princip 2: variation av storlekar inom grundformen

- Varje "ladform" kan variera i längdled, vilket tillåter en blandning av storlekar på bostäder

Princip 3: Uppdelade byggnadsvolymer kring gemensam gård

- Gruppering av bostäder/byggnader har traditionellt gjorts för att skapa goda mikroklimat, samt möjliggöra för flera hushåll att hjälpas åt och dela på ytor
- Sätt att bygga in så kallade "barnvaktareffekter" och öka gemenskapen mellan boende
- Traditionellt har bebyggelsen växt fram organiskt efter behov, vilket ökar flexibiliteten
- Genom att separera volymer kan också bebyggelsen bli mer småskalig, och anpassas efter landskapet

Princip 4: Siktlinjer genom byggnad och mot landskapet

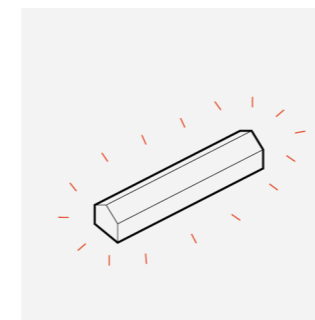
- Landskapet och utsikten är en stor fördel bo lantligt, vilket gör det viktigt att behålla dessa vyer

Princip 5: Upphöjda volymer

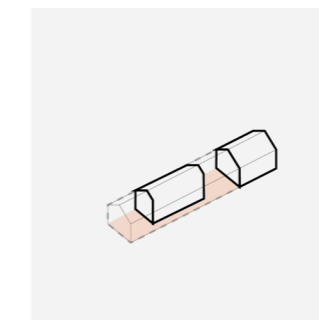
- Ett sätt att hantera det sluttande landskapet på ett varsamt sätt
- Finns i den traditionella bebyggelsen av härbren och sommarbostäder

Princip 6: Användning av traditionella material, färger och metoder

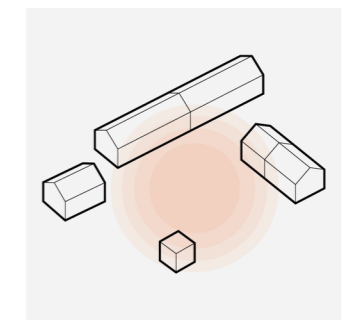
- Ett viktigt sätt för nybyggnation att anknyta till den lokala kontexten

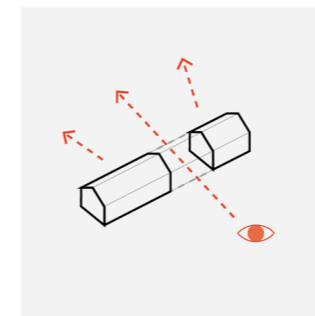
1. Ladan som grundform

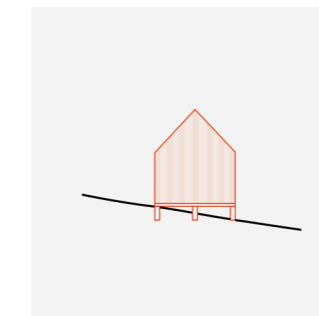
2. Variation av storlekar inom grundformen

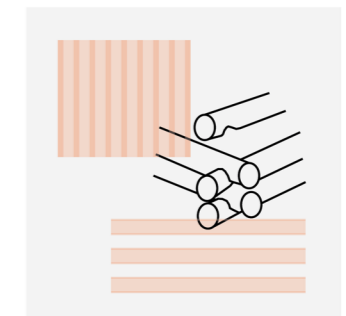
3. Uppdelade byggnadsvolymer kring gemensam gård

4. Siktlinjer genom byggnad och mot landskapet

5. Upphöjda volymer för att hantera sluttande landskap

6. Användning av traditionella färger, material och metoder

VOLYM- OCH STRUKTURSTUDIER

Utifrån dessa gestaltungsprinciper, börjar jag skissa på min site. Jag växlade mellan strukturskisser i plan och skiss i fysisk modell för att försöka hitta viktiga kopplingar och undersöka skalan på bebyggelsen. Jag undersökte också byggnadernas förhållande till varandra; hur man skapar rumsligheter genom byggnadsplaceringen och hur detta görs på ett sätt som känns rimligt på platsen.

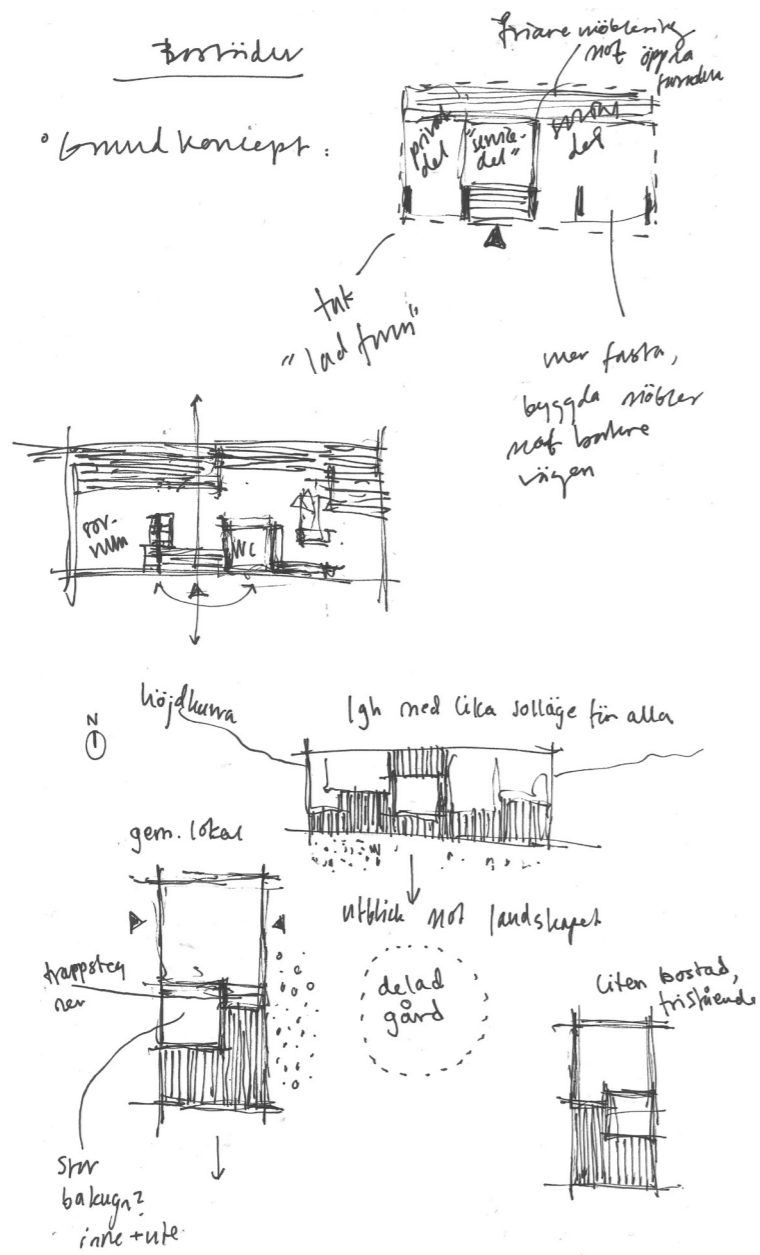
Foto på några av alla strukturskisser, där jag genom att skissa över ett ortofoto försökte hitta viktiga kopplingar, möjliga, logiska utbyggnadsetapper samt rumsligheter mellan byggnader.

Efter ett tag börjar jag landa i en ungefärlig skala och struktur som känns bra. I denna struktur med uppbrutna gårdar behålls utsikten mot landskapet, samtidigt som allmänningen och de andra, gemensamma ytorna får sol en stor del av dagen. I detta skede har jag dock ingen riktig koll på bostädernas mått och storlekar, så jag fortsätter skissa i mindre skala för att undersöka hur strukturen fungerar.

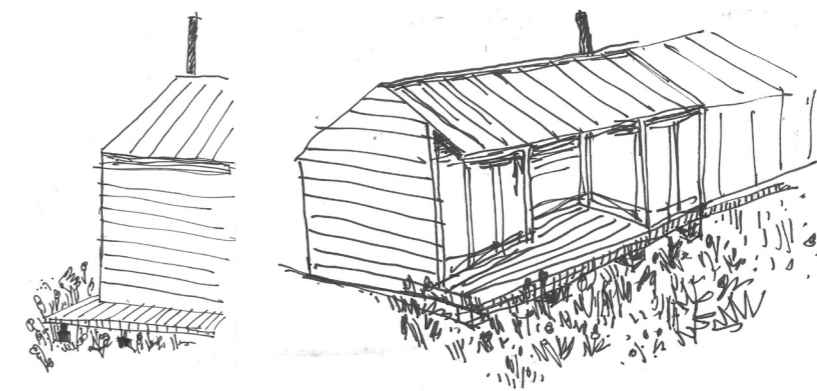

Foto på fysisk modell, där jag försökte skissa fram ett bebyggelsemönster som såg lämpligt ut i förhållande till landskapet och den omkringliggande bebyggelsen.

Jag skissar både i plan och i perspektiv. I mina planskisser undersöker jag rummens placering, entrésituationer och potentiella rörelsemönster. Jag undersöker hur de mer privata respektive sociala delarna av bostäderna ska ligga för att fungera på ett bra sätt kring den gemensamma gården.

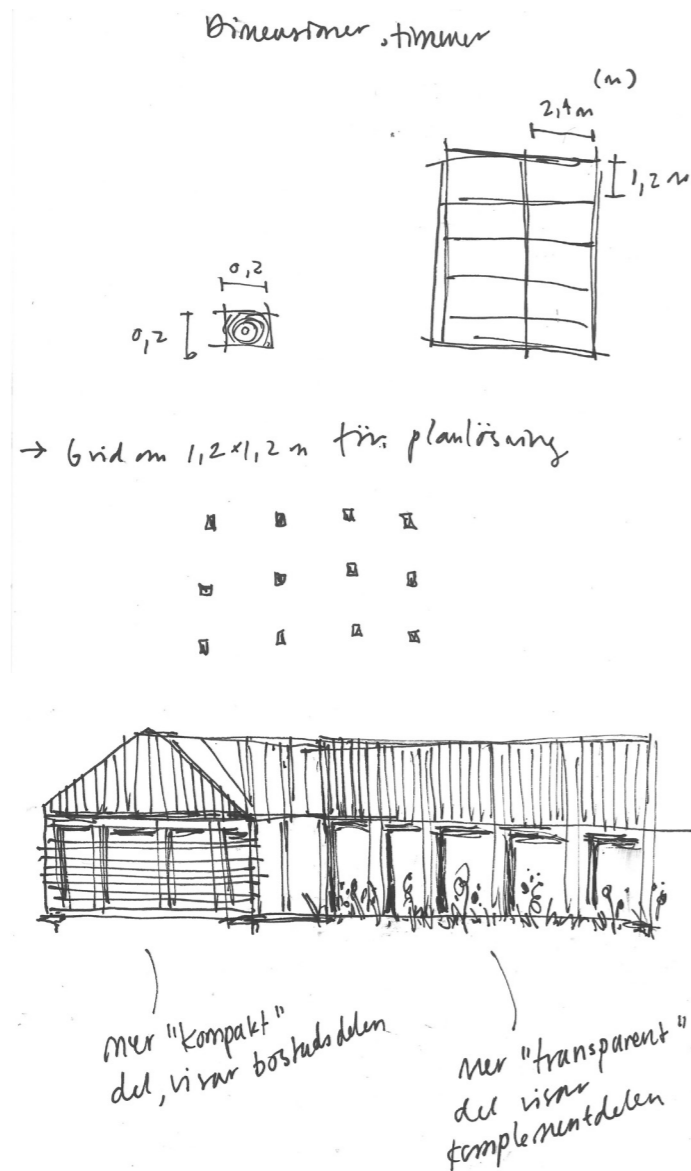

Genom skisser i perspektiv undersöker jag samtidigt viktiga kvaliteter, såsom siktlinjer genom bostaden och hur byggnaderna ska möta landskapet på ett varsamt sätt. Jag försöker ta med mig dessa kvaliteter inär jag skissar vidare i plan, sektion och fasad.

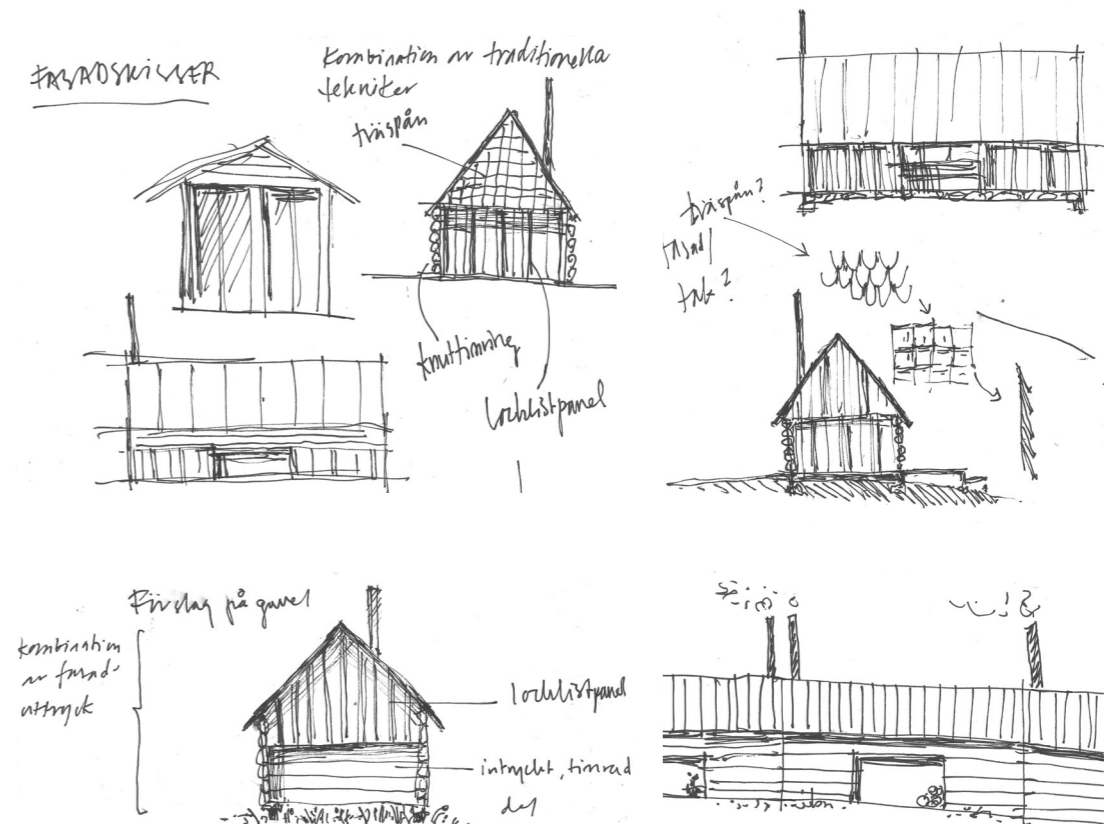
FASADSTUDIER

När jag har kommit lite längre med plan- och perspektivskisserna, försöker jag också skissa på fasader. Jag vill hitta ett system av bärande stolpverk som fungerar till mina lägenhetsplaner, men som samtidigt ger ett sammanhållet fasaduttryck. Skissandet i fasad innebär att måtten i mina lägenhetsplaner får förskjutas lite fram och tillbaka för att få till en fin symmetri.

Som fasadmaterial ville jag arbeta med den traditionella locklistpanelen som många av bostadshusen har i byn. Jag undersökte olika typer av vertikala och horisontella element, och en kombination av olika bredder på panel. Jag försökte också arbeta med transparens genom byggnaden, för att bryta upp den långa ladformen.

När jag har kommit till detta stadiet i min skissprocess, börjar jag närma mig mitt slutgiltiga gestaltningsförslag.

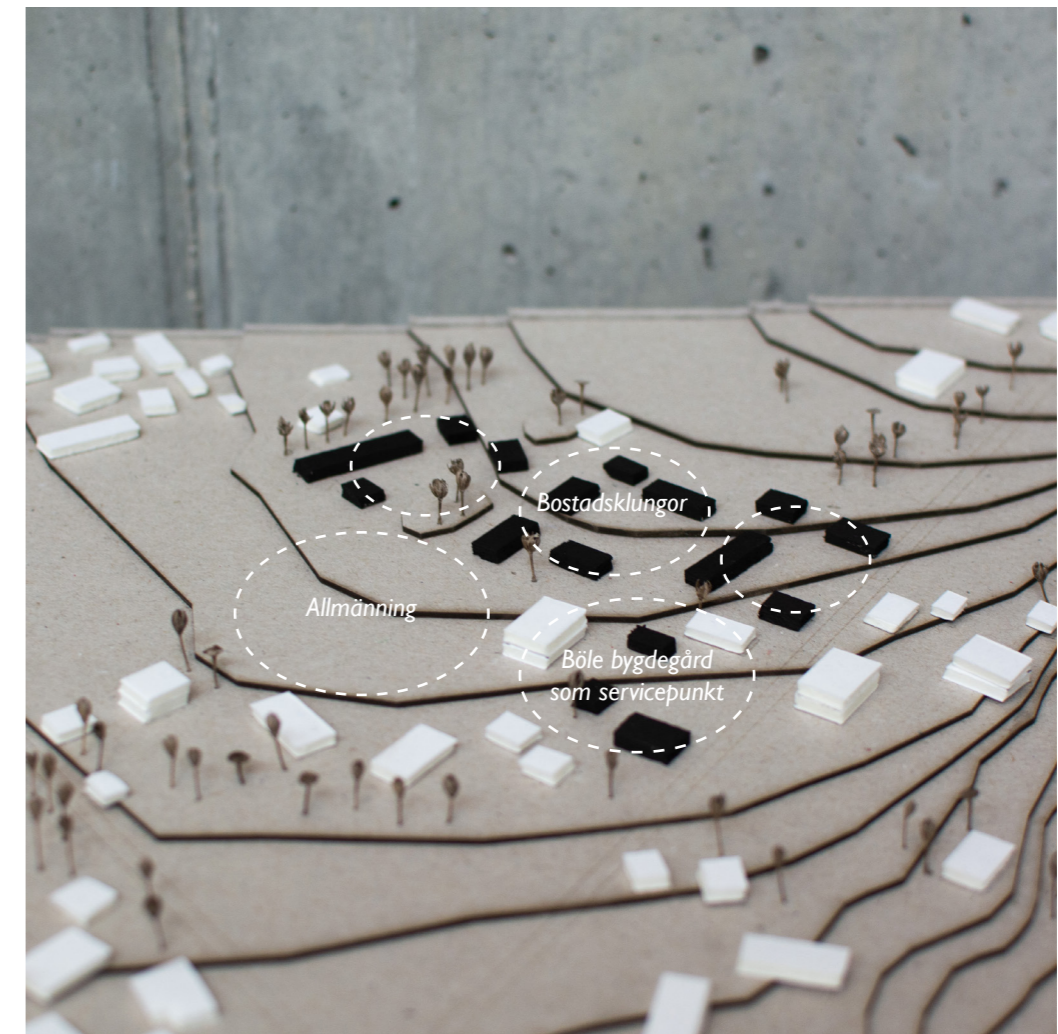
GESTALTNINGSFÖRSLAG

INLEDNING

Gestaltningförslaget utgår från Böle bygdegård som en katalysator för byn, och visar hur denna plats skulle kunna växa fram över tid. Förslaget rymmer bygdegården som kommunal servicepunkt och mötesplats, en bygemensam allmänning och tre bostadsklunkor längs en ny vägkoppling.

Modellbilden nedan och illustrationsplanen på kommande uppslag visar det fullt utbyggda förslaget. Därfter följer mer detaljerade inzoomningar på den etappvisa utbyggnaden samt hur platserna kring bygdegården och bostadsklunkorna skulle kunna se ut.

Fysisk modell (1:1000) som sammanfattar gestaltningförslaget olika delar.

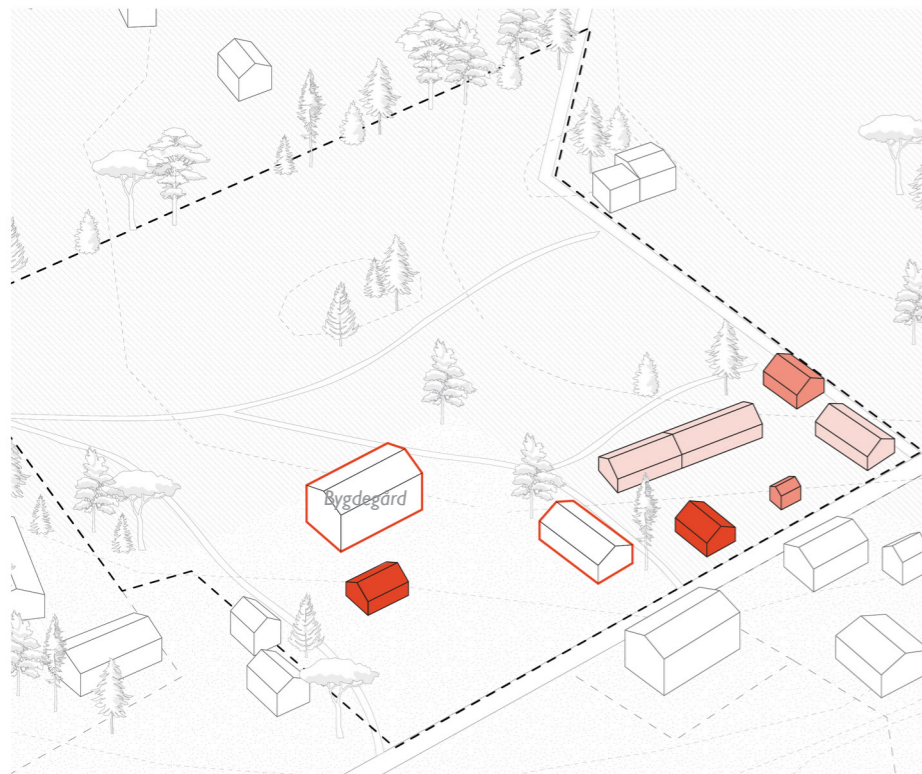

1. Bydegården som servicepunkt
2. Gemensam odling och växthus
3. Gemensamt utekök och terrass
4. Gemensam gårdsplan
5. Digitalt uthamningsställe/
lanthandel
6. Gemensamt förråd/vedbod
7. Delad social funktion (tex
bagarstuga, bastu)
8. Delad funktion för logistik/mobilitet
(parkering, förråd)
9. Bostäder
10. Gemensam bostadsgård
11. Allmänning

UTVECKLING ÖVER TID

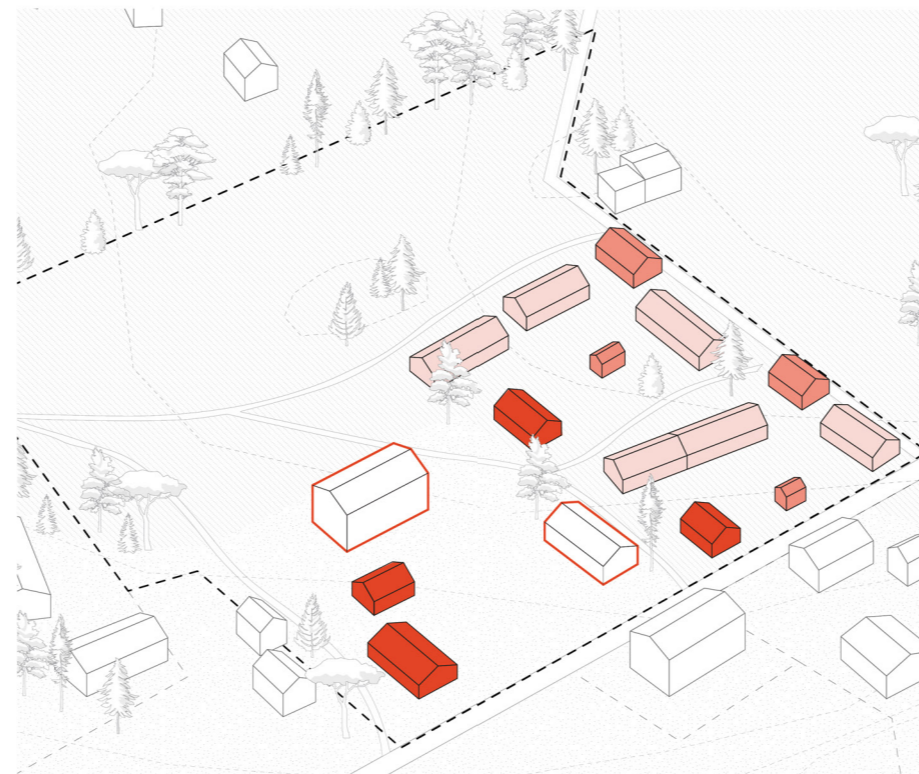
Bebyggelsen är tänkt att utformas på ett sätt som tillåter gradvis framväxt över tid. Runt bygdegården kan nya, gemensamma funktioner växa fram successivt i takt med att nya bostadskluster byggs. Den gemensamma allmänningen bakom bygdegården förblir obebyggd, och kan bli en samlingsplats för byn.

Befintlig gemensam byggnad
 Ny gemensam byggnad
 Delad bostadsfunktion
 Bostad

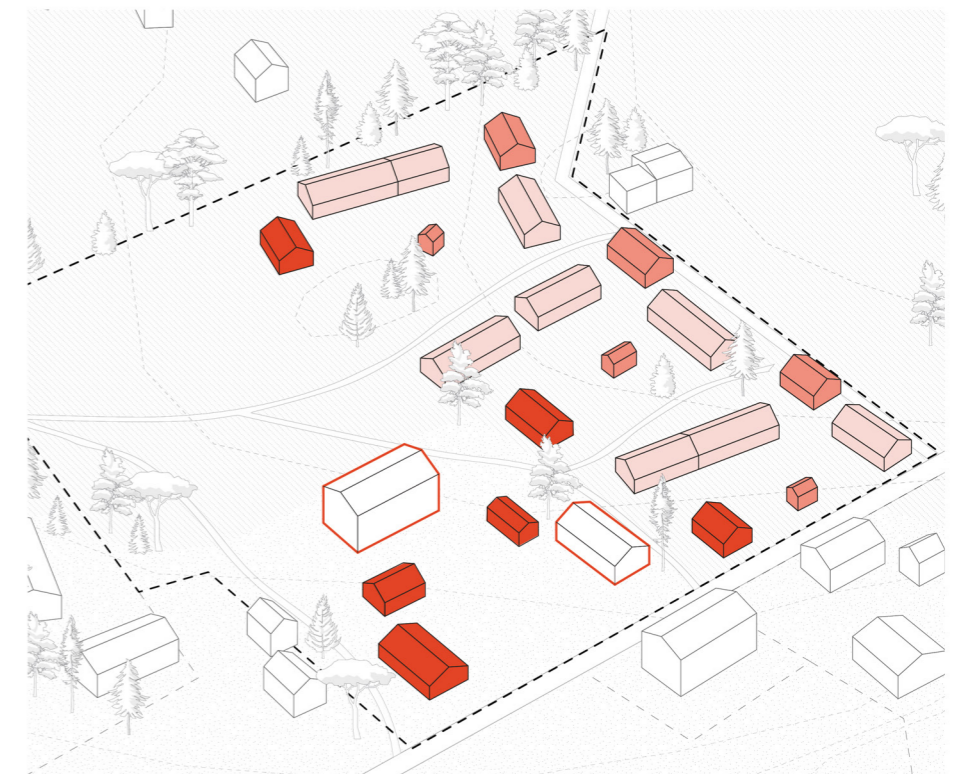
STEG 1

Kommunen utökar sitt markägande kring den befintliga tomten, och service, arbetsplatser och gemensamma funktioner etableras i bygdegården. De första, nya bostäderna börjar växa fram.

STEG 2

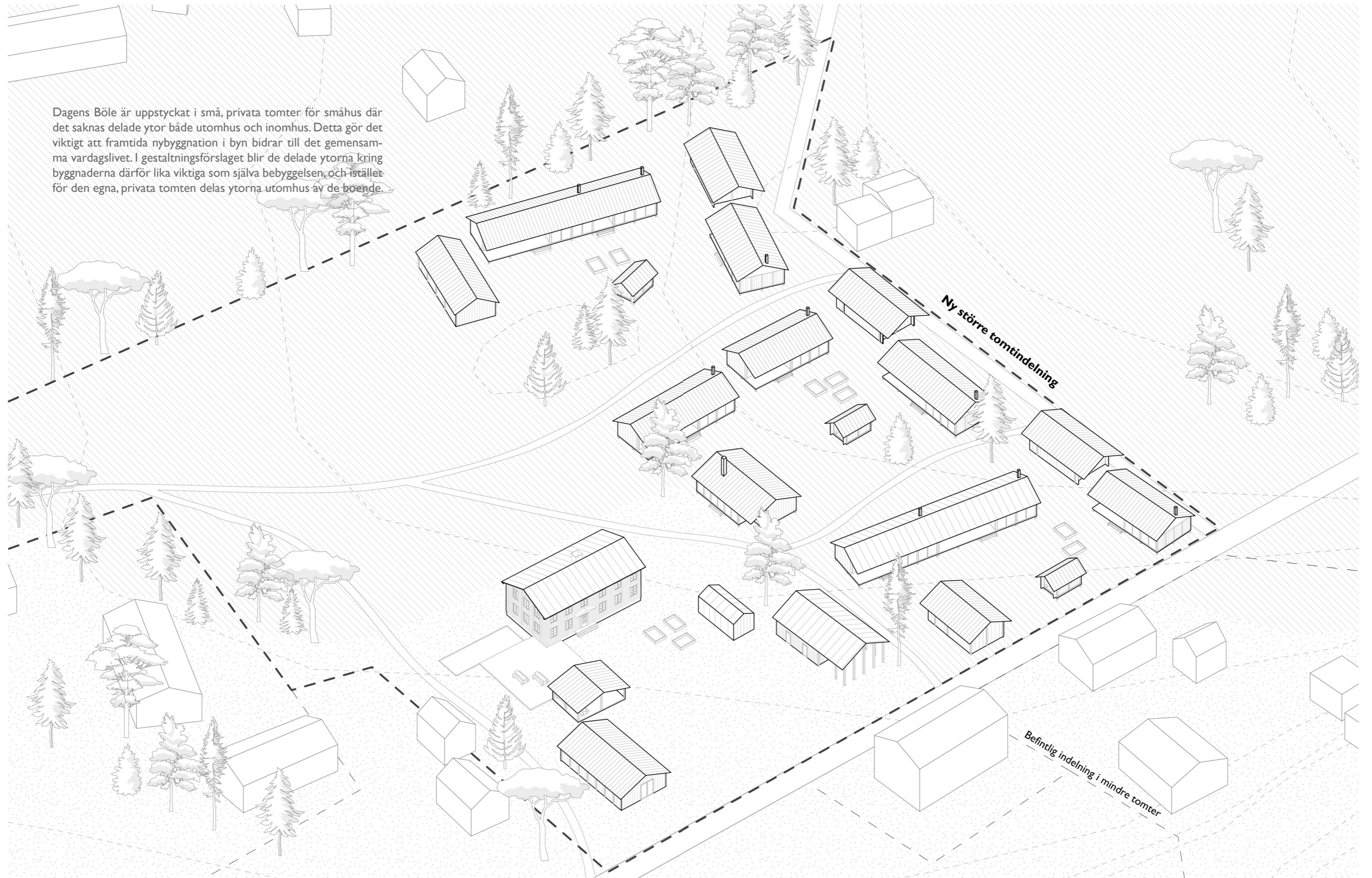
Fler bostadskluster byggs längs den nya vägkopplingen. Fler servicefunktioner kan samlas kring bygdegården i takt med att serviceunderlaget ökar.

STEG 3

Ytterligare bostadskluster och servicefunktioner växer fram i samma mönster.

Dagens Böle är uppstyckat i små, privata tomter för småhus där det saknas delade ytor både utomhus och inomhus. Detta gör det viktigt att framtida nybyggnation i byn bidrar till det gemensamma vardagslivet. I gestaltningsförslaget blir de delade ytorna kring byggnaderna därför lika viktiga som själva bebyggelsen, och istället för den egna, privata tomten delas ytorna utomhus av de boende.

INZOOMNING I: BÖLE BYGDEGÅRD

För att förstå hur platserna i gestaltningsförslaget fungerar, har jag fördjupat mig i två olika delar av den övergripande planen. Min första inzoomning är platsen kring Böle bygdegård, och hur den skulle kunna se ut. Idéen är att behålla bygdegårdens stora, generella rum, vilka tillåter förändring och variation över tid. Nedervåningen blir mer publik med kommunens servicepunkt och bygemensamt kök, medan ovanvåningen används för arbetsplatser och föreningslokal. På gårdsplanen kan fler gemensamma funktioner växa fram över tid, exempelvis platser för odling, sittplatser och grill under tak och/eller ett digitalt utlämningsställe där byborna bland annat kan hämta ut beställda matkassar och biblioteksböcker.

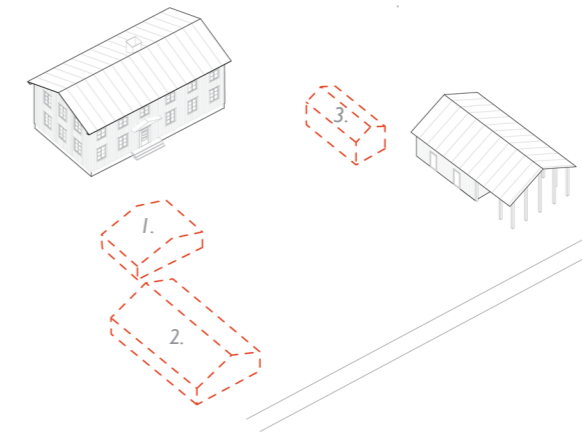
Ytan bakom bygdegården blir byns allmänning, vilken kan användas för gemensamma evenemang såsom exempelvis fotbollsmatcher, lek eller midsommarfirande.

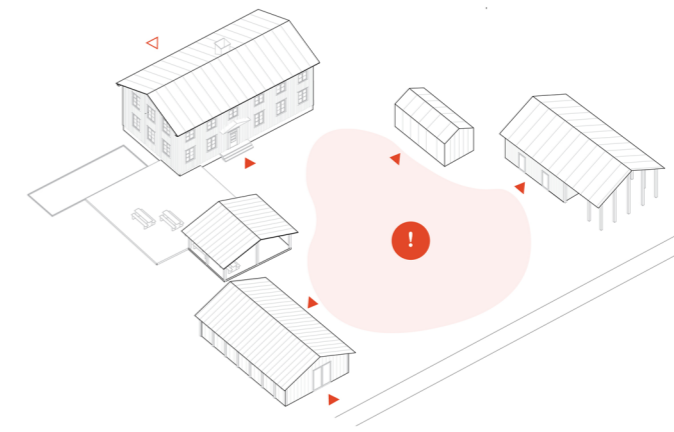
Markering av fördjupningsområdet kring Böle bygdegård (1:2000).

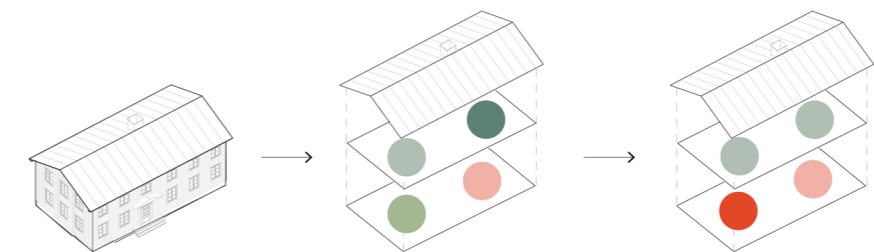
BYGDEGÅRDENS PRINCIPER

Platsen kring bygdegården kan utvecklas gradvis. I takt med att nya bostäder tillkommer och serviceunderlaget ökar, kan nya gemensamma funktioner växa fram.

Tillbyggnaderna kring bygdegården bidrar till en mer levande, gemensam gårdsplan i byn.

● Kommunens servicepunkt ● Byakök ● Arbetsplatser ● Föreningslokal ● Utställningslokal

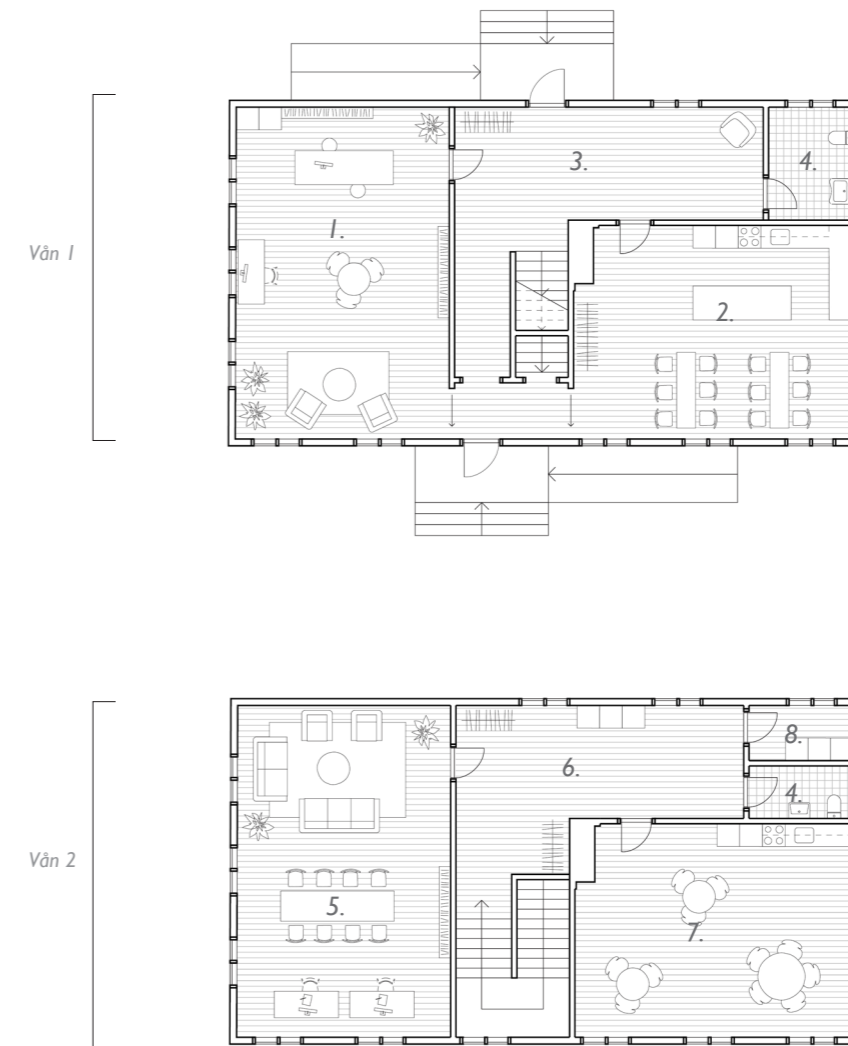
Även innehållet i bygdegården kan ändras efter tid och behov, genom byggnadens stora, generella rum. Färgerna utgör förslag på hur funktioner får ta mer/mindre plats i bygdegården i takt med att andra alternativa platser uppstår ute i byarna.

Planer av den befintliga bygdegården (1:200)

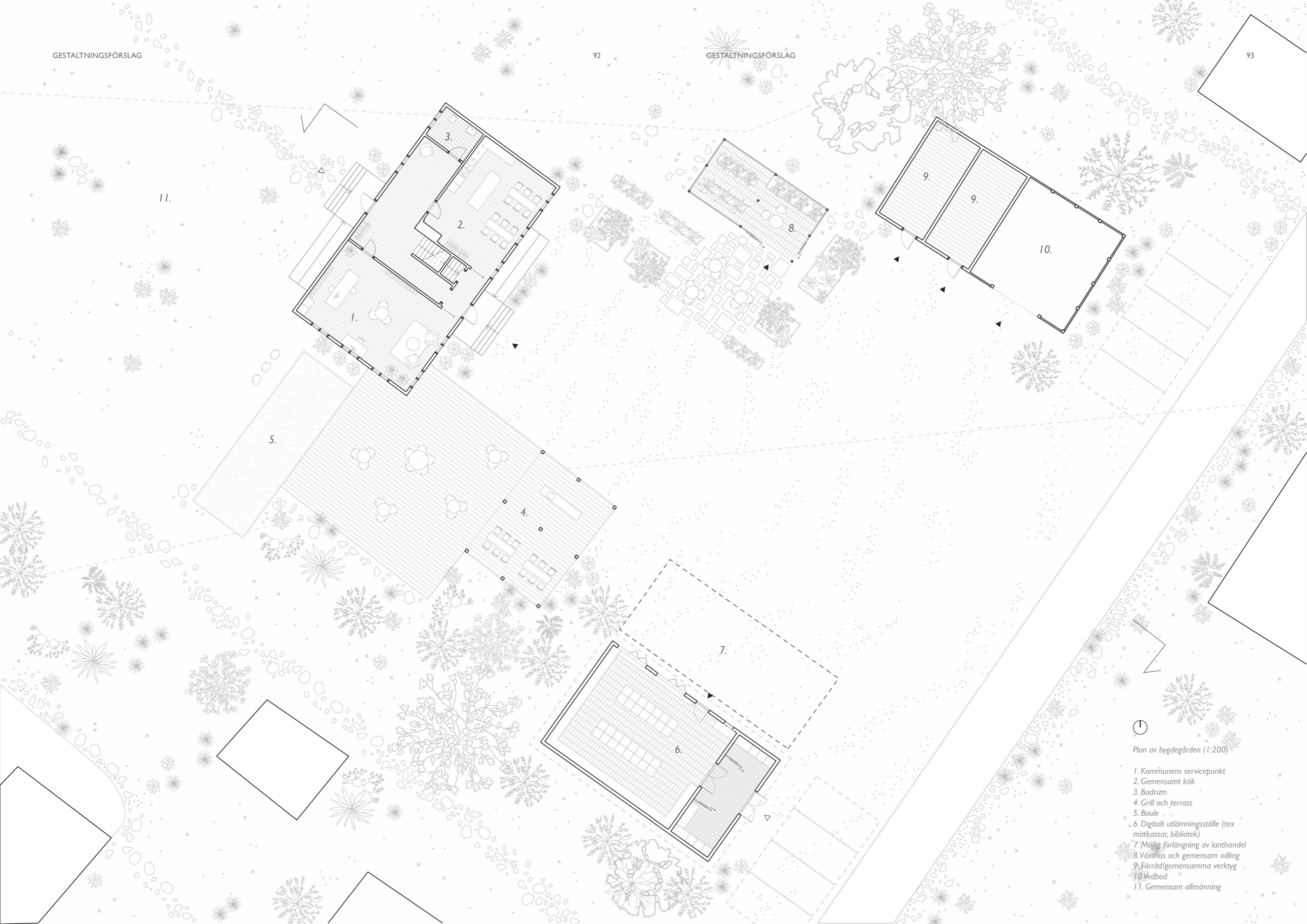

- 1. Gymnastiksal
- 2. Klassrum
- 3. Kåpprum
- 4. Badrum
- 5. Kök
- 6. Materialrum

Förslag på ändring av bygdegården (1:200)

- 1. Kommunens servicepunkt
- 2. Gemensamt kök
- 3. Kåpprum
- 4. Badrum
- 5. Arbetsplatser/co-working
- 6. Kåpprum och skåp för värdesaker
- 7. Föreningslokal
- 8. Förråd

11.

5.

4.

3.

2.

1.

8.

9.

9.

10.

7.

6.

Plan av bygdegården (1:200)

- 1. Kommunens servicepunkt
- 2. Gemensamt kök
- 3. Badrum
- 4. Grill och terrass
- 5. Boule
- 6. Digitalt utlämningsställe (textmättkassar, bibliotek)
- 7. Möjlig förlängning av lanthandel
- 8. Växthus och gemensam odling
- 9. Förråd/gemensamma verktyg
- 10. Vedbod
- 11. Gemensam allmänning

Sommarsektion: under de varmare månaderna kan aktiviteter i bygdegården flytta ut på gården. Gårdsplanen kan till exempel användas som en evenemangs- eller marknadsplats. Uteköket och terrassen kan användas av alla i byn som exempelvis vill fira en födelsedag, gemensamma högtider eller bilda matlag.

0 5 10m

Bilväg

Parkering och
inlast

Gemensam gårdsplan för t.ex. evenemang eller marknadsplats
Digitalt uthämningsställe (exempelvis lanthandel, hämta biblioteksböcker, försäljning av lokala varor)

Gemensam uteplats med enklare kök/grill

Bygdegård

Bygemensam
almänning

Vintersektion: under de kalla månaderna kan aktiviteterna flytta in i bygdegården. Skyddade platser under tak förlänger säsongen på gårdsplanen, och kan exempelvis användas för gemensam grillning även under vintern.

Bilväg

Parkering och inlast

Gemensam gårdsplan för t.ex. evenemang eller marknadsplats
Digitalt uthämningsställe (exempelvis lanthandel, hämta biblioteksböcker, försäljning av lokala varor)

Gemensam uteplats med enklare kök/grill

Bygdegård

Bygemensam almänning

Bygdegårdens fasad behålls i sitt originalutförande utöver en ny entré ut mot allmänningen. Allmänningen är oprogrammerad, och kan användas av byborna för exempelvis midsommarfirande eller fotbollsmatcher.

Enkla, skyddade platser på gårdsplanen kan förlänga utesäsongen och fungera som mötesplats.

INZOOMNING 2: BOSTADSKLUNGA

Min andra inzoomning visar hur en av bostadsklungorna skulle kunna se ut. Varje klunga består av en kombination av lägenheter i olika storlekar, gemensamma funktioner mot väg (tex logistik och parkering), en gemensam gårdsplan samt gemensamma funktioner mot allmänning (något som ger tillbaka till byn, tex en bastu eller en bagarstuga). På detta sätt kan de nya bostäderna bidra till bylivet, och samtidigt möjliggöra lokala flyttkedjor. Bostäderna är små (1-3 rum och kök), i syfte att komplettera det befintliga bostadsutbudet.

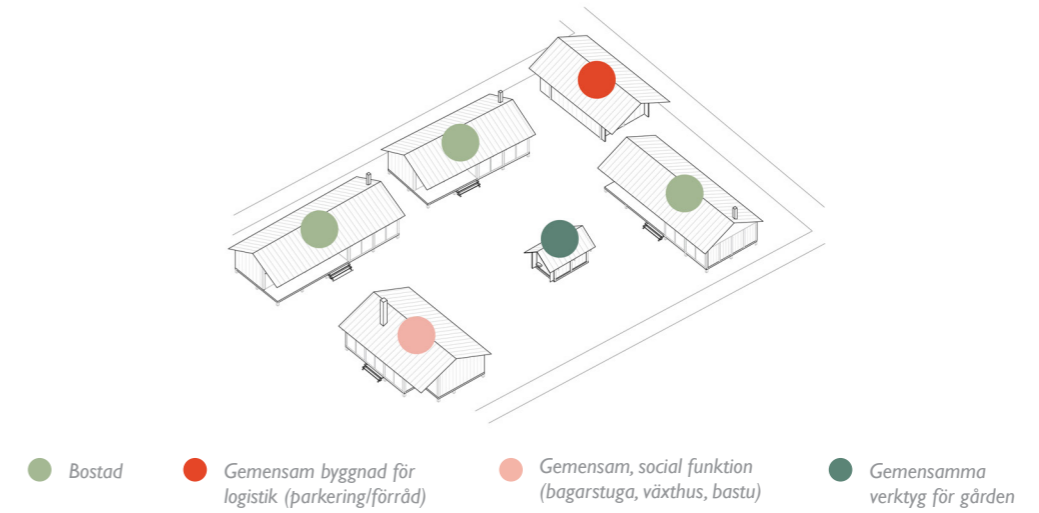
Bostadsklungorna är en slags tolkning av den traditionella bebyggelsen, med uppdelade, låga byggnadsvolymer kring en gräsbeklädd gårdsplan.

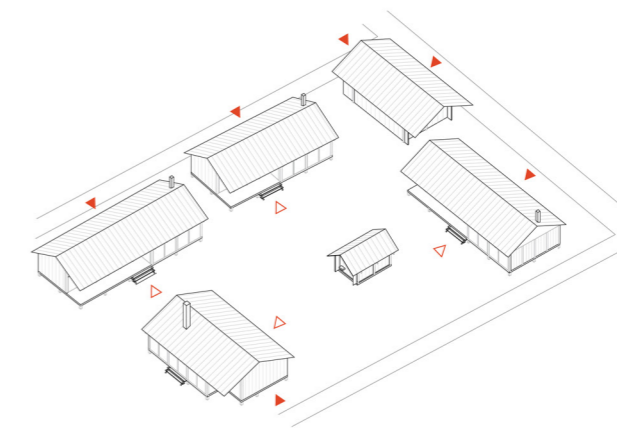
Markering av fördjupningsområdet kring en av bostadsklungorna (1:2000).

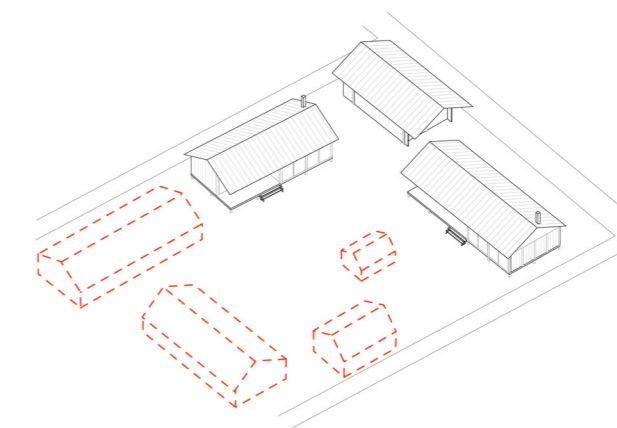
BOSTADSKLUNGANS PRINCIPER

Varje bostadsklunga består av bostäder, funktioner som delas med hela byn (mot allmänningen) och funktioner som delas mellan de boende i själva klungan (mot väg och gårdsplan).

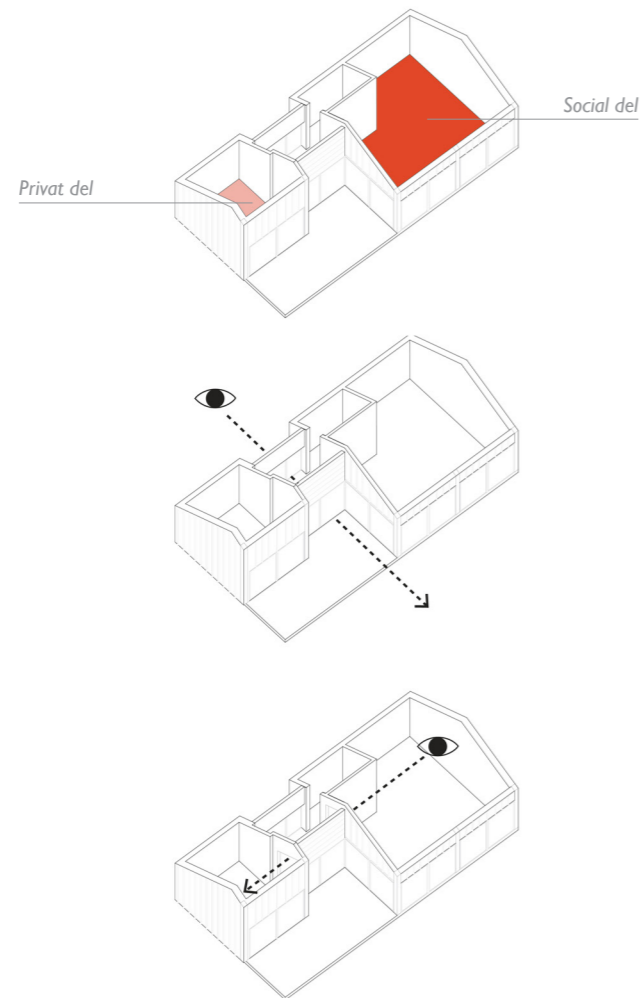
Alla huvudentréer ligger vända ut från klungan, för att möjliggöra snöröjning och lämna gårdsrummen fria från fordon.

Det finns möjlighet att bygga till och anpassa bostadsklungorna över tid och efter behov, till exempel genom att lägga till ytterligare ekonomibyggnader eller fler bostäder.

VARIATION AV LÄGENHETER

Själva bostäderna består av lägenheter om 1-3 rum och kök. Lägenheterna följer samma system med en mer social respektive mer privat del, där mellanrummen blir en skyddad uteplats. Rummen i fil ger siktlinjer genom hela bostaden (se visualisering s. 113). Den smala, glasade entrédelen av byggnaden ger också en transparens genom själva byggnadsvolymen (se visualisering s. 112).

Bostädernas principer: uppdelning mellan social/privat del, siktlinjer genom själva byggnadsvolymen och siktlinjer genom hela bostaden.

Variation av lägenhetsplaner (1:200).

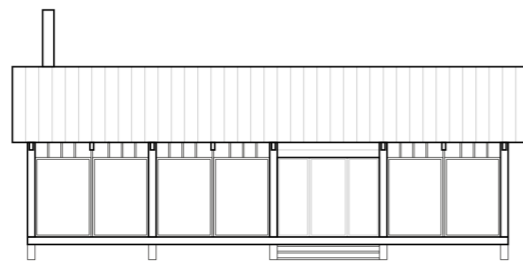
FASADKONCEPT OCH MATERIALPALETT

Fasaden har en mer öppen och en mer sluten sida, mot entrén respektive gården och det omkringliggande landskapet (se ritningar nedan). De bredare stolpverken och de smalare panelerna anspelar på den traditionella arkitekturen i området, och skapar en skuggverkan på fasaden (se visualisering på nästa sida).

Material och färger utgår till stor del ifrån vad som traditionellt har använts på platsen. Faluröd locklistpanel exteriört kontrasteras interiört av mer trärena ytor.

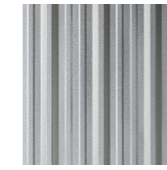
Mer sluten fasad från entrésidan (1:200)

Mer öppen fasad från gårdssidan (1:200)

Faluröd locklistpanel

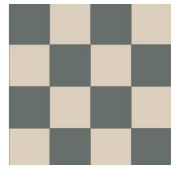
Tak i förzinkad planplåt

Trärena innerväggar och -tak

Såpskurat furugolv

Skogsgröna detaljer, tex badrumsgolv i matt oglaserad klinker

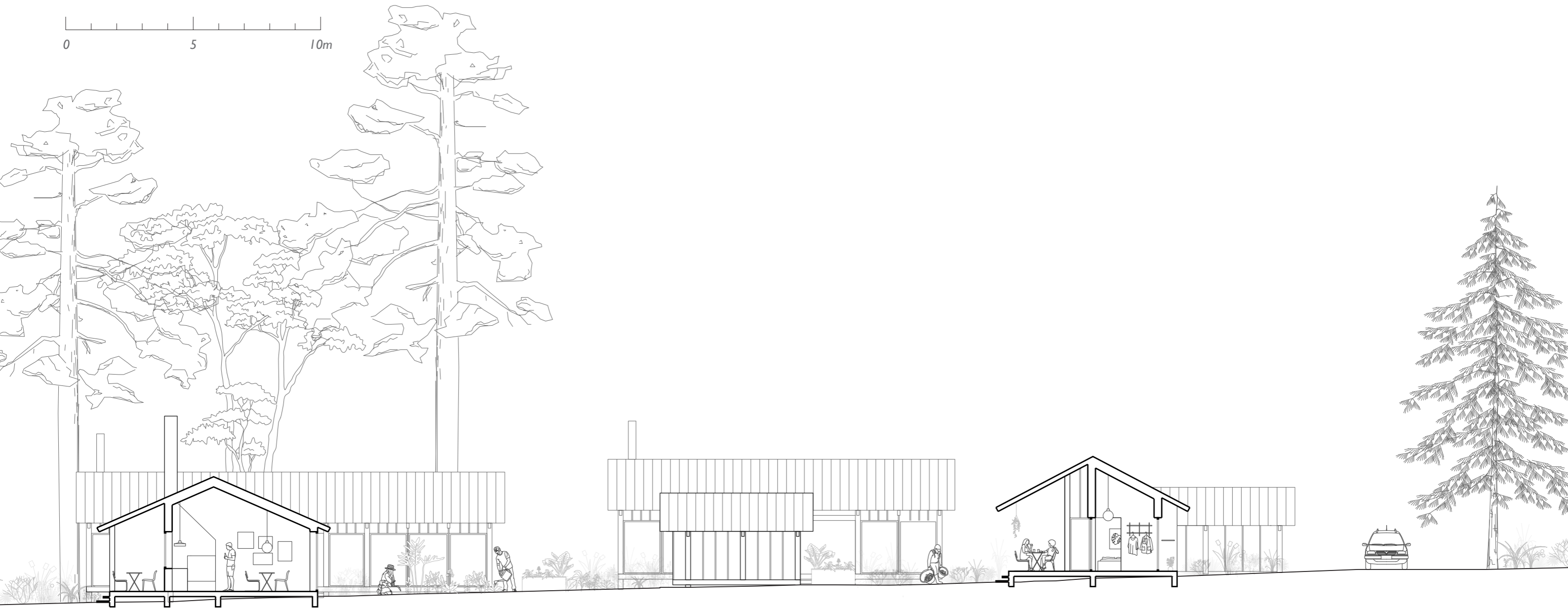
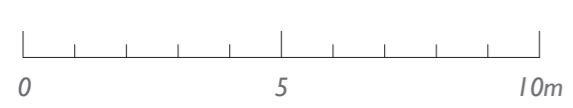
Visualisering av fasad.

Plan av bostadsklunga (1:200)

- 1. Carport
- 2. Cykel-/skoterparkering
- 3. Brevlådor och gemensamt förråd
- 4. Bostad
- 5. Möjlighet till eget förråd/tillbyggnad
- 6. Odlingslådor
- 7. Gemensam uteplats
- 8. Gemensamma verktyg
- 9. Bygemensam bagarstuga

Sommarsektion: under de varma månaderna fungerar det skyddade mikroklimatet på gårdarna för odling eller för att sitta i lä på sin uteplats. Bostadsgården delas av de boende, samtidigt som den egna uteplatsen blir en tydlig, privat avgränsning.

Delad social funktion (här en gemensam bagarstuga)

Gemensam gårdsplan för odling
Gemensamt förråd för verktyg eller redskap

Privat
uteplats

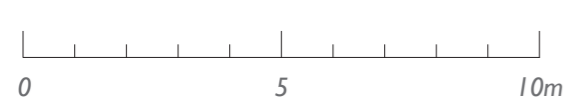
Bostad

Indragen
entré

Gemensam parkering,
förråd, brevlådor etc

Bilväg

Vintersektion: under vintermånaderna plogas vägarna runt klungorna, medan gårdsplånen kan förbi fylld av snö. Indragna entréer och uteplatser hindrar snön från att lägga sig tjock intill fasader med dörröppningar.

Delad social funktion (här en gemensam bagarstuga)

Gemensam gårdsplan för odling
Gemensamt förråd för verktyg eller redskap

Privat
uteplats

Bostad

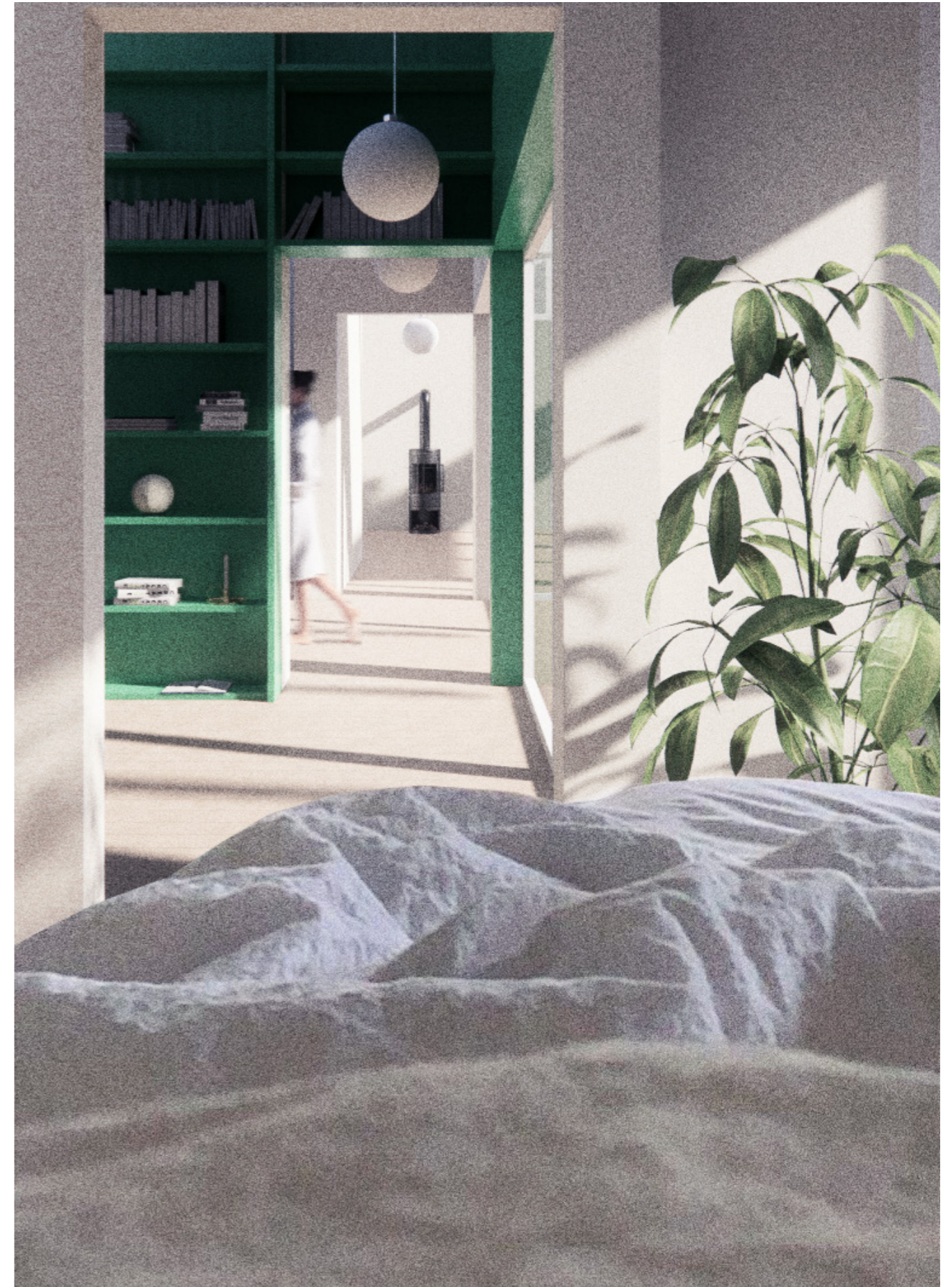
Indragen
entré

Gemensam parkering,
förråd, brevlådor etc

Bilväg

Exteriör vy över den gräsbeklädda gårdsplanen och siktlinjerna genom byggnaderna.

Interiör vy över siktlinje genom bostaden.

DISKUSSION

FRAMTIDENS BOENDE PÅ NORRBOTTENS LANDSBYGD: ETT LITET INLÄGG I ETT ÄNNU UTFORSKAT ÄMNE

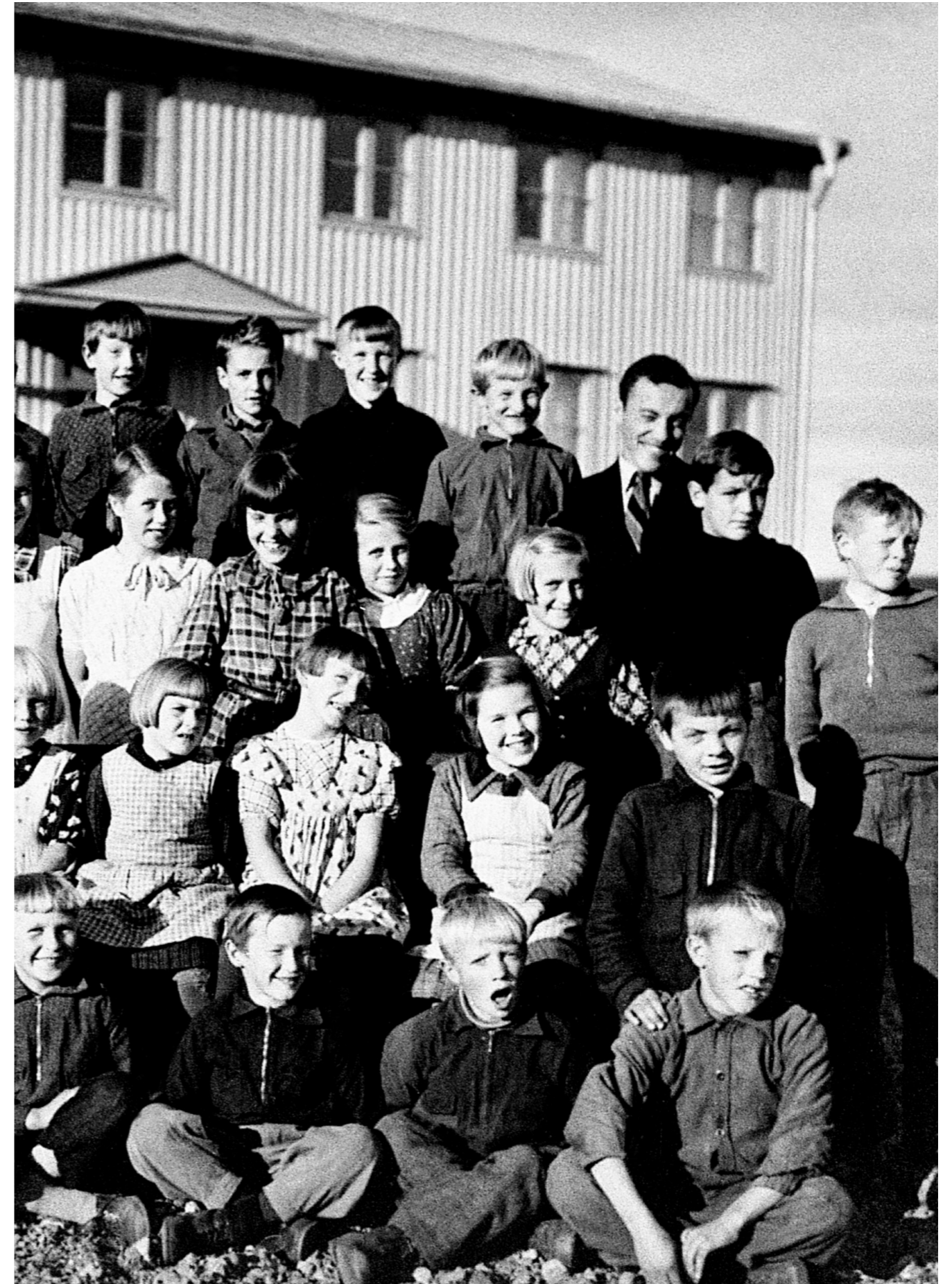
När jag påbörjade det här projektet visste jag inte alls vad det skulle mynna ut i. Jag visste bara att jag ville arbeta med landsbygdsfrågor eftersom detta sällan tas upp under arkitektutbildningen, och att jag var intresserad av de särskilda förutsättningar som finns i norra Sveriges glesbygdeområden med låga ekonomiska incitament, långa avstånd och en åldrande befolkning. Jag visste också att jag ville rita någonting snarare än att hålla mig på en strategisk skala - jag såg faktiska byggnadsritningar och renderingar framför mig. Min startpunkt har med andra ord bestått av stora och komplexa frågor, som jag sedan successivt har försökt smalna ner till ett konkret gestaltungsförslag som ryms inom ramen för ett examensarbete. Det har varit en väldigt annorlunda process jämfört med resten av arkitektprogrammet (och yrkeslivet i övrigt?), där man kanske snarare får ett färdigt program eller en specifik uppgift att lösa. Jag har under arbetets gång insett att samma frågeställningar hade kunnat få väldigt många olika svar, och att arkitektur bara är en del av lösningen för att skapa goda boendemiljöer på landsbygden. Projektet är med andra ord bara ett litet inlägg i ett ämne där det fortfarande saknas en hel del forskning och information. Samtidigt har det varit intressant att anta utmaningen i att försöka rita ett konkret svar på svåra frågor, eftersom det har varit svårt att hitta faktiska förslag för hur framtidens vardagsliv i en glesbygdskontext skulle kunna se ut. Genom min kartläggning av referensprojekt, har jag (åtminstone i Sverige och Norge) bara lyckats hitta en handfull exempel som spänner från vision till verklighet. Ännu färre av dessa utspelas i norra Sverige, utan utgår ofta från en mer "urban" landsbygd längre söderut. Vad som egentligen hade varit intressant, är med andra ord hur en sådan här visionsbild skulle kunna tas vidare till verkligheten? Jag tvivlar inte på att det finns fler goda exempel och lokala engagemang ute på landsbygden i Norrbotten - det är bara svårt att hitta dem utan publicering och spridning. Hur hade en samlingsbok (likt Angelika Åkermans "En annan landsbygd") med i huvudsak nordsvenska projekt kunnat se ut? Det finns helt enkelt många aspekter att fortsätta utforska inom samma tematik.

Under arbetet har jag försökt svara på följande frågeställningar:

- Vilka förutsättningar finns, samt vilka investeringar krävs för en levande boendemiljö i det undersökta landsbygdsområdet?
- Hur kan alternativa boendeformer kompensera för vissa av dessa investeringar?
- Vad behöver boendet bidra med i en landsbygdskontext jämfört med i staden, (till exempel kompensera för längre avstånd/avsaknad av service), och hur kan detta ta sig uttryck gestaltningsmässigt?

Frågeställningarna är ganska brett formulerade, och jag är inte säker på att mitt projekt har lyckats ge ett uttömmande svar. Jag tycker dock att framförallt analysdelen och lärdomarna från mina referensprojekt har hjälpt mig att komma närmare några nyckelfrågor för att skapa goda boendemiljöer på framtidens landsbygder jämfört med i staden. Vikten av platser utöver själva bostaden (service, föreningslokaler, övriga mötesplatser), och att ta tillvara samt komplettera redan befintligt bebyggelse ser jag som viktiga aspekter för att få igång lokala flyttkedjor och öka serviceunderlaget. För att möjliggöra detta krävs engagemang bortom större, vinstdrivande aktörer, till exempel region, kommun, och lokala föreningar, men kanske även ett större samlat engagemang inom arkitekt- och planeringskåren.

Något som också är tydligt med mitt projekt, är att jag inte har nått hela vägen fram till detaljnivå när det kommer till lokal arkitektur och hantverk. Jag har börjat fundera kring material och gestaltning, men har framförallt arbetat i en något större skala, med platser och funktioner. Här tror jag annars att arkitektens roll också kommer bli viktig - i kopplingen mellan nybyggnation, hållbarhet och lokala hantverkstraditioner. Att gå vidare in i dessa frågor är ett möjligt ytterligare sätt att konkretisera förslaget mer, och göra det mer lokalt förankrat.

Skolklass framför Böle folkskola (nuvarande bygdegården) runt år 1930 (Luleå kommuns historiska bildarkiv).

KÄLLOR

TEXTKÄLLOR

Boverket (2023). Lag (2000:1383) om kommunernas bostadsförsörjningsansvar - Planering för bostadsförsörjning - Boverket (Hämtad 2023-04-12)

Bygdegårdarnas Riksförbund (2018). Bygdegårdarna samlar Sverige - vår idégrund. <https://bygdegardarna.se/om-oss/var-idegrund/> (Hämtad 2023-05-19)

Fembyarna (2020). Bygdeutvecklingsplan med lokalekonomisk analys (LEA).

Fembyarna (2023). Melderstein. <https://www.fembyarna.se/upplev/melderstein/> (Hämtad 2023-05-19)

Fembyarna (2023). Om oss. OM OSS – Fembyarna (Hämtad 2023-04-14)

Hagelberg, L., Henriksson, P. och Lindberg, J. (2022). Arkitektens roll på landsbygden - en förstudie om urban norm och rurala alternativ. Leif Blomkvist forskningsstiftelse. https://www.lbfstiftelse.se/_files/ugd/f1209c_f0b8dc8ba-5c047a79c163e85ae0a1906.pdf

Landshypotek (2016). Synen på bostad skiljer sig i landet | Landshypotek Bank (Hämtad 2023-04-13)

Luleå kommuns historiska bildarkiv (2023). <https://bildinternet.lulea.se/>

Luleå kommun (2021a). Översiktsplan 2021 - Program till Vision Luleå 2040.

Luleå kommun (2021b). Översiktsplan 2021 - markanvändningskarta.

Luleå kommun (2022a). Bostadsförsörjningsprogram.

Luleå kommun (2022b). Befolkningsprognos 2022-2021.

Luleå kommun (2023). Byggnade på landsbygden - en förstudie om ökat byggande på Luleås landsbygder.

MAA Studio (2023). Kulturens plats i framtidens Luleå. <https://ranae.lulea.se/download/18.2351c97b185de0f7a8e2f230/1676360151444/Kulturensplats230209.pdf> (Hämtad 2023-04-14)

Nilsson, I. (2020). Ett öppet fönster mot landsbygden. PLAN nr Höst, s. 60-66.

Nordregio (2020). Breaking the downward spiral: improving rural housing markets in the Nordic Region. Policy brief 2020: 4.

Riksantikvarieämbetet, RAÄ (2004). Karaktärsdrag och bebyggelsemönster - modell för karaktärisering och uppföljning inom miljömålsarbetet

SOU (2022:14). Sänk tröskeln till en god bostad. <https://www.regeringen.se/contentassets/d99a2b0531db40f0b2a070f881fd7e9a/sank-troskeln-till-en-god-bostad-sou-202214.pdf> (Hämtad 2023-03-01)

Ulver, S. (2012). Den nygröna människan - en översikt av landsbygdens status i förändring. Jordbruksverket

Tidholm, P. (2017). Läget i landet: 89 tankar om periferier, politik och varför landsbygdsfrågan är viktigare än du tror. [Luleå]: Teg Publishing
Vårt Luleå (2022). Nu ska ödehusen komma till liv. Nu ska ödehusen komma till liv - Vårt Luleå (vartlulea.se) (Hämtad 2023-04-17)

WSP (2020). Trängsel, mötesplatser och ensamhet - så ser vi på stadslivet efter pandemin.

Åkerman, A. (2020). En annan landsbygd: om gestaltad livsmiljö på landsbygden. [Falkenberg]: Rian designmuseum

BILDKÄLLOR

Kartbild.com (2023). Databas över historiska ortofoton. (Hämtad 2023-05-10)

Lantmäteriet (2023). Min karta - ortofoton över Böle. (Hämtad 2023-05-10)

Luleå kommuns historiska bildarkiv (2023). <https://bildinternet.lulea.se/> (Hämtad 2023-05-10)

Bildkällor till referensprojekten finns samlade sist i referenskatalogen.

Övriga kartor och foton har jag gjort eller tagit själv.

BILAGA I: REFERENSKATALOG

Projekt-
beskrivning

SOHMKÄRUS NÄNNBERGA

Genom förbrens eller förbränningsmaterial finns övergripande planer i norra Sverige. Trots att byggnaderna varit användbara länge, är det sannolikt värt att återuppbygga i nyhet genom arkitekter Erik Persson (General Architecture) och de som gjort tidigare på Stockholmsområdet. Samtidigt, monterade ner det och flyttade till en tomt i Arlövsområdet.

FUNKTIONER

- Fritidsboende

SKALA

Byggnad

Person

By

Region

Projekt-
skala

Lärdomar

VAD JAG TAR MED MIG FRÅN PROJEKTET

- Sätt att anpassa en gammal byggnadsstruktur till en ny funktion
- Utnyttjande av terrass, flyttbar, "DIY"
- Kombination av naturligt, traditionellt snitt och vertikalt, modernt material

Referensfoton

Mall över hur referens katalogen är uppbyggd (se bilaga).

STAVSJÖ

Stavsjö är en ort i Nyköpings kommun med cirka 200 invånare. Som ett sätt att möjliggöra positiva flyttkedjor, bildade bygden det lokala utvecklingsbolaget Kiladalens Utveckling AB (svb). Bolaget började med att återuppväcka den gamla lanthandeln, genom att starta upp och driva en digital sådan. Man köpte sedan den gamla skolan av kommunen, och har konverterat denna till en servicepunkt för lokalinvanarna.

Utöver detta, har det lokala utvecklingsbolaget också drivit byggnationen av ett 20-tal billiga hyresrätter. Målgruppen för dessa lägenheter var äldre som var redo att lämna sina hus, och villkoret för att flytta till en lägenhet var att sälja sitt hus till en barnfamilj. Som komplement till själva bostäderna delar också de boende på bland annat samlingslokal, bibliotek och frisör (Kilabygdens Utveckling AB, 2023).

FUNKTIONER

- Äldreboende (hyresrätter)
- Digital lanthandel
- Kommunal servicepunkt (inkl distriktsköterskemottagning)

SKALA

Region

Kommun

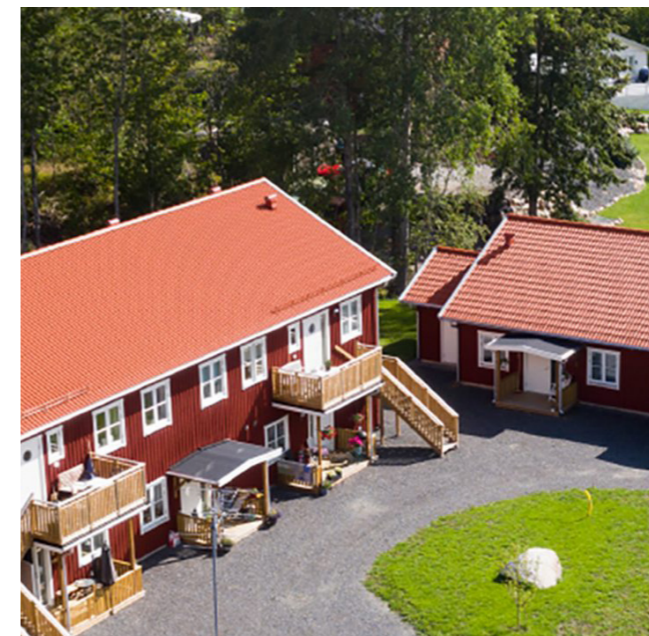
By

Byggnad

VAD JAG TAR MED MIG FRÅN PROJEKTET

- Lokala utvecklingsbolag som ett sätt att driva bostadsutveckling på landsbygden
- Digitala servicelösningar
- Mellanboenden för äldre som typologi

Fotografi 1-4.

SOMMARHUS NANNBERGA

Gamla härbren, eller förrådsbyggnader, finns övergivna på många platser i norra Sverige. Trots att byggnaderna varit oanvända länge, är det senvuxna virket med täta årsringar ofta i mycket gott skick. Arkitekten Erik Persson (General Architecture) hittade ett av dessa gamla härbren på Blocket utanför Borlänge, monterade ner det och flyttade till en tomt i Arbogatrakten (ArchDaily, 2013).

FUNKTIONER

- Fritidsboende

SKALA

Region

Kommun

By

Byggnad

VAD JAG TAR MED MIG FRÅN PROJEKTET

- Sätt att anpassa en gammal byggnadstypologi till en ny funktion
- Utnyttjande av timrets flyttbarhet, "DIY"
- Kombination av horisontell, traditionell timring och vertikal, modern regelstomme

Fotografi 5-8.

ORMSUNDVEIEN ØKOGREND

Skissprojekt av Eriksen Skajaa Arkitekter som ett svar på Oslo kommuns visioner om ett mer blandat utbud av upplåtelseformer och ett större fokus på ekologiskt hållbara byggmetoder. Projektet utformar ett grannskap med delade funktioner och alternativa boendeformer, där både användning av befintliga byggnader och nybyggnation föreslås. Det befintliga fastighetsbeståndet har inventerats, och efter varje byggnads förutsättningar föreslås nya funktioner. Nybyggda bostäder i varierande storlekar föreslås komplettera området (Eriksen Skajaa Arkitekter, 2017).

FUNKTIONER

- Strategi för hur området ska hanteras
- Inventering av befintlig bebyggelse
- Bostäder med blandade upplåtelseformer
- Service

SKALA

Region

Kommun

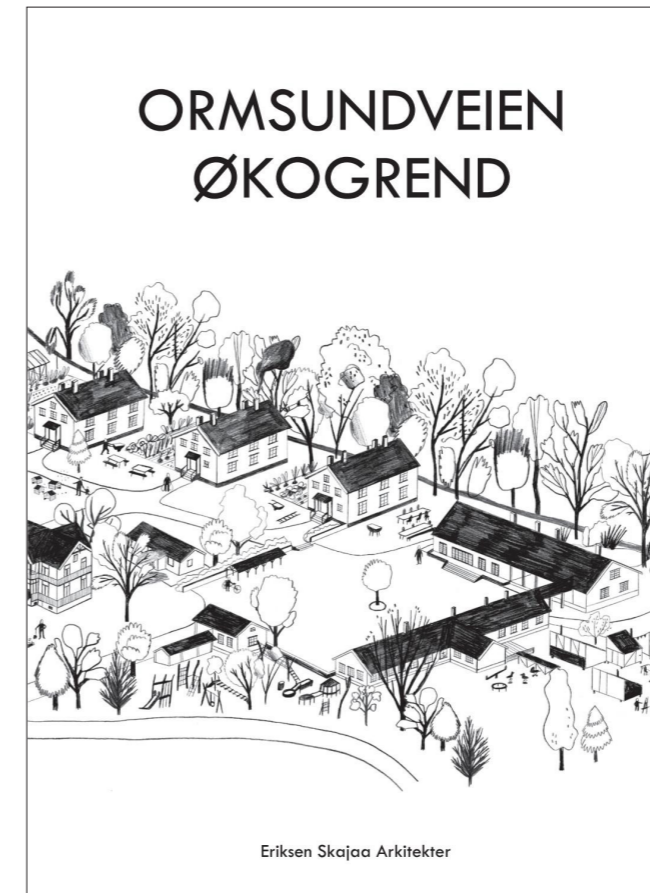
By

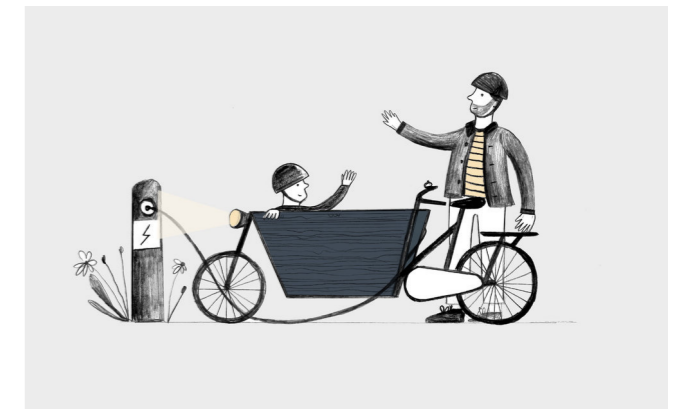
Byggnad

VAD JAG TAR MED MIG FRÅN PROJEKTET

- Sätt att se ny potential i den befintliga bebyggelsen
- Kombination av äldre bebyggelse och nybyggnation
- Olika grader av färdigställande (från inflyttningsklara bostäder till självbyggeri)

Fotografi 9-12.

EGNAHEMSFABRIKEN TJÖRN

Egnahemsfabriken är en ekonomisk förening, med utgångspunkten att skapa en plats där bostadsfrågan kan omvandlas från individuella problem till en gemensam angelägenhet. Föreningen startade år 2018, och har sin huvudsakliga verksamhet i Svanvik, Tjörn. Husfabriken är utrustad med en variation av projektytor, återbrukslager, växthus, gästbostäder för självbyggare med mera. Arbetet drivs av föreningens medlemmar, med ett arbetskooperativ som bedriver mer regelbunden verksamhet (Egnahemsfabriken, 2023).

FUNKTIONER

- Socialt byggande
- Mötesplats
- Kursverksamhet

SKALA

Region

Kommun

By

Byggnad

VAD JAG TAR MED MIG FRÅN PROJEKTET

- Husbyggande som en social, gemensam process
- Självbyggeri som ett sätt att bygga billigare bostäder
- Organisering via arbetskooperativ och byggbrigader

Fotografi 13-16.

TRÆNA, NORDNORGE

Det gamla fiskesamhället ute på en ö i Nordnorge, har genom utvecklingschefen Moa Björnson på olika sätt arbetat med en långsiktig, hållbar utveckling. Bland annat med ökad upplevelseturism (festivaler), boende (blandade, alternativa boendeformer) och kultur (tex artist in residence). I projektet "Prøv en øy" får familjer chansen att testbo på ön i 6 månader, för att steget att flytta inte ska kännas så stort och läskigt. Familjen får bland annat subventionerat boende, en "mentor" som hjälper en att komma in i bylivet och hjälp med tex barnpassning (Tenk Træna 2023).

FUNKTIONER

- Testboende
- Konstnärsboende
- Upplevelseturism/marknadsföring
- Service

SKALA

Region

Kommun

By

Byggnad

VAD JAG TAR MED MIG FRÅN PROJEKTET

- Projektbostäder som ett sätt att bidra till kultur- och arbetslivet
- Testboenden
- Vikten av mentorskap/socialt nätverk vid flytt till ny plats

Fotografi 17-20.

HURDAL ØKOLANDSBY

Hurdal är den första norska kommunen att satsa fullt ut på en ekologiskt hållbar stadsutveckling, genom att arbeta mot visionen att vara koldioxidneutrala innan år 2025. Ett privat-offentligt samarbete under lång tid där kommunen bland annat har tagit fram särskilda bestämmelser i detaljplan, har inneburit att alternativa boendetyper har kunnat växa fram på landsbygden. Hurdals ekoby är ett konkret exempel på vad samarbetet har kunnat leda till (Visit Romerike, 2023).

FUNKTIONER

- Boende
- Gemensam odling
- Bilkollektiv
- Verkstäder
- "Framtidssmedja" - den gamla skolan omgjord till café, bageri och gemensamhetslokal
- "Landsbygrupper" - nätverk av människor med olika intressen, t.ex. ölgruppen, biodlargruppen, konstgruppen...
- Byaförening med obligatoriskt medlemskap

SKALA

Region

Kommun

By

Byggnad

VAD JAG TAR MED MIG FRÅN PROJEKTET

- Utveckling av en ekoby, som har gett ringar på vattnet och påverkat hela kommunens profil
- Nya funktioner i befintliga byggnader
- Olika typer av delningsekonomi
- Organisering utifrån byaföreningen, som fungerar som samarbetsorgan mellan olika intressegrupper

Fotografi 21-24.

TEST HOUSE IN NUUK

Experimentellt projekt av Vandkunsten, utställt på Venedigbiennalen 2021. Projektet undersöker hur olika klimatzoner i ett bostadshus kan ge nya sätt att använda sitt hus på. Bostaden har en välisolerad kärna i trä som är helår-suppvärmd, och en skyddad mellanzon i kanalplast som ger möjlighet till andra aktiviteter (Vandkunsten, 2023).

FUNKTIONER

- Bostad

SKALA

Region

Kommun

By

Byggnad

VAD JAG TAR MED MIG FRÅN PROJEKTET

- Olika zoner i bostaden med olika klimat
- Sätt att minska förbrukning av material och behovet av uppvärmning
- Test-/prototypbygge

Fotografi 25-28.

HÖGHULT

Bostadshus av Fabel arkitektur, som använder sig av de traditionella byggnadsmetoderna timring och stolpverk. Konstruktionen är uppförd i enbart trä, utan spik, skruv eller andra beslag (Sveriges Arkitekter, 2023).

FUNKTIONER

- Bostad

SKALA

Region

Kommun

By

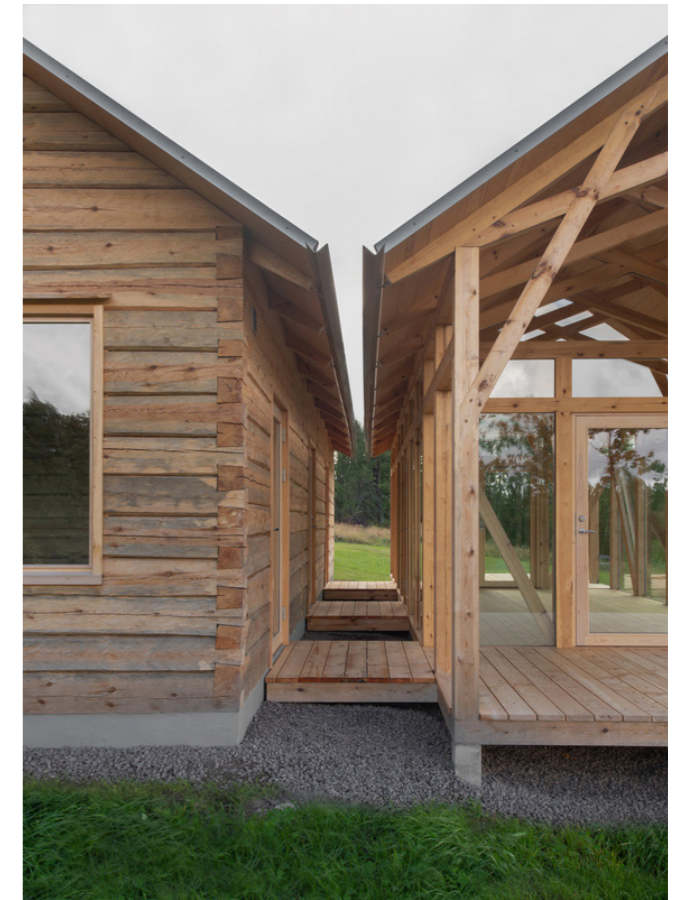
Byggnad

VAD JAG TAR MED MIG FRÅN PROJEKTET

- Kombination av olika traditionella byggmetoder
- Strategi för att bygga i enhet med traditionell bebyggelse

Fotografi 29-32.

BYAHUSET I LÄPPE

I Vingåkers kommun ligger orten Läppe, där byalaget Kreativa Läppe i samarbete med kommunen har gått samman för att bilda en samlingspunkt för bygden. Projektet handlar om att skapa en gemensam mötesplats i kombination med bostäder, i syfte att komplettera ortens befintliga bostadsbestånd. Behovet service i Läppe är stort på grund av avsaknad av lokaler, och kommunen ser servicepunkten som en förutsättning för att byn ska kunna utvecklas. Projektet har genomfört en förstudie, och arbetar nu vidare med det faktiska förslaget (Läppe Byahus, 2023).

FUNKTIONER

- Byahus med servicepunkt samt faciliteter för kultur och evenemang
- Intilliggande bostäder, i upplåtelseformen kooperativ hyresrätt

SKALA

Region

Kommun

By

Byggnad

VAD JAG TAR MED MIG FRÅN PROJEKTET

- Sätt för kommunen att samarbeta med ett lokalt utvecklingsbolag, samt etablera service på landsbygden
- Kombinationen av service, samlingspunkt och intilliggande hyresrätter

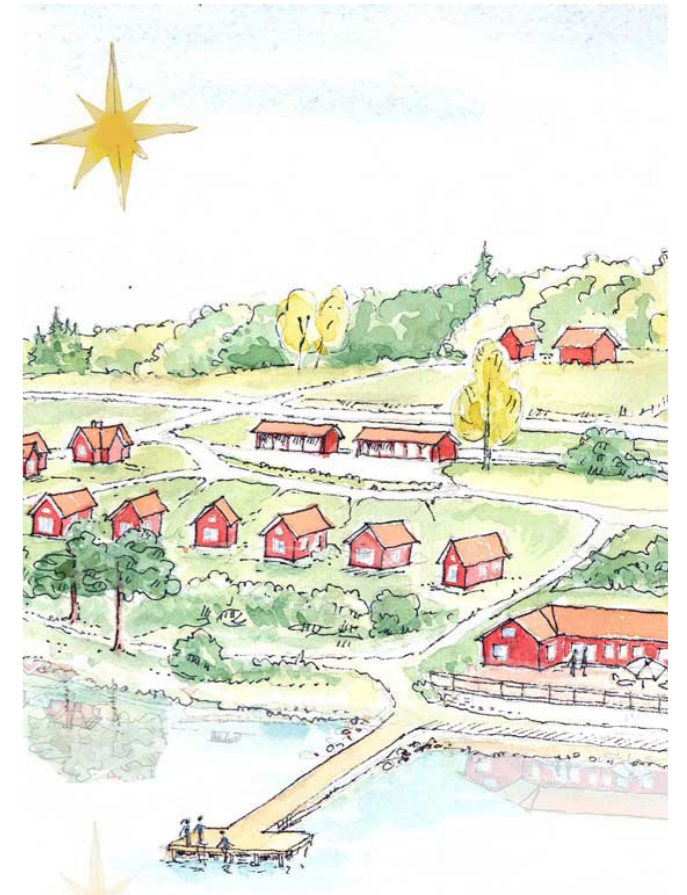

Läppe Byahus med tillhörande bostäder. En fri tolkning av Mats Eriksson

Projektrapport

Förstudie Läppe Byahus med tillhörande bostäder

Fotografi 33-36.

SERVICEPUNKTER I BODENS KOMMUN

I Boden har ett projekt med servicepunkter på landsbygden växt fram, för att fungera som kommunens förlängda arm utanför tätorten. Servicepunkterna finns i tre byar, och ska fungera som dynamiska platser som anpassa sig efter lokala behov och förutsättningar. Servicen kan förändras över tid, och lokaler kan också delvis nyttjas av lokala föreningar (Bodens kommun, 2021).

FUNKTIONER

- Samlingsplats
- Turistinformation
- Grundläggande service (tex hämta/lämna böcker, öppen förskola, kontakt med myndighetspersoner)
- Möjlighet att hyra arbetsplats

SKALA

Region

Kommun

By

Byggnad

VAD JAG TAR MED MIG FRÅN PROJEKTET

- Sätt för kommunen att etablera service på landsbygden
- Hur serviceutbudet kan förändras över tid och efter behov

Fotografi 37-40.

LOG HOUSE

Bostadshus av Appell arkitektkontor, som använder sig av traditionell knuttimring. Huset är ett exempel på hur äldre byggmetoder kan omtolkas på ett mer modernt sätt, och hur timret kan användas för att skapa mer eller mindre slutna rum (Appell arkitektkontor, 2014).

FUNKTIONER

- Bostad

SKALA

Region

Kommun

By

Byggnad

VAD JAG TAR MED MIG FRÅN PROJEKTET

- Hur man kan kombinera traditionella byggmetoder med en mer modern planlösning
- Kontrasterna mellan timmer och glas, som skapar öppna respektive slutna rum

Fotografi 41-44.

Bildkälla: Appell arkitektkontor

TEXTKÄLLOR REFERENSKATALOG

Appell arkitektkontor (2014). Log house. <https://www.appellarkitektkontor.se/projects/residential/log-house/> (Hämtad 2023-04-14).

ArchDaily (2013). Summer house/General architecture. <https://www.archdaily.com/420803/summer-house-general-architecture> (Hämtad 2023-03-03).

Bodens kommun (2021). Servicepunkter på landsbygden. <https://boden.se/kommunen/hallbar-utveckling/servicepunkter-pa-landsbygden> (Hämtad 2023-03-03).

Egnahemsfabriken (2023). Om oss. <https://tjorn.egnahemsfabriken.se/om-oss/> (Hämtad 2023-03-03).

Eriksen Skajaa Arkitekter (2017). Ormsundveien Økogrend. https://issuu.com/eriksen-skajaa/docs/ormsundveien___kogrend (Hämtad 2023-03-03).

Kiladalens Utveckling AB (2023). <https://www.kuab.eu/> (Hämtad 2023-03-03).

Läppe byahus (2023). <https://www.lappebyahus.se/> (Hämtad 2023-03-03).

Sveriges Arkitekter (2023). Höghult. <https://www.arkitekt.se/kontor/fabel-arkitektur-ab/hoghult/> (Hämtad 2023-03-03).

Tenk Traena (2023). <http://tenkraena.no/> (Hämtad 2023-03-03).

Vandkunsten Architects (2023). Test house in Nuuk. <https://vandkunsten.com/en/projects/provehus-i-nuuk> (Hämtad 2023-03-03).

Visit Romerike (2023). Hurdal Økolandsby. <https://www.visitgreateroslo.com/no/romerike/romerike-for-deg/velkommen-til-romerike/hurdal-kommune/hurdal-okolandsby/> (Hämtad 2023-03-03).

BILDKÄLLOR REFERENSKATALOG

Fotografi 1: Landsbygdsnätverket (2023). Gamla skolan i Stavsjö blev lägenheter och kontor. <https://www.landsbygdsnätverket.se/vadgorvi/smartalandsbygder/sagordu/bostader.4.5fe22fcd1722f2a6b3d1a066.html> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 2: Kiladalens utveckling AB (2023). Projekt. <https://www.kuab.eu/> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 3: Kiladalens utveckling AB (2023). Senaste inläggen. <https://www.kuab.eu/> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 4: Södermanlands nyheter (2023). Satsning satte Stavsjö på kartan, nu byggs det igen. <https://sn.se/bli-prenumerant/artikel/pr5d19gj/sn-bd-0kr-dpl> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 5-8: Olsson, M. (2013). Gallery of summer house - General architecture. <https://www.archdaily.com/420803/summer-house-general-architecture> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 9-12: Eriksen Skajaa Arkitekter (2017). Ormsundveien Økogrend. <https://www.ormsundveien.no/> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 13-16: Egnahemsfabriken (2023). Om oss. <https://tjorn.egnahemsfabriken.se/omstallning/om-oss/> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 17: Visit Norway (2023). Saunas on Traena. <https://www.visitnorway.com/listings/saunas-on-tr%C3%A6na/222624/> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 18-19: Placebrander (2015). Moa flyttade till Traena i Nordnorge. <https://placebrander.se/moa-flyttade-till-traena-i-nordnorge/> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 20: Tenk Traena (2023). Chefs in residence. <http://tenkraena.no/prosjekt/chefs/> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 21: Meek, Tore (2020). Klimatsmart liv för kris och gemenskap. <https://tidningensyre.se/2020/3-juni/klimatsmart-liv-for-kris-och-gemenskap/> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 22-24: Carlsen, Are (2016). Det trengs en landsby for å oppdra en hel dal. <https://old.arkitektur-n.no/artikler/hurdal>

Fotografi 25-28: Vandkunsten (2020). Prøvehus i Nuuk. <https://vandkunsten.com/projects/proevehus-i-nuuk> (Hämtad 2023-05-19).

Fotografi 29-32: Olsson, M. (2022). Höghult house - Fabel arkitektur. <https://www.archdaily.com/982391/hoghult-house-fabel-arkitektur> (Hämtad 2023-05-19).

Fotografi 33-35: Läppe byalag (2023). Projektet Läppe byahus. <https://lappebyalag.se/byahus/> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 36: Norén, J. (2023). Att verka, leva och bo i Läppe. <https://lappebyalag.se/leva-verka-och-vistas-i-lappe/> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 37: Engfors, M. (2022). Servicepunkt Unbyn Avan I. <https://www.mynewsdesk.com/se/boden/images/servicepunkt-unbyn-avan-1-2520973> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 38: Landsbygdsnätverket (2023). RÅEK - en dynamisk serviceinrättning. <https://www.landsbygdsnätverket.se/inspiration/inspirerandeexempel/raekendynamiskserviceinrattning/> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 39: Flytta till Boden (2023). Service point in Unbyn/Avan. <https://flyttatillboden.se/en/service-point-in-unbyn-avan/> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 40: Bodens kommun (2022). Nu invigs servicepunkten Unbyn/Avan. <https://www.boden.se/nyheter/2022/nu-invigs-servicepunkten-unbyn-avan/> (Hämtad 2023-05-19)

Fotografi 41-44: Appell arkitektkontor (2015). Log house. <https://www.appellarkitektkontor.se/projects/residential/log-house/> (Hämtad 2023-05-19)

